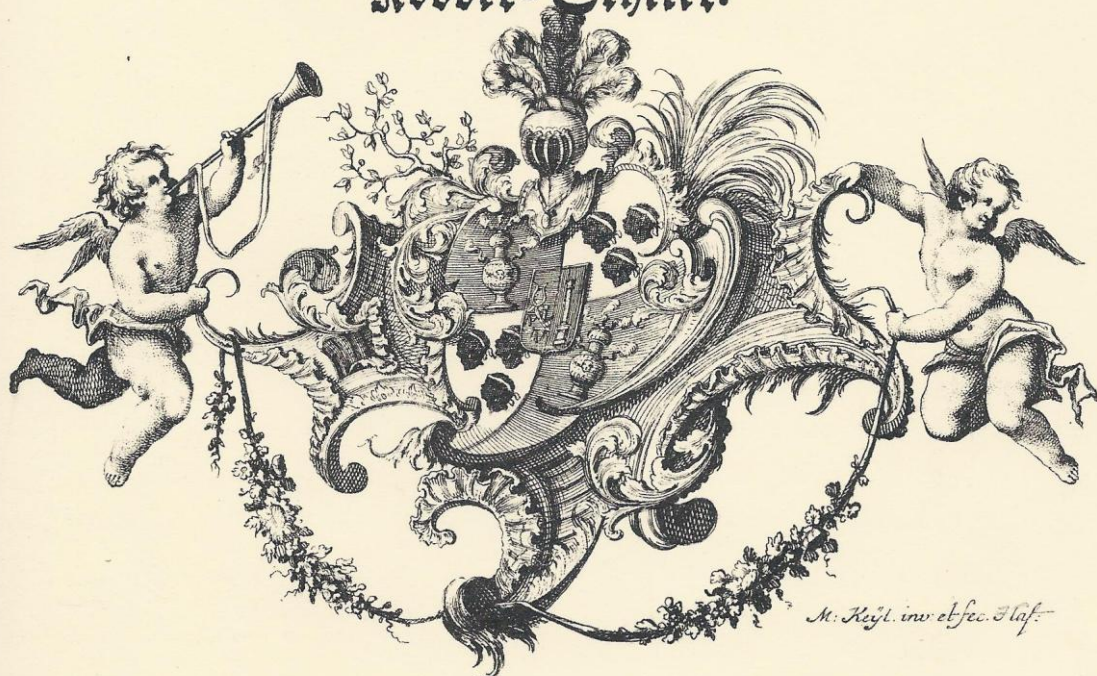

Omstændelig og Tilforladelig
Beskrivelse
af
Den
Samsøe,
Og
De derunder hørende smaae Øer,
Med
Højsøiede accurate Charte over Samsøe
og andre
Til dens Histories Dphlysning
fornødne
Kobber = Stykker.

Risøbenhavn, trykt hos Nicolaus Møller. 1758.

Laurids de Thurah - Samsø 1758

Omstændelig og Tilforladelig

Beskrivelse

af Øen

Samsøe

og

De derunder hørende smaa Øer,

Med

Hosføiede accurate Charte over Samsøe

og andre

Til dens Histories Oplysning

fornødne

Kobber - Stykker

Kiøbenhavn, trykt hos Nicolaus Møller 1758.

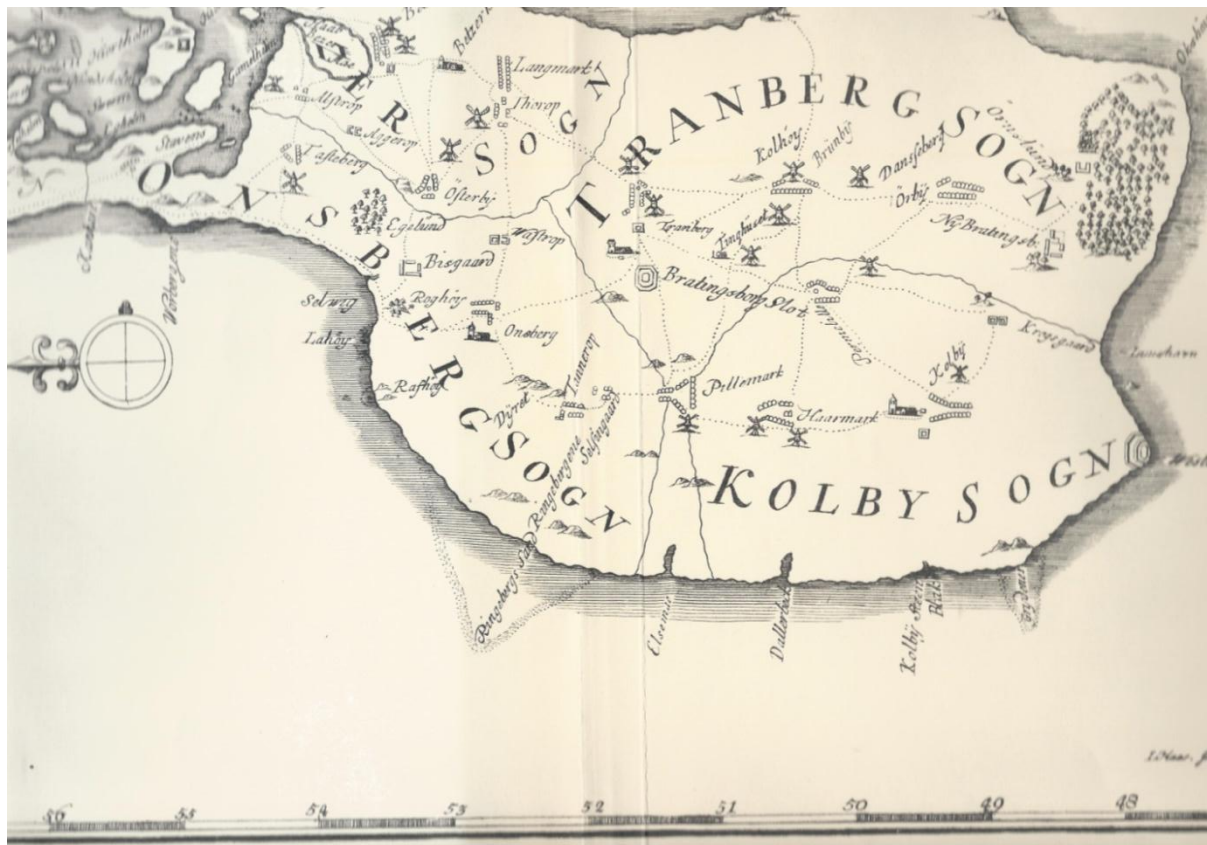
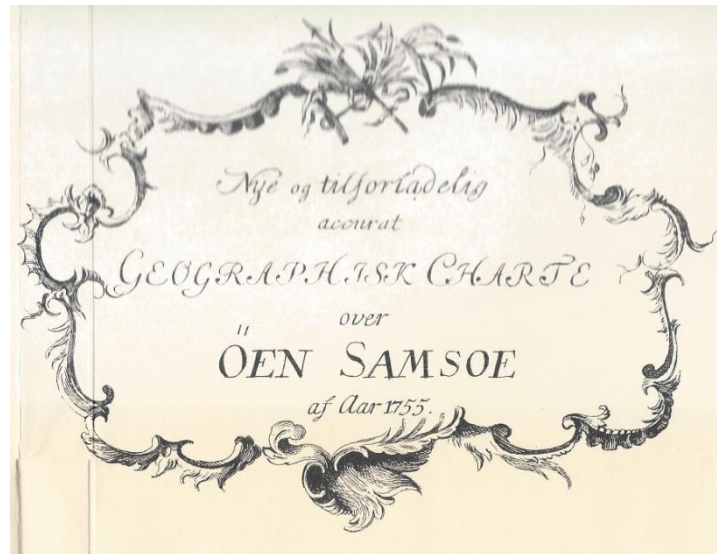
Samsøe.

Dette Land er i Henseende til Størrelsen en af Danmarks middelmaadige Provintser og Øer, som i det Baltiske Hav er situerede. Fyens Land ligger Sønder derfor, og omtrent tre Mile derfra; Siælland, paa den nærmeste Vei ved Rys eller Refnes, er to Mile derfra; Og af Jylland er Hads - Herred nærmest paa den Vestlige Side, og paa den Nordre Side er Helgenes omtrent fem Fierding Vei derfra.

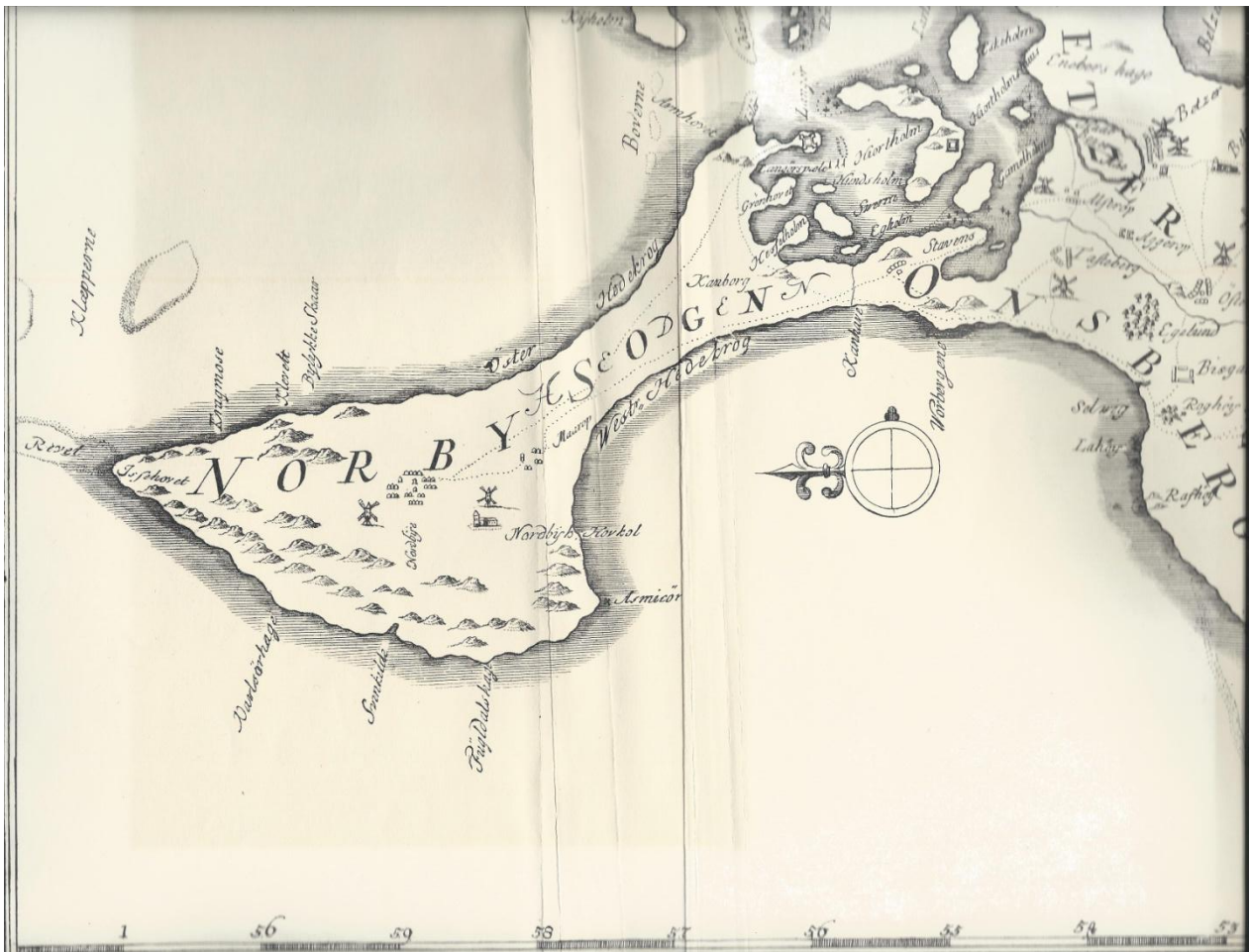
Landets Strækning i Længden fra Sønden til Nord, holder tre og en Fierding Mil, men paa visse Steder er Landet ikkun smalt; ja paa et Sted fast kun et got Steen - Kast breedt, som af hosfølgende accurate Geographiske Grund Tegning deraf, Tav 1., bedre og forstaaeligere kan ses, end det tydelig kan beskrives.

Foruden nogle mindre, har Øen i sær tvende store Bugter og Viger, den ene paa den Venstre Side, som strækker sig fra Lahøy til Asmiør, og hvoraf den Deel ved Onsbjerg, Bisgaard til Borbjerg, kaldes Sælvig (Sinus Canum marinarum) men den anden Deel af Nordbjerg forbi Heeden til Asmiør, heder Krogen (Angulus eryceti.)

Laurids de Thurah - Samsø 1758

Laurids de Thurah - Samsø 1758

Den anden Landets store Bugt eller Vig kaldes i Almindelighed Fiorden, den ligger paa den Østre Side af Landet, er inbefattet imellem Besser, Stavns og Alstrup Marker, og er saa got som indsluttet imellem Langøre og Besser - Rif; Dog er Fiorden imellem Stavns og Alstrup ei dybere, end at man ved maadelig høit Vande kan vade igennem, saa at den ved lavt Vande fast er ganske tør, og kaldes den Deel af Fiorden, som løber lige til Nordbiørg, Renden, men paa sine Steder er Fiorden igien temmelig dyb, saa at smaa Fartøier magelig kan flyde derigennem, men Indløbet dertil er kun en smal Canal, som gaaer fra Langøre ved Stavn imellem Hiortholm og Gammel - Holm, hvor smaa Fartøier have deres Havn, og denne Canal kaldes Hiortholm - Rende; Ellers deles denne Fiord i Øster og Vester Fiord, den Østre strækker sig under Vester - Rif og Mark, og den Vestre, kaldes Stavns Fiord, er ved Stavns Heden og Langøre.

I denne Fiord ligge de fleste smaa Øer og Holme, som hører under Samsøe, nemlig:

Laurids de Thurah - Samsøe 1758

1) Hiortholm, som høistpaakommende Vande oftest atter deler i trende mindre Øer, som ere yderste Holm, mellemste Holm, og inderste Holm, eller Hiortholm.

På denne Side er en høi Bakke, kaldet Hiortholms Huus, hvor det gamle bekjendte Hiortholms Slot har staaet, hvis Grave og Volde endnu kan kiendes. Resenius melder, at dette Slot var bygt af Hiortuarg, Kong Frode den Tredies Datter-Søn, og broder til Branderum, Tranderum ec. og at det var kaldet efter hans Navn Hiortholm, qval Insula Hiortuari; Men vores Resenius maa selv forsvare denne Derivartion.

Til denne Øe ligger og nogle mindre Holme, nemlig: Karls - Roll, Hønse Rollene og Hierres - Holm, som alle høre til Hiortholm, hvorfra man ved meget lavt Vand kan saa got som tørskoet gaae til disse ommeldte Holme.

2) Til Stavns høre efterfølgende i Fiorden beliggende Holme: Hundsholm, Ægholm, Sverm, Gammel - Holm og Hesselholm, som er en Halv- Insul

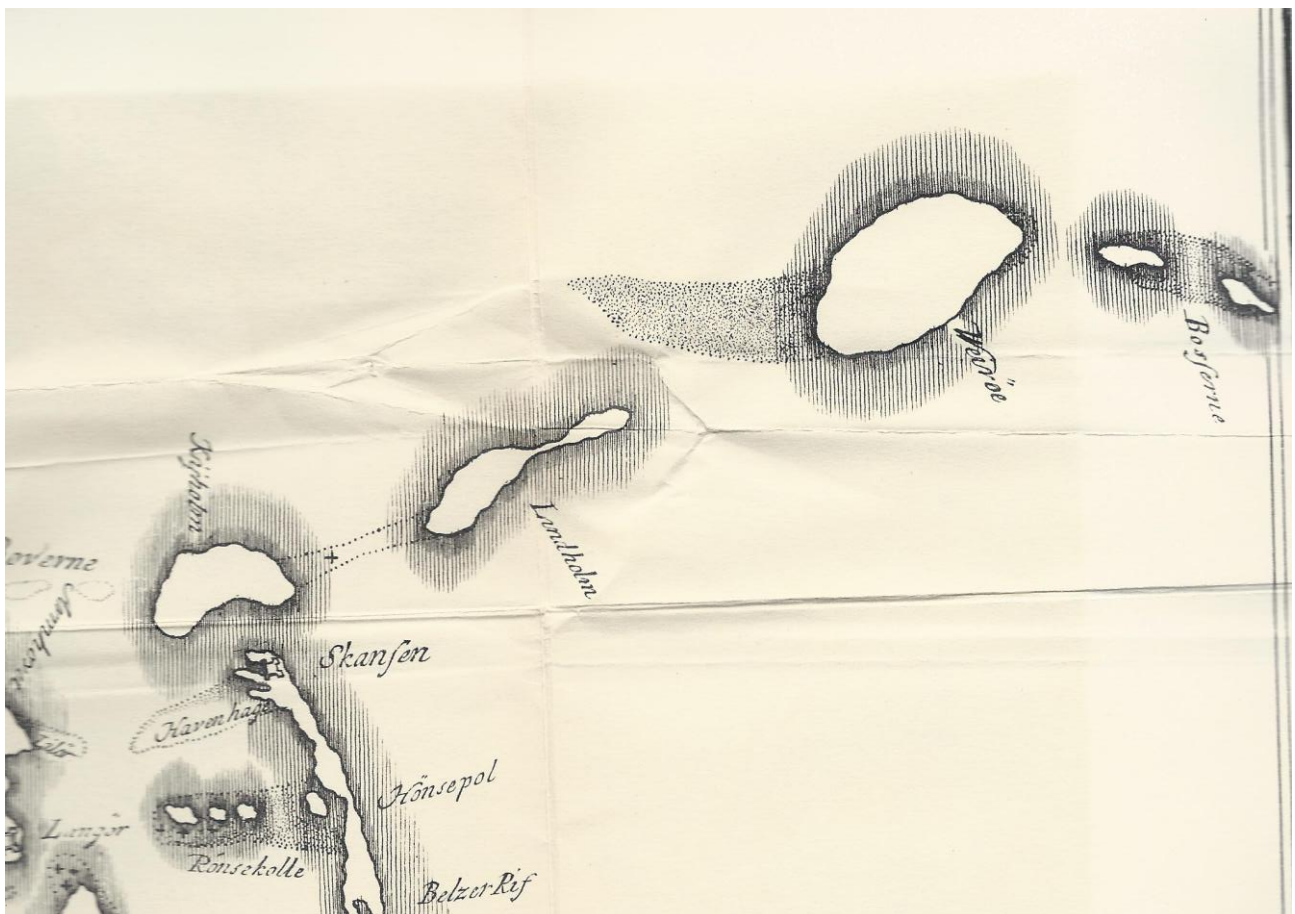
3) Hen ved Besser-Mark ligger Æskeholm, Vaanekol, eller Varne-Kul, Brø - Kul, og Hønsepul.

Laurids de Thurah - Samsø 1758

4) Østen for Fiorden ligger Kyholm, eller Kiiholm, qvasi Ovie eller Koe-Holm, hvorved er Kiiholms Sund, uden Tvivl den bedste Havn i Beltet, og en Tilflugt eller Rendez-Vous for alle Skibsfarende, som seile Nord og Sønden paa; Ved denne Holm taledes Hav - Fruen med den bekiendte Samsø - Bonde, og kundgiorte ham Kong Christian Qvarti Fødsel, hvorom i Historierne, i sær i Resenii Vita Friderici Secundi læses.

Videre Lindholm, som har en lang Hals eller Strækning, kaldet Lindholms Rumpe, og endelig Veyrø eller Vederø, som er en Mil fra Landet, og som er den største af alle smaa Øer ved Samsø, hvorved er Veyrø-Sund, som er en god Havn for store Skibe; hos Veyrø ligger trende smaa saa kaldede Bosse, som ere smaa Holme eller Grunde, der skyder langt ud i Havet.

Alle disse Øer og Holme tiene Indbyggerne paa Samsø, deels til Pløie- og Sæde - Land, deels til Græsning om Sommeren, hvor og deres Qvæg og Creaturer meget vel trives og fedes.

Laurids de Thurah - Samsø 1758

Angaaende Samsø - Lands Navn, saa kaldes Øen i det Latinske Sprog undertiden Samus Danica eller Balthica, undertiden Samsoa, item Sampsa, Samsa, og endelig, som in Chon, Episec. Lund. pag 16. Sampsiø; Men i Fædrene-Landets Tungemaal nævnes den gemeenligen Sambsøe eller Samsøe, og af Indbyggerne selv Sams, hvoraf og de Indfødde paa Landet kalde sig Samsinger, saa at jeg maa slutte, at adskillige som har ført dette Navn af Samsing, hvo havt dette Land til Føde-Stavn, enten selv eller fra deres Forfædre, som for Exempel, Mag Jørgen Samsing, Canonicus Arhusiensis, som døde Anno 1548. Petrus Samsing, som var den første Lutherske Lærer og Præst i Helsingør; En anden Mag. Jørgen Samsing, som var Præst paa Samsøe, og maaskee ligeledes Petrus Laurentii Sampsimus, Vecarius Ecclesiae Roskild., som døde Aar 1502. Ja det kan og ei være urimeligt, at den Kiempe, som tales om i Kiempe-Visen, og kaldes Samsing, der tient i Kongens Gaard, kan have været oprindeligt fra dette Land, foruden mange andre flere, som kunde opregnes.

Vores Islænder kalde Lande Samsey, hvoraf Torsæus i Hans Hist. Norveg. allevegne gjør det Latinske Samseya, som er det samme som Samsøe eller Insula Sami.

Men hvo denne Samus, af hvilke Øen skal have sit Navn, egentlig har været, er ikke med Vished at udfinde; Resenius siger i denne Anledning, at det kan være troligt og rimeligt, at det er fra den bekiendte Samo, som avlede de Samrier, Sambricier og Cimbrer, og som havde Tive Børne-Børn, af hvilke enhver havde nogle visse Familier at byde og raade over, og hvorom omstændighederne kan læses Lyscandr. Antiqv. Dan. p. 48 & 49.

Skulde nogen vilde gjøre sig det Begreb, at Navnet kunde have sin oprindelse af de Nominebus Propriiss, Samuel eller Samson, ligesom Peder Syv i Anmærkningerne over Kiempe - Visen om forommeldte Samsing, gjør Navnet til Samson, og mene at Navnet per Apocopen kunde af Sam eller Sams været oprunden, saa finde vi ingen Ting i Historien, som kan stadfæste eller bekræfte denne Mening; Men derimod det, som kan omstøde og kuldkaaste den, siden det er bekiendt, at de forbenevnte Navne af Samuel og Samsom allerførst efter Christendommens Indførsel i Riget, ere komne i Brug.

Der ere ogsaa de, som holde for, at Navnets første Stavelse ikke har noget Nomen Proprium til Oprindelse, men snarere og rettere sin Herkomst af en Fædrende - Landets Sprog brugelig Conjunction, saasom Samtykke, Consensus; Samfrender, Congnati; Samfund, Communio, eller det gamle Ord Sams, som findes anført i Ostersens Glossar, Jurid., Samling: Og at saaledes Navnets Betydning skulde være en Samfunds, Samfrenders, Samlings - Øe, eller noget deslige; Men Historierne melde aldeles intet om, at her paa Landet mere, end paa andre Steder har været nogen særdeles Samling, Conjunction, Communion, eller saadant, der kunde give Anledning til Navnet, og skulde det have sin Oprindelse af forommeldte gamle Ord Sams, Samling, saa er det mere rimeligt, at sligt er skeet, enten i Henseende til den Samling af Øer og Holme, som ved og omkring Samsøe befindes, som er Ti til Tolv i Tallet, saa at Samsøe var det samme, som en Samling af Øer, ligesom Cyclades Archipelagi; eller og i Henseende til Landets Beskaffenhed i sig selv, da det synes at bestaae af tvende Øer, der ere samlede tilsammen ved Vorbierg, hvor ikkun et lidet smalt Isthmus af et Steenkastes Brede samler den Søndre og Nordre Deel af Landet tilsammen.

Nogle vil og sige, at Landet i fordum Tid haver ført Navn af Bratting eller Brattings - Land, Brattingi Terra, hvorom en gammel Kiempe - Vise taler, som Resenius i hans trykte Beskrivelse over Samsøe baade i det Danske og det Latinske Sprog anfører, hvilken melder om et Tourneer - Spil, som i gamle Dage er holdet i Egnen af Brattingsborg; Et Navn, som et gammelt Slot her paa Landet fordum har baaret; Men i nogle

Laurids de Thurah - Samsø 1758

Editioner af Kiempe - Viserne findes ikke Brattings - Land i dem, som melder om dette Sted; Men Birtings Land og Birttings Land, hvilket Navn i mange flere Viser, som i den 20. og 21. forekommer, og i den 11. Vise tales om Brattings Vendel og Birttings Vendel, Birttings Hede, og saa videre, som alt synes at være et og det samme Navn; hvorfore og ermeldte Peder Syv i Fortalen til Kiempe - Viserne anmerker, at Siælland saavel som et hvert stridbar Land kaldes Birttings Land; Hvoraf sees, at det er meget uvist, om foromtalte Vise kan forstaaes om Brattingsborg paa Samsø, siden det som sagt, er bekiendt, at et hvert stridbart Sted blev kaldet Brattingsbord, som vidtløftigere kan sees forklaret in Annotat. ad Cantil. IX. Part. 4. om Viderich Verlandsen.

Af akt foregaaende sees, at hvad der kan siges og statuere om Samsø - Navns Oprindelse, er uvist, og ikke grundet paa andet, end paa blotte Gisninger; Nok er det, at Landet i vore Tider ikke er bekiendt af andet navn, en almindelig af Samsø, som hos Adam. Bremens sees at være dets allerældste, da han kalder det Samse, og saaledes aleneste bed Tidens Længde, Ordets sidste Bogstav er bleven forvandlet til et ø, som bemerker at Landet er en Insul eller øe.

Men at Landet hos Latinerne kaldes Samus Danica eller Balthica, er alene for at gjøre Forskiels imellem den og en anden øe af samme Navn, som er situeret i det Middellandske Hav, nemlig paa den Kant deraf, som kaldes Mare Ægeum

Af Bække eller rindende Aar findes ingen paa Samsø, uden hisset og her en liden Kilde, som er af ringe Betydenhed. blant dem er een, som i fordums Tid er holdet for en Sundheds og Helligdoms Kilde, kaldet Ilsema - Kilde; Fons Ilsemenfis, som ligger yderst i Pile - mark Byes Marker; Men hvad Vand i øvrigt findes, er staaende..

I forrige Tider har været to til tre Vand-Møller paa Landet, hvis Pladser, Dæmninger og Sluser endnu ere kiendelige, men Vandene ere aldeles borttørrede, saa at paa samme Steder nu er skøn Græs og Engbond.

Havet eller Søen er i fordom Tider gaaet langt dybere ind i Landet, som end og i vore Tider er kiendeligt, i Særdeleshed har den Rende, som gaaer forbi Stavns til Alstrup gaaet saa vidt ind i Landet, at der har været Søefart og Seilads forbi Besse og LangeMark Byer til forbi Trandbiørg; hvor og endnu løber en liden smal Rende, men som om Sommers Tid udtørres; Dog ved Besse - Bye og Norden for, er den ved høit Vande saa dyb, at man med Baade kunde roe derigennem. Men, hvor denne samme Rende har sit Løb, forekommer nogle Steder, som kaldes Søer, saasom der i forrige Tider har været Vand og Søe med Dæmninger indsluttet; men som nu er Eng og Græsbond.

I en saadan Søe ved Trandbiørg, hvor nu graves Tørv, er for faa Aar siden funden et maadeligt Skibs-Anker, som bevidner, at der tilforn har været Seilads til Gammel Brattingsborg - Slot; Ligeledes en Søe findes og ved Brattingsborg - Hoved - Gaard, hvor til siges at være seilet igiennem en Rende i Skoven; Desuden kan de adskillige Steder, som kaldes Maer, hvor Vandet gaaer undertiden over, være Vidne om, at samme tilforn aldeles har været under Vand, og sees, at derfor ere Dæmninger opkastede for at holde Vandet ude, som ved Stavns - Mae, Besser - Mae og flere Steder. Ja formodentlig har Vandet i gamle Dage skaaret hele Landet igiennem fra Øster til Vester ved Nordbiørg, og Landet siden med Flid og Arbejde samlet, den Sydlige med den Nordlige Deel; hvilket og supponeres at have givet Anledning, som før er meldt, til Landets Denomination Sams, ligesom en Samling af tvende mindre øer, som dog maa staa ved sit Værd.

Laurids de Thurah - Samsø 1758

I de tvende foromtalte Bugter eller Viger i Landet, fanges en deel Fiske, i sær i Fiorden, hvor der faaes skønne fede Flyndere, som maaskee ikke skulde i Smagen give de Rigste Bøtter efter, om de bleve paa rette Maade tillavede; Der falder og i det omkringliggende Hav adskillige Arter af Fiske, saasom Torsk, Sild, Hvillinger, Ræger, Tunger, Makreel, Hummer, Sælhunde, Ørter, Sei, Aal, og i forrige Tider Overfløddighed af Horn Fisk, hvoraf endnu dog faaes en temmelig Deel, Stenbidere, som Resenius giver det Latinske Navn, Lapidæ mordentes, som er en skøn og meget feed Fisk, snart som Lax men meget mindre, og har et Hoved, næsten saa stor, som den hele øvrige Krop; Denne Art Fisk siger Resenius nævnes hverken hos Aldravandum eller hos Gesnerum, skjønt det er ikke her alene paa Samsø at den falder, men den fanges i Overfløddighed næsten over alt i det Baltiske Hav, saa den er meget almindelig.

Og uagtet inden rindende Vande eller ferske Søer ere paa Landet, hvoraf kunde ventes fersk Vands Fiske; Saa gives der dog i alle Tørve - Moeser og Graver Overfløddighed af Karuser baade store og velsmagende.

Landet er fuld med Bakker og Bierge, i sær paa den Vestlige Side, og allermest i Nordbye - Sogn, hvor den Nordlige og Vestlige Deel bestaaer af bare Bierge og Dale.

En Part af Landet og næsten den tredie Deel er Hede - Jord, en anden Part, som og næsten udgjør en tredie Deel, er skarp og mager Land; men den øvrige tredie Deel er herlig frugtbar Land; Og er at merke, at den frugtbareste Jord, undtagen noget Hede, er næsten midt i Landet, da derimod det skarpe og magre, er mestendeel ved Strandkanterne; Af Græsgang er kuns ganske lidet paa Landet, siden Indbyggerne oppløie til Ager-Land al den Jord, som dertil kan tjene, saa at ikkun lidet levnes til Græsgang for Creaturer.

Landet er, som alle øvrige Provintser, inddeelt i sit ordentlige Hart - Kort; Men bønderne dele deres Jorder i Fierdinger, halve Fierdinger og Ottetinger, hvilken sidste Benævnelse aleneste bruges i Nordbye - Sogn, hvor Bøndernes Jorder bestaaer af 136. og en halv Otting; Men den første er almindelig Sønden paa Landet; Disse Fierdinger, halve Fierdinger og Ottinger ere ulige, saavel i Hartkorn, som i Afgift, da de Fierdinger som ligge paa en frugtbar Mark, ere større og skyldte mere, end de der bestaae af skarp Jord; Efter denne Inddeling nævnes Bønderne paa Landet, som for Exempel: To Fierdings Mænd, Halvanden Fierdings Mænd, og saa fremdeles.

Paa Landet findes ikkun lidet af Skov og Træer; thi alene ved Hoved - Gaarden Brattingsborg er en maadelig Skov, ved Visgaard en liden Under-skov, kaldet Eege - Skov, og desuden lidet Krat omkring Visgaard; Men efter Beretning skal i fordom Tider have været megen Skov paa Landet, ei alene ved Visgaard, men den ganske Hede skal endog have været Skov, og derforuden ved Trandbiereg et Sted, kaldet Snevre-Skov, af hvilke Skove, Indbyggerne i Trandbiereg og Nordbye sige og forsikre, at de Eege - Bielker, som endnu sees i deres Huse er hugne.

Nu omstunder ere Træerne meget rare paa Landet, saa at Indbyggerne maa hente deres Ildebrand og Tømmer fra Jylland og andre Steder; De fattige maa søge Deres Ildebrand som de best kan, af Straae, Tidsler, Græs og deslige; Tørv findes paa Landet noget ad af, men de ere slette, og ikke meget delige, og de ere ikke engang for enhver Mand.

Af vildt er paa Landet Mængde, som Harer, Giæs, Ender Beccasiner, enkelte, dobbelte og tredobbelte; Der findes og en stor Deel af de saa kaldede Peder Oxes Frøer, som ere hart ad runde af Skabning, røde under Bugen, og give en ganske anden Lyd fra sig, end de gemene Frøer; the deres Stemme er som en Gøgs, eller

Laurids de Thurah - Samsø 1758

som Lyden af maadelig Klokke, som hørtes langt fra, de lade sig ikke høre længere, end fra Mai Maanedes Begyndelse indtil midt Julio.

Landets Frugtbarhed er nogenledes at slutte af de Korn - Vare, som aarligen paa Landet fortæres, og som aarligen deraf udskibes; Det første angaaende, saa ved man at til Sæd, Provision, Foring og deslige forbruges aarligen 20 til 22.000. Tønder af alle Slags Korn; Det andet belangendes, saa er bekiendt, at Ao 1751. blev af Landet udført henved 20000. Tønder Rug, Byg og Ærter, og siden hvert Aar derefter 17. til 18.000. Tønder af alle Slags.

Om Sommers-Tid er Landet meget deiligt og angenemt, da det paa de fleste Steder seer ud, som en Ager; Luften er sund og god, saa at Folk bringer deres Alder ofte til 70. 80. 90 Aar, og derover, af hvilken Alder mange i denne Time lever paa Landet; Men Vinteren er kold og fugtig, hvilket maaskee foraarsager de jevnlige kolde Febere, som hos Indbyggerne indfinde sig.

Hvad ellers nogle vil sige, at ingen Slinger og giftige Dyr, item Rotter og Muus paa Landet skulde findes, da er sligt ikkun en Fabel, som af daglig Erfarenhed kuldkastes: Tvert imod er Landet overalt plaget med Vand-Rotter, hvilke dog kun for faa Aar siden ved Skibe først er didført.

Indbyggerne nære sig meest af Ager - Dyrkning, og nogle saa ved Søefart; De ere i deres Ager Dyrkning saa duelige, flittige og klygtige, at de næst Guds Forsyn, ved deres utrettelige Flid i at behandle og rygte Jorden, bringer saa velsignet en Høst til Veie, som de gemeenligen faaer; Thi Jorden, som tilforn er meldt, er paa mange Steder meget skarp og sandig, saa hvor Byg skal saaes, maa Jorden tre gange om Aaret pløies; Men derimod har Bygget, som voxer her, den Egenskab, at det er langt mere tyndskaller, end det sædvanlige, saa at det kan sættes i Lighed med det Lollandske, som vier 110. til 111. Pd. Tønden, da det Samsø veoe 109. Pd.; De andre Provintser Byg er derimod lettere, og gemeenligen gaaer ei over 104. a 105. Pd. Tønden; I øvrigt er at merke, at Landet ingensinde, ja end ikke for Hundrede Aar siden, har været saa vel dyrket, som nu omstunder, og følgelig ei heller giver den Grøde fra sig, som i vore Tider; Hvortil Aarsagen er, at i forrige Tider brugtes mere Søefart, og Mandskabet paa Landet var mest dertil genegen; Bønderne og i Almindelighed ei kunde overkomme at holde saa mange Folk og Heste, som siden, hvortil er kommen dette, at, da Krigen og Fienden skildte Indbyggerne ved en stor Deel af deres Fartøier, bleve de fleste kiede af Søefarten, og anvendte hellere deres Flid og Formue paa Ager - Dyrkningen, da deres Arbeide nu omstunder med Giødning, Jordens Behandling og Dyrkning fast er uophørlig; med derimod aflegges Seiladsen mere og mere.

Mod Fremmede ere Indbyggerne omgængelige og godgiørende, og vide efter deres Maade at begegne Folk med Høflighed; Eller har de det Ord paa sig, at være stormodige, hvilken Last dem med Villighed ikke kan tilegenes, uden for saavidt, at de i deres egne Tanker præserere deres egne Lands - Børn for Fremmede; De ere gemeenligen af det Sindelav, at man med Høflighed, og ved at piquere dem med en Slags point d'honneur kan udrette mere hos dem, end med rede Penge: Man finder ei heller saa mange Laster, som Drukkenskab, Tyverie, Bedragerie og anden Ugudelighed, at gaae i Svang iblandt dem, som vel desværre! hist og her i andre Provintser; Ja slige Lyder ere med yderste foragt, som Udskud; De holde deres Ungdom med Lyst og utvungen til Skole, lade alle Dreng - Børn, ja endog de fleste af Pige - Børn naade lære at skrive og regne, foruden at de som have Lyst til Søen, endog undervises i Navigations Konsten; Saa at mange af Landets Indfødde i Fædrene - Landets Tieneste paa Reiser til Ost- og Vest - Indien, Island og flere Steder, vel ere forfremmede.

Laurids de Thurah – Samsøe 1758

Indbyggernes Dialekt er almindelig Jydsk, dog er derudi tillige en Blanding af Fynsk og Siællandsk; De bruge og den Dialekt, som paa visse Stæder i Jylland er giengs, at de udtale O, som A, A som Aa, sasom: Dar pro Dør, Faar pro Får eller Fader, og skiønt Landet er ikkun lidet, saa er dog en kiendelig og stor forskel paa deres Talemaader, som ere Sønden paa Landet, og deres, som boe i Nordbye – Sogn; Thi Sønden paa Landet er den Jydske Dialect i Brug; Men i Nordbye – Sogn udtales O som E, og Y som I, saaledes nævner de Bred og Griin, i striden for Brød og Gryn.

Indbyggernes Klædedragt er og adskillig fra andres i Kongeriget; Mandfolkene bruge gemeenligen brun – graa eller sortfarvet Klæde, eller fiin Vadmæl til deres yderste Kiortler, som de kalde Kofter, som ere kortere, end Skibs – Karles eller Matrosers. Tilforn bleve disse Kofter endnu kortere end nu omstunder, da de tillige havde vide Buxer, som Hollænderne eller Amagerne.

Under Koften bære de adskillige under – Trøier, hvorudi, endog de lidet formuende, have Sølv – Knapper, og derhos Sølv – Spender i Skoene; Om Sommers Tid bære de Hatte paa Hovederne; Men om Vinteren store forede Huer; Qvindfolkenes Dragt er næsten ligesom Amager Konernes; Konerne bære paa Hovedet et slagt Huer, som gaar langt frem i Ansigtet, og langt ud bag i Nakken, hvilke Huer de kalde Pur-Huer, og ere mestendel giorte af Silke – Tøj, og hos nogle af Fløil, foran besatte med sorte Kniplinger; Pigerne have affarvede Huer, og undertiden hvide Linnet Huer af samme Skabning, som Konernes, dog uden nogen Slags Kniplinger; Ved Brude – Stads bruge de flettet Haar, behengt med Perler, og bag i Nakken et lidet Stykke Speil – Glas, eller slebet Chrystal eller Agath; Deres fornemmeste Eouleur er sort. Enkerne bære et sort Skiørt over Hovedet, saa længe de ere i Kirken; Og bruge alle Qvindfolkene, men i sær Pigerne, mange Skiørter, vel Otte, Tolv til Fiorten paa engang, holde sig ellers nette og rene; Baade Mand- og Qvinde – Kiønnet er af smuk Anseelse i Almindelighed, og see got ud, og kunde mangan en Samsing – Pige passere for en maadelig Skiønhed, om de til deres Fordel vare klædte; Dog er deres Dragt kostbar nok, om den ellers var vel dannet og indrettet.

Indbyggernes Tilstand er i Almindelighed at sige, temmelig god; men at de just skulde være bemidlede, som nogle vil sige, haver sig ei saaledes; I forrige Tider har vel været en og anden, som kunde kaldes rig, men nu omstunder ere de næsten alle jevne og lige med Hinanden; Dog gives der de, som staae sig bedre, end andre, og de derimod, som kaldes fattige; De kan alle ansees som Selv – Eiere, som vel have Jord i Fæste, som de skatte og skylde af, men dog selv eie deres Gaarde, og Gaards Grunde, Besætning, Meubler, Haver og andet saadant; Deres Huse og Gaarde, hvorudi deres største Rigdom bestaaer, holde de vel ved lige, saa at Bøndernes Huse her paa Landet have lige saa god Anseelse, som Præste – Gaardene adensteds, de har gemeenlige to til tre smukke Stuer i Huset, hvor igiennem en Fremmed føres fra en i en anden, indtil han kommer i den Øver: Samme Stuer ere og smuk panelede og malede, og befattet med Boskab og Kister, Border, opredte Senge, og alt deslige.

Man deler Indbyggerne her paa Landet i Gaard – Mænd eller Bønder, og Stand – Svende, qvasi Stavns – Svende, eller staaende Svende, det er egentlig Hus – Mænd; Disse sidste eie iligemaade deres Huse, Grunde, Haver, og andet saadant, og ere deres Boliger smukke og ziirlige, de har gemeenlig, foruden en Daglig – Stue, en Stadse – Stue, som dog ei ere saa store og rummelige, som hos Bønderne; Disse give og Aarlig enn vis Kiendelse til Herskabet, og ere i øvrigt fri for Hoverie, og andre saadanne Udgifter,

Anledningen dertil, at Indbyggerne ere blevne Selv – Eiere, eller rettere, at de selv eie deres Gaarde, Gaards – Grunde, Haver, med videre, skal efter Beretning være denne: At der i fordom Tider ikkun haver været

Laurids de Thurah – Samsø 1758

trende Herre Gaarde eller Slotte paa Landet, nemlig: Brattingsborg, Visborg og Hiortholms Slotte, og da samme ved Venderne og anden Indfald i Riget, vare blevne forstyrrede og ødelagde, er given enhver, som vilde, Frihed at nedsætte sig paa Landet, og dem forundt ei alene fornøden Tømmer til Bygning, men endog af fornøden Grund til Bygning og Have; Paa hvilken Maade de første Bønder ere blevne Selv – Eiere af deres Gaarde og Grunde; Siden har disse overladt til en og anden lidet af sin Grund at bygge paa, hvorved og Stand – Svende ere blevne Selv . Eiere; Desuden naar en Bonde – Gaard er bleven øde, og Jorden henlagt til en anden Bonde, er hans Gaards Grund bleven solgt og deelt i tre til fire Dele, hvorudover Stand – Svendenes Antal endog i vore Tider merkelig har tiltaget; Da nu saavel Bønderne som Stand – Svendenes Huse og Grunde ere dem selv tilhørende, saa de maa sælge og overlade dem til hvem de lyster, saa ere saadanne og temmelig kostbare, da en Bonde – Gaard med Besætning kan løbe til 6- a 800- Rdlr., og en Stands – Svends Bolig til 80.100. til 150 Rdlr., skjønt der vel og paa Landet af begge Slags findes endeel af mindre Værdie; Ja naar man vil tilforhandle sig et lidet Stykke Jord, maa man vel betale 2. a 4. pz. For hver Qvadrat – Alen, hvoraf følger, at da Jord og Grund er saa kostbar, man ei finder her, som i andre Landsbyer, at Huse og Gaarde ligge splittede og skildte ad, men at derimod det ene Huus er bygget tæt op til det andet, saa at man nøie anseer endog paa en Qvadrat – Alen Jord.

Indbyggernes

Levemaade i Henseende til Føde af Øl og Mad, er visselig langt bedre her, end nogen andensteds i Riget; Thi en Bonde med sine Tieneste – Tyende lever maaskee lige saa vel, som Præster og Forpagtere i Almindelighed paa andre Steder.

De ere for Indqvartering og Land – Milice befriede; Dog maa de anskaffe Søe – Folk til Hans Kongel. Majestes. Tieneste.

De beflitte sig kun lidet paa Fiskerie, uagtet dertil er god Leilighed, men da de kan have deres rigelige Ophold af Landet, forsømmer de Fiskeriet, og bekymre sig kun lidet derom.

Folkerigheden paa Landet er temmelig anseelig, da der paa nærværende Tid findes imod 4000. Siele.

De holde ei mange Creaturer af Fæes Høvder, men alene saa mange, som de omtrent til deres Huus behøve; Dog ere nogle, som sælge lidet deraf, som ei kan regnes for noget betydeligt; Derimod holde de en temmelig Mængde af Heste, saa at paa Landet kan regnes at være mod 2200. Stykker med stor og smaat, hvoraf de dog kun sælge en ringe Deel, siden de behøve de fleste til deres Avling Brug; Thi i steden for at de tilforn brugte Stude til at pløje med, saa bruge de nu alle Heste, hvorudover de og ere langt tidligere færdige med sæd og Høst, end paa andre Steder.

Landsbyerne ere overalt af smuk Anseelse, siden ei alene Husene i sig selv see vel ud, og ere vel vedligeholdte, men endog ved det, at de indhegne deres Gaarde og Haver med stærke steen – Diger; De plante og mangfoldige i sær Pile – Træer, saa de langt fra have Anseelse af smaa Skove.

I Henseende til den Verslige Jurisdiction staaer Samsø Land under Callundborg – Amt i Siælland, og dets Amtmand; Men i Henseende til den Geistlige, er det Biskoppen i Aarhus; Og, at denne Geistlige Jurisdiction endog saaledes i gamle Tider har været, sees af Knytlinga Saga p. 62., hvor det heder: Samsey er undir Aros Bistrup.

Laurids de Thurah – Samsø 1758

Det ligger paa den Nordlige Part af Landet, og strækker sig fra Isse – Hoved med Heeden til Kahn – Haven ved Stavns, omtrent en og en Fierdendeel Miil i Længde; Sognets Marker ere meget skarpe og sandige, fulde med Bierge og Bakker. Sognet bestaaer af 72. Gaarde og 70. Huse. I forrige Tider har i dette Sogn været 5. Byer, hvoraf de tre, nemlig Kongsbølle, Sæby og Glistrup, ere ei mere til, uden af Navnene i Henseende til Markernes Inddeling conserveres; Sæbye har nok sit Navn af Sæd, eller af Nordbye Dialect, som udtaler Ø som E, er det maaske Søebye, fordi Byen har lagt mod Havet; Kongsbølle eller Kongens Boelig siges, at have været en af de smaa Næsse – Kongers Residence, hvilken, som stod i Forbund med den anden paa Visborg, og begge levede af Søe – Røveri, gav signal fra sig med Flag til den anden paa Visborg, naar noget passerende Fartøj undgik hans Kløer, paa det den anden skulde bedre oppasse samme; Samme Villighed fik igien denne af den anden; Glistrup veed jeg ei Denomination til; Disse tre Byer siges at være ødelagte af Lybekkerne; Det er sluttelig, at sligt er skeet kort efter den sorte Død Aar 1350. i Aarene imellem 1360 og 1370; Thi da den sorte Død borttog den største Deel af Indbyggerne, og faa Aar derefter Lybekkerne med de andre Hanse – Stæder faldt ind i Landet, røvede og plyndrede, og brændte i sær smaa Øerne, saa er rimeligt, at de faa fra den sorte Død overblevne Indbyggere, da deres Huse ere blevne afbrændte, ere flyttede hen til Nordbye, og har formeret dem saaledes, at der er bleven den største Bye paa Landet.

Man siger her, at denne Øe er, foruden mange gange ellers trende gange i Særdeleshed totaliter udplyndret, Først ved Englænderne, dog dette har ei Grund i Historien; Jeg mener derfor Venderne i Kong Svend Grathes og Waldemari I. Tid. Anden gang ved Marskstig og de Norske, og tredje gang ved Lybekkerne i Waldemari III. Tid, da disse Byer ere blevne øde.

Man kan dog kiendelig endnu see Rudera deraf paa Marken af brændte Steen, nogle Pæle i et Morads; item er for nogle Aar siden funden et stort Steen – Bord, som blev siden brugt til Liig – Steen; Nu er Sognets Byer tvende, nemlig Nordbye og Maastrup, man ernærer sig mere i dette Sogn med Fiskeriet, end andre Steder her paa Landet, maaske fordi Jorden er skarp og mager; I Besynderlighed bruges her meget Aale - Fiskerie, hvorved og endeel Aal fanges; Seillads of Søefart er her og mere brugelig, dog langt far ei saa meget nu som tilforn.

Nordbye er den Norderste Bye paa Landet, hvoraf den og har sin Benævnelse, og som den største har givet Kirken og Sognet Navn, Den seer fast ud som en Kiøbstæd, ved det den har adskillige Gader, endskiønt Husene langt fra ei seer Kiøbstædmæssig ud.

I denne Bye er 60. Gaarde og 59. Huse; Sogne – Præsten boer her, og er der tillige Sognets Grundmurede Hoved – Skole, som forsynes af Degnen; Paa den Vestlige og Nordlige Side er Transporten herfra til Jylland, nemlig til Helgenes halvanden Miil, og til Nordsminde halvtredie Mil.

Den Syderste Part af Nordbye Mark kaldes Asmiøer eller Asmindøer, der Norden for, og Vesten for Nordbye er ved Havet et Lande Sted for Baade, kaldet Stæde, hvorved ligger en Ager paa Præstegaardens Grund, som berettes, at Høilovlig Ihukommelse Kong Christian den Fierde har pløiet paa, da han formedelst Modvind, fra Jylland landede her med Smakken, for at lade sig herfra transportere til Siælland; Og da Kongen biede lidet efter Vogn, og Præstens Karl gik ved Lande – Stædet og pløiede, er Kongen gaaet til og taget fat paa Ploven, og fulgt derved en halv Fure eller 20. á 30. Skridt, og sagt til Karlen, da han forlod Ploven; Hils din Hosbonde, og siig ham, at jeg har pløiet for ham, dog Karlen kiendte ikke Kongen; Derpaa er

Laurids de Thurah - Samsø 1758

Kongen taget ind i en Bondes Gaard i Nordbye, og strax derpaa kiørt sønder efter, for at transporteres til Siælland; Dette er endnu en almindelig Tradition.

Strax ved, Norden for er en Kilde, kaldet Korskilde, som i forrige Tider er holdt for en Helligdoms Kilde.

Noget Norden for ligger et Land – Sted kaldet Vand – Sted, derfra er en lang breed Dal, kaldet Lang – Dahl, som gaaer langt op i Marken, man siger, at Havet i forige Tider skal Vesten fra være gaaet op igiennem denne Dal, lige til et Sted, kaldet Røver - Stuen, denne Røver - Stue er en firkantet Krog eller Hule imellem Bakkerne, hvor omkring er høie Bakker, og fortælles, at Røverne der har haft deres Ophold, og seilet derop med deres Skibe og Rov, som de havde fanget; Strax derved gives en anden, dog mindre saadan Krog, og kaldes den første store Røver – Stue, og denne, den lille Røver – Stue. Den Norderste af Landet kaldet Isse - Hovet eller Issing – Hovet af Issing, (som et lidet Slags Flynder) er en høi Bakke, og kan med Villighed regnes for et Promontorium; Lidt uden for i Vandet ligger en meget stor Steen, dog nesten altid skiult under Vandet, hvilket er sær farlig for de Søefarende. Nord – Ost derfra løber Samsø – Rif halvanden Mil ud i Havet; Nord – Ost og Østen for Isse- hovet ligger tre smaa Grunde, kaldet Klopperne; Paa den Nord – Ost Side af Landet strax ved Isse – Hoved ligger Kragemosse en god Sommer – Havn for Skibe; Paa denne Byes Mark er ingen Gavn paa Bierge og Bakker, de merkværdigste ere Bregenbiere, som ligger tæt ved Kongsbølle, den høieste Bakke her paa Landet, hvor Baun og Baun - Vagter udi Krigs - Tider ere holdte; Ved samme Kongsbøl ligger desuden en mindre Bakke, kaldet Slottet, og menes, at der har staaet Kongsbøl - Konges Residence; Dernæst Klævelt en høi Klint ved Kragemosse, som ligeledes har tient i Krigs - Tider til Baun - Vagter.

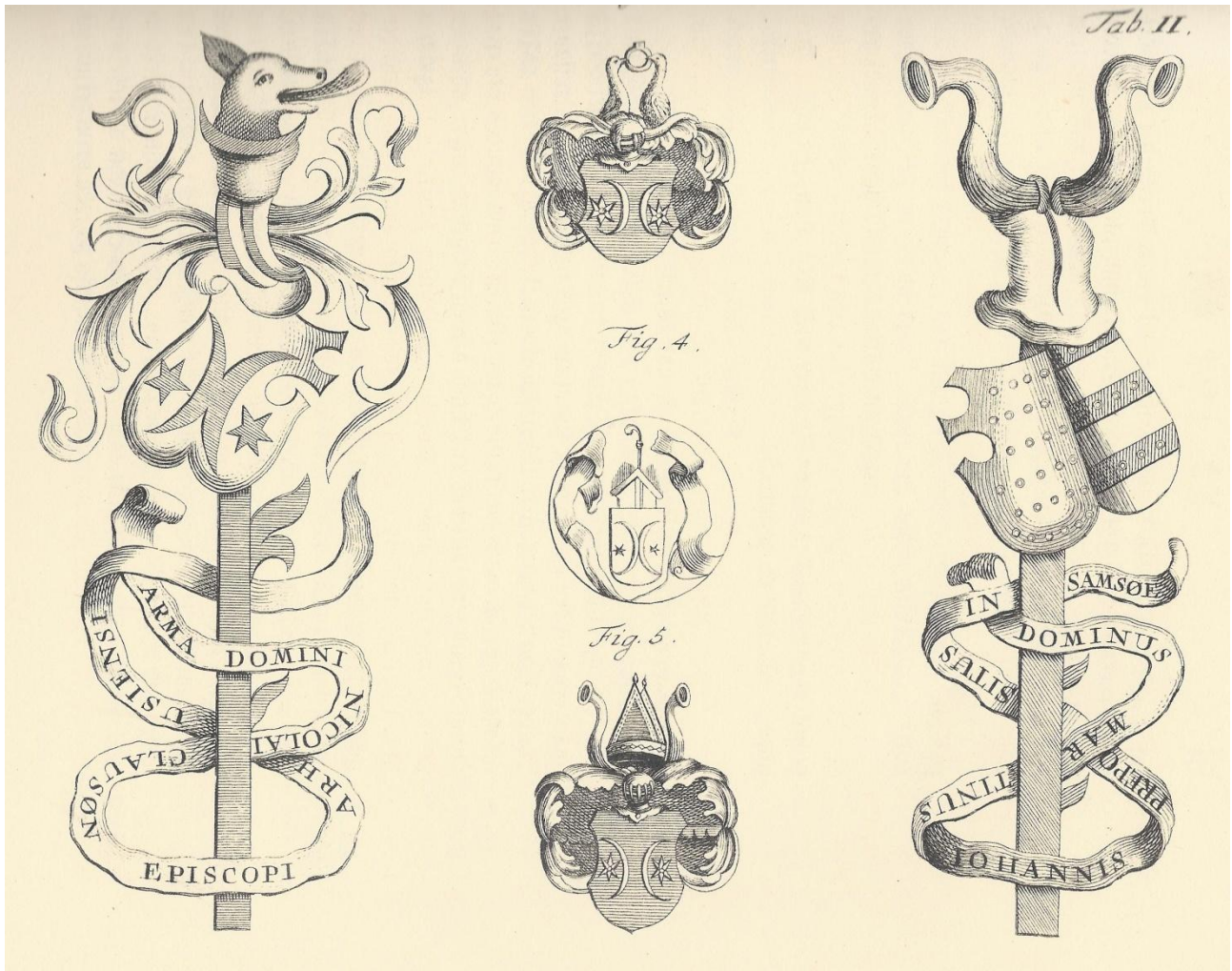
Ved Nordbye ligge tre Veir – Møller, en Norden for, og to Sønden for Byen.

Vest – Syd – Vest fra Byen en Fierding Mil ligger Nordbye – Kirke, som er den største og længste har paa Landet, dens Bygning er saavel som de andre Kirkers betækt med rødt Tegl, og har Taarn uden Spir, som er almindeligt.

Paa Altar Tavlen sees trende Vaabener, neden under C. Friis Joh. Svaning. Præsof Reg. Jens Bruhn

Paa et gammel Munke Skab sees med Munke - Skrift udgravet paa den ene Side et Vaaben med en neden under udslagen Rolde, hvorudi læses Arma Episcopi MMLULON Arusine; Paa den anden Kant Johannes Jacobi pie dedit MDXIX. Paa et andet Sted paa samme Skab ses ligeledes et Vaaben med en neden under udslagen Rolde, med inscription: Dominus Martinus Johannes Præpositus MLAMPS, som uden Tvivl skal forstaaes in Samps (saa forunderlig er Skriften virkelig, og fast ulæselig). Men Figurerne, som Resenius deraf meddeler, sees paa Tav II. ved Fig 1. & 2. Det første er Nicolai Claudii Vaaben, som var Biskop o Aarhus, og tillige med en, ved Navn Hilarius, forest dette Biskopdømme i nogle Aar, men efter Hilarii Død, sagde sig fra Embedet og døde omsider Aar 1531 paa Silkeborg Slot og blev begravet i Aarhus i et Capel, som han til sit Hvilde - Sted selv havde ladet opbygge; Han har været af den gamle Adelige Familie af de Schader, som kiendes af de to Stierne, og de to halve Maaner, som sees i hans Vaaben, og som ligeledes i de Schaders Insigne har været at see, saaledes som Fig 3. det udviser, hvormed stemmer overens bemeldte Biskops Sigillum, som dels af Aar 1500. dels af 1512. saaledes er funden, som Figurerne 4. og 5. paa Tav. II forestiller dem; Det andet Vaaben er en vis Martini Johannis, som har været Provst over Samsø.

Laurids de Thurah - Samsøe 1758

Paa tre Qvinde - Stole lige for Prædike - Stolen sees paa den ene, Maria med en Krone over; Paa den anden MDXVIII.; Paa den tredie Biskop Nicol. Clausons Vaaben.

Paa Klokken sees Grævinde Samsøes Vaaben med denne Inscription: Sophia Amalia Moth, Grævinde til Samsøe, haver Anno 1691. ladet denne Klokke omstøbe.

Ost - Syd - Ost fra Kirken og Sønden fra Nordbye en Fierding Mil, ligger den anden Bye i Sognet, kaldet Maarup, pro Maerup, af det gamle Ord Mar, som betyder et fridt Sted, som overskylles med Vand; Og har denne Bye sit Navn af omliggende Mar eller fridt Jord, som om Vinteren er overskyllet med Vand, men om Sommeren er ganske tør: Byen bestaaer af 12. Bønder - Gaarde, og 11. Stand - Svendes Huse; Ellers er derved intet merkværdigt.

Ved Maarup i Øster og Vester løber et Steen - Gierde kaldet Maarup - Have, der begyndes Nordbye - Hede, som strekker sig til Kahn - Have, strax ved Stavns en halv Mil i Længden og en Fierendeel Mil og mindre i Breden; Denne Hede er ganske udyrket, og begroet mestendeel med Lyng, uden en og anden grøn Plet, som hist og her findes; Samme Hede betiene Nordbye - Sogns Beboere sig af til Græsning for Faar, og til Tørve - Skiær; Paa den Østre Side af Heden ligger Sandlopperne, som er Flyve - Sand, der brede sig aarlig mere ud, af afkorte Græsningen.

Laurids de Thurah - Samsø 1758

Denne Hede har Høilovlig Ihukommelse Kong CHRISTIAN den Tredie ved et Pergament Brev, som endnu vises, under Dato Kalundborg St. Bartholom Apostoli Dag M. D. L. V. overdraget til Nordbye Sogns Beboere til Græsgang, tillige med Orm - Hoved, for 24. Mrk. Danske Penges Aarlige Afgift; Dog har Stavns Mænd og en liden Deel af Heden, men det er ikke uden den mindste Part; Paa den Østre Side af denne Hede hen imod Stavns ligger en høi Bakke, kaldet Arm - Hoved, og i det gamle Konge - Brev Orm - Hoved, samme Arm - Hoved er grøn, og har tilforn været dyrket; I Krigs Tider stod der Baun - Vagt. Der fabuleres, at i Arm - Hoved, og dens øverste Spidse, kaldet Schodshøyen, skal boe en Bierge - Mand, som man kalder Schodshøy - Manden; Samme skal foraarsage, at intet Qvæg bliver liggende over om Natten paa Arm - Hoved, men ved Solens Nedgang begiver sig altid ind paa Heden; Endskiønt naturlige Aarsager har nok forvoldt den Overtroe, saasom Qvæget ei gierne ligger ved Havet om Natten.

Strax ved Arm - Hoved ligger en anden mindre Bakke, kaldet Børstens - Hoved, hvorved er et Sted kaldet Gaards - Stedet, hvor et Huus har staaet, hvis Rudera endnu kiendes; Men har været øde, siden sidste Beboer blev ihjelslagen ved Nordbye Kirke af Nordbye Mænd, saasom han idelig tog deres Qvæg op, som fra Heden søgte til hans Ager paa Arm - Hoved.

Østen for Arm - Hoved skyder tvende Pen - Insuler ud i Havet, hvoraf den ene kaldes Lang - Øre, og den anden Norden for Lille - Øre.

Lang - Øre er en Pen - Insul, som ved meget høit Vande undertiden skilles fra det faste Land, derpaa er anlagt en Skandse, som i sidste Svenske Krig var besat med 12 stkr. Tolv Punds Canoner, og bevogtet med 30. Mænd, og en Constabel hver Dag; Derved ligger en liden Bastion, altsammen til Havnens Beskyttelse. Nogle berette, at denne Skandse var til Ao. 1659., og har været af de Keiserlige Folk opkastet, men maaske rettere af de Polske og Brandenburgske.

Ve Lang - Øre en meget god Havn for maadelig Fahrtøier, og er sammesteds Landets almindelige Skibs - Sted; Langøre Skandse og Bastion er endnu i fuldkommen Stand med sine Volde og Graver.

Norden for Langøre ligger den anden Pen - Insul, kaldet Lille - Øre, ligeledes en Havn for dem, som begive sig ud fra Lang - Øre, derpaa er g o sidste Krig opkastet en Skandse.

Syd - Ost for Arm - Hoved, ligge desuden tvende Pen Insuler, den ene kaldet Grøn - Hoved, den anden Hesselholm, som hører til Stavns.

Laurids de Thurah - Samsø 1758

Onsberg - Sogn.

Der, hvor Heden slipper, er et Steen Gierde, kaldet Kahn - Have, som skiller den Sydlige og Nordlige Feel af Landet fra hinanden, og der begyndes Onsberg - Sogn, som strækker sig Vester paa Landet i Sønden til Pilemark, en Mil i Længden; Det bestaaer af syv Landsbyer, nemlig: Onsberg, Waastrup, Tannerup, Selsing - Gaard, Tofteberg, Stavns, og endeel af Pilemark - Bye, og endelig hører og dertil Sæde - Gaarden Bisgaard. I samme Sogn findes 51. Bønder - Gaarde, og 103. Stand - Svends - Huse; Sognets Marker ere mestendeel skarpe og magre, dog gives her en og anden Bye som har god Jord.

Onsberg - Sogn er annecteret til Besser - Sogn, og besørges begge af een Sogne - Præst, som tillige er provst i Herredet; Samme maa holde en Cappellan bestandig, som nu er Residerende.

Laurids de Thurah - Samsø 1758

Men enten Besser eller Onsberg - Sogn, nu skal holdes for Hoved - Sognet, veed jeg ikke; I forrige Tider var Onsberg Hoved - Sognet; Nu boer Præsten i Besser - Sogn, og siden den Tid er Besse- Sogn i de Kongelige Confirmationer paa Kalds - Breve først nævnet. Omtrent midt i Sognet ligger Onsberg - Bye, hvoraf Sognet og Kirken har sit Navn; Den kaldes nok saaledes af den gamle Nordiske Afgud Othin, hvoraf og Onsdag nævnes, og den sidste Stavelse har og Byen deraf, at den ligger med den ene Ende temmelig høit, saaledes er Resenii Mening om Navnets Oprindelse i hans egenhændige Manuscript; Men i Beskrivelsen af Samsø, som han har ladet trykke, og Ao. 1675 i Kiøbenhavn er kommen fra Presten, men som er endeel ældre, end det Manuscript, jeg har i Hænde, siger han i Anledning af Onsberg saaledes: Onsberg qvasi Osbjerg, Osuræ Mons, denne Osura, siger han videre, var en Datter af Kong Frode den Tredie i Dannemark, som bragte Tolv Sønner, og saaledes hendes Fader Tolv Nepotes til Verden. Ellers er at merke, at Resenius feiler, naar han mener, at paa Landet er et Bierg, som kaldes Onsbierg; thi der er ingen Sted af dette Navn paa Landet, uden Byen; Den var tilforn deels i Onsberg - Øster og Onsberg Vester, men nu er den bygt sammen i et, skjønt dens Strækning er noget i Øster og Vester, noget i Sønder og Nord; I Onsberg Bye er 20. Gaarde og 58 Stand - Svends - Huse, desuden Sognets Hoved - Skole.

Ved den Vestre Ende af Byen ligger Onsberg - Kirke, som, efter en gammel Inscription, og kaldes Hellig Kors - Kirke, den er udvendig at ansee som en Kors - Kirke, i Henseende til tvende Vaaben - huse, som dertil ere anbygte, det ene paa den Søndre, det andet paa den Nørre Side af Kirken; Oven paa Taarnet sees et Jern Kors, maaske til Erindring af Navnet.

Kirken er nok den mindste af alle her paa Landet, men formedelst de mange Epitashia og Inscriptioner, som derudi forefindes, er den igen den smukkeste, og kan i Almindelighed passere for en smuk Landsbye - Kirke; Det synes, som denne Kirke har faaet en Hoved - Reparation under Kong CHRISTIAN den Fierde, saasom hans Chifre of Vaaben findes paa Prædikestolen, og over alt, saavel paa Altar - Tavlen, som paa Væggen, det Aars - Tal 1506. Ved alteret staaer paa en Fod, som en Gveridon, en gammel Papistisk Monstrance giort af Messing; Men om den fortiener Prædicatum af Elegantiss., som Resenius og nyere Autores efter ham siger, veed jeg ei; Thi den er ikkun ordinaire og simple, Foden, den staaer paa, er ziret med lidet Billed - Hugger -

Laurids de Thurah - Samsø 1758

Verk oven om, og har en Stil eller Skaft, som et Søm, der gaaer op i Foden of Monstrancen for at holde den fast. Figuren deraf meddeler Resenius i hans Beskrivelse af Samsø saaledes, som den paa Tav. III. Fig. 6. er forestillet.

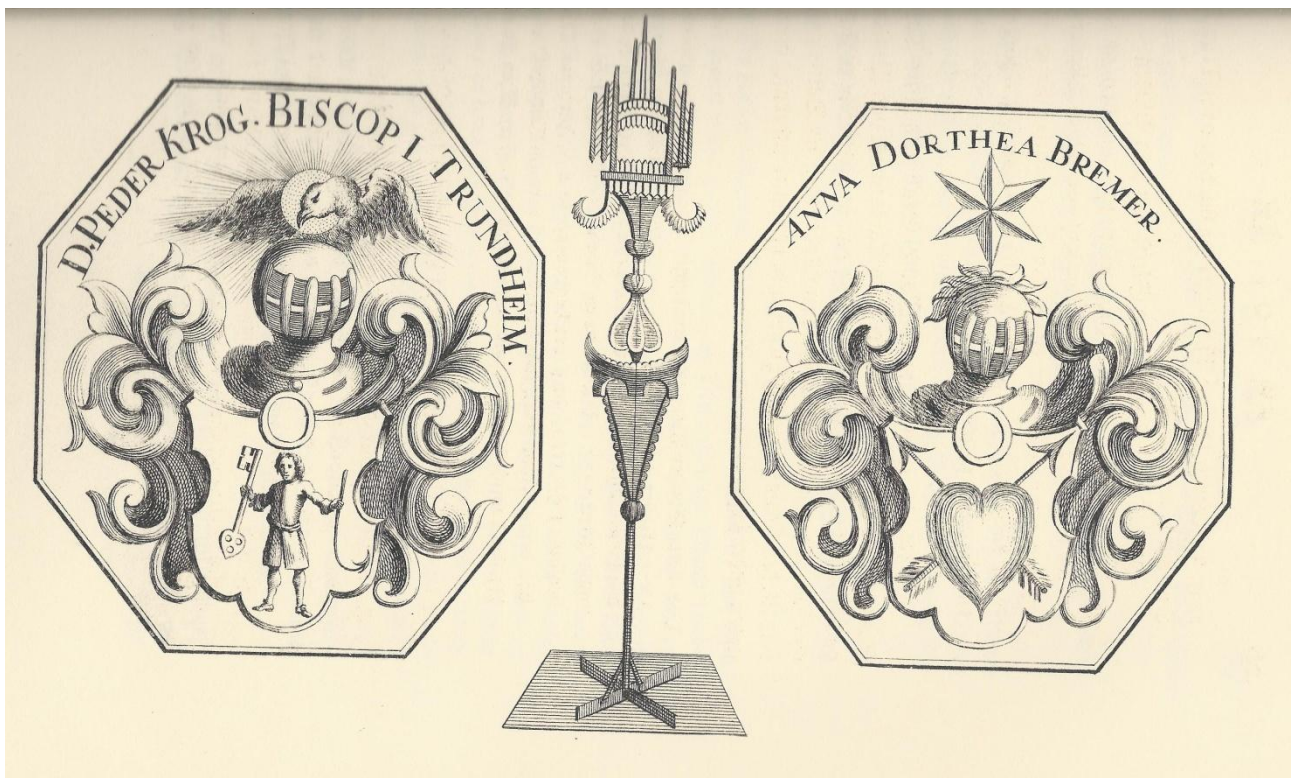
Paa de store Lysestager paa Alteret henge tvende Ottekantede Kobber - Plader, hvorpaa tvende Vaabener ere paa den ene Side udstukne, og paa den anden en Inscription, alt til Erindring af Doctor Krogh, forhen Provst paa Samsø, og siden Biskop i Trundeheim, og hans Hustrue; Samme Kobber - Plader ere paa Tav. III: ved Fig. 7. og 8. forestillet lige saa store, som de virkelig befindes, og Inscriptionen som staaer bag paa Pladerne er saaledes:

Paa Fig. 7.

Föd i Aarhuus den 8. April 1654; i sit Alders 16. Aar deponeret; ætat. 20. promovet til Wittenberg in Magistrum; ætat. 25. efter 7. Aars Peregrination vorden Vice - Præpositus i Closteret; ætat. 26. Rector Scholæ i Kiöge; ætat 28. Sogne - Præst til Onsbierg og Besser, og Præsofitus Regius over Samsø og Tuen; ætat. 32. creeret Doctor Tjeologiæ og Bischof over Trundheims Stift udi Norge 1688.

Paa Fig. 8. staaer denne skrift bag paa Pladen:

Föd udi Kiil den 26. Maj 1659; ætat. 19. kommen til Kiöbenhavn; ætat. 22. kommen i Echteskab med Doctor Peder Krog, og ved hannem Moder til 4. Børn: Christian Krog ætat. 7.; Niels Krogh ætat. 6.; Sophia Amalia Krog ætat. 3; Jörgen Henrich Krogh, æt. 2.;

I Choret er et gammelt Munke - skab med Aars Tal 1522.; Sammesteds øverst imod Alteret er en Tavle fæstet pa Væggen hvorpaa er malet Christus Ceucifixus, og paa den ene Side en Fader med en Søn, og paa

Laurids de Thurah - Samsø 1758

den anden Side en Moder med sex Døttre, som skal betegne den første Provst og Provstinde her paa Landet mede Deres Børn, neden under læses dette:

"Ved dette Sønder Altar - Hiørne ligger begravet Ærlige Qvinde, Sal. Karen Mester Jörgens i 31. Aar og Mester Hanses i 8. Aar, som var den første Ægte Provste - Qvinde her paa Landet, som døde Kyndel - misse Aften 1579. Moder til en Søn og 6. Døttre. alle Sal for sig hensovet i Hærren, de 5. her begravet, de 2 i Aarhus Dom - Kirke hos deres Mand Sal. Lars Bertelsen, i fordum Tiid Biskop, og hos Mester Laurids Nielsen Canich og Sogne - Præst til Dom - Kirken".

Neden for Alteret ligger en Liig Steen med Inscription:

"Her ligger begravet Hæderlig og Høylærde Mand, Mester Hans Knudsen, Som var Provst her paa Samsø i 32 Aar, og i en Christelig Troe skildtes her fra denne Jammerdal den 26 May 1603. med sin første ægte Hustrue Karen Sörens Datter, som levede tilsammen i Otte Aar, og døde Aar 1579, herhos ligger nogle af hans Børn, som han aulede med Ærlige og Gudsfrygtige Qvinde Anne Jens Datter, som var hans sidste ægte Hustrue. Anne Hans Datter døde 1585. Knud Hansen døde 1586. Anne Hans Datter døde 1589. Inger Hans Datter døde 1591. Gud give denne ec."

Nest derved paa Væggen sees en Tavle, hvorpaa er malet tvende Vaabener, og derhos læses:

"Her ligger begravet Ærlig, Velbyrdige og Høylærde Mand, Mester Niels Mulu, fordum Sogne - Herre til Wonsbiørg og Besser Kirke, og Land - Provst her paa Samsø, nesten udi 13. Aar, som døde og sagtelig hensov udi Hærren den 3. Juulii 1616.

Der neden for er et smukt Epitaphium med Inscription:

"Mennesker samles i Graven, Guds Børn samles i Himmelen, som Gud haver samlet dem i Livet, Ærbare og Vedforstandige Mand Michel Mouridsen, Fornemme og Velerfarne Kiøbmand i Wostrup den 15. September. 1679. udi sit Alderø 47. Aar, med sin Dyderige Kiæreste Karen Jens Datter, velsignet udi første Ægteskab, paa 6. Aars Tid, med en Søn og Tvende Døttre; og udi sit andet Ægteskab, som varede i 5. Aar, med Høuyagtbare og Velfornemme Mand Lauritz Nielsen Fogh, Kongel Majets. Tolder og Forvalter over Samsø, med en Søn og en Datter, og Sal hensov den 15. Martii udi hinds Alderø 38. Aar, at deres Salige Legemer med hinds Salige Børn Mourids Michelsen 1686. æt 10. Magrete Michels Datter 1681. æt. 4. Niels Lauridsen Fogh 1685.; ere hensamlede her til Hvile udi Haabet om ec.

Denne Laurids Nielsen Fogh var en Broder af Borgemester Fogh i Kiøbenhavn, som var Griffenfelds Svoger, samme Laurids Nielsen kom til Kiøbenhavn, og blev der Raadmand.

Der neden for er et Epitaphium af Træ med Inscription over Tolder og Birkedommer Christian Merchel, som døde 1726 og hans Kierste Anniche Fogh, som døde 1743.; hun var Laurids Nielsen Foghs Søster.

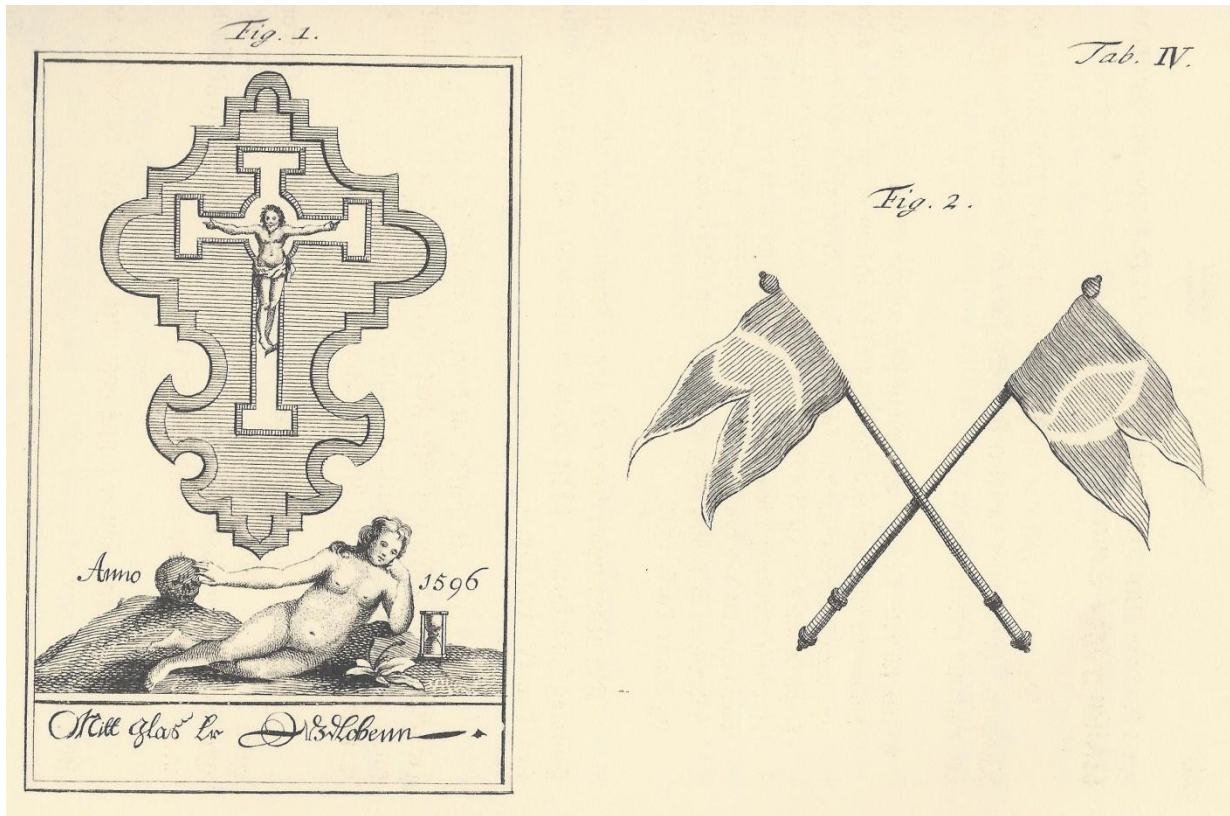
Der neden, fast lige for Prædikestolen, er en Tavle fæstet ved Væggen, hvorpaa er fæstet et forgyldt Crucifix 6. Tommer langt, og der omkring sees følgende:

" Dette forgyldte Crusifix var bundet paa et dødt Menniske, som kom flydendes her til Lands ved Isle Mode i Trandbiørn Sogn; der de vilde age det til Kirke Gaarden, kunde 4re Heste ikke drage det, ikke kunde de fange samme Liig til Koldbye Kirke; Med der de vendte Vognen om til denne Onsberg Kirke - Gaard, drog

Laurids de Thurah - Samsø 1758

tvende Heste det lettelig, og blev begravet ved den der Øster - Gaul af Kirken, og haver denne Kirke sit Navn af samme forgylde Kors, og kaldes paa denne Dag Hellig Kaars Kirke 1596,"

Der neden under ligger et nøgen Fruentimmer med et Time - Glas og Inscription: Mit Glas er udløben, og Figuren deraf sees Tav. IV. ved Fig. I.

Heraf er let at slutte, at denne Historie langt fra ikke har tildraget sig 1596.; Men at være skeet tilforn, eller længe før, maaske før Kirken blev bygt, men at derimod Tavlen er bleven opsat, og Crusifixet derpaa hængt bemeldte Aar, da Kirken er repareret.

Der neden for er et Epitaphium af Træ over Landets Chirurgum Zacariam Danielsen Hop og Hustrue Dorthe Olufs Datter i Onsberg; hvis Gavnildhed imod Kirken sees pa adskillige Ornamenten af Sølv, som han dertil har skienket.

I Funten, som er smukt bygt med Tral - Verk, og malet, læses dette:

"Gud til Ære og Kirken til at ziire, haver Jörgen Jensen i Stavns, med sin Hustrue Maren Oles Datter ladet dette Sprinkel - Værk i Alter - Gulvet bekoste 1690."

Allernederst i Kirken findes en Tavle, hvorpaa er malet et Skib, som i Havet forgaaer med Folk og alt, der neden under staaer:

"Anno 1692. den 20 Martij Palme - Søndag seilede fra Samsø med en Skude kaldet Quen af Stavns, kuldseilede Norden for Lessøe den 21. Martij. kuldseilede Norden for Lessøe den 21. Martij. Skipperens Navn Morten Sörensens af Brumbye, den anden Ole Rasmussen af Tofteberg, den tredie Rasmus Nielsen af

Laurids de Thurah - Samsø 1758

Brumbye, den fiende Michel Michelsen af Langemarch, den femte Jens Thomasen af Agerup, som alle bleve omkomne, hvilke Siæle skal glædes og ziire med en glædelig Opstandelse. Er bekostet af Jörgen Jensen i Stavns til de Salige Dødes Amindelse."

Paa den store Lyse - Krone, som hænger i Kirken, læses denne Inscription:

"Gud til Ære og Kirken til at ziire er denne Lyse - Krone over Sal. Michel Mouridsen af Waastrup, og hans Sal. Hustrue Karen Jens Datter, samt tvende Sal. Børn Margrethe Michels Datter og Niels Lauridsen Fogh, som hviler herunder, til taknemmelig Ære - Minde bekostet af efterladte Lars Nielsen Fogh, Tolder og Forvalter over Samsøe, og deres Børn 1685."

Paa en mindre Lyse - Krone læses dette:

"Gud alleene Æren: Søren Nielsen Tofteberg, 1724."

Paa Kirkens Klokke læses:

"Aus der Feyr bin ich geflossen, Felix Fuchs hat mich in Coppenhagen gegossen."

I Onsberg Bye holdes aarlig som et Slags Market, hvilket kaldes Høns - Føns - Market, men der forhandles saa got som intet, uden at man den Dag samles, og gjør sig tilgode.

Nær ved denne Bye, dog paa Waastrup - Mark ligger et Kilde - Væld, som uden Tvivl er det bedste og mest velsmagende Vand paa Landet.

Ved Byen ligger en Veir - Mølle, ligeledes paa Waastrup Mark, som kaldes Soldbiørg - Mølle.

Ved og omkring Onsbørg paa Marken findes adskillige store Bakker, saasom blant andre Dyret, eller Onsberg - Dyr, den høieste Bakke Sønder paa, ligger tæt ved Selsing - Gaard og Tannerup; Ringebørg en høi Bakke mod Vester - Havet, kan ansees for et Promontorium; Molbørg, hvor, for nogle Aar siden, er opgravet nogle Gryder, som stod imellem nogle Stene fulde med forbrændte Been: Egebørg, Artebørg, Lychebørg, og ved Stranden Lahøy, hvorpaa stod tilforn et Vagt - Huus, og blev der holdt Baun - Vagt, foruden mange flere Bakker og Børg; Denne Byes Mark er mestendeel meget skarp og sandig, for resten er derved intet mærkværdigt.

Østen for Onsbørg en Ottendeel Mil ligger en liden Bye hedder Waastrup eller Vastrup at Dae et moradsig Sted. Samme Bye er ikkun liden, bestaaende af 2 Gaarde; Byens Mark er meget god og frugtbar, ellers er derpaa intet remarquabelt.

Dersom den Kiempe - Vise som i Resenii trykte Beskrivelse om Samsøe anføres om Brattingborg, og hvorom her over er talt, skulde forstaaes om dette Lands gamle Brattingborg, saa kunde man her finde den Hald de droge ud fra, da den Bakke, som ligger tæt Vesten for Waastrup, hedder Hald.

Syd-Vest omtrent fra Onsberg en Fierding Mil ligger den Bye Tannerup, hvis Benævnelse jeg ei veed at udfinde, uden den kommer fra et Nomen Proprium Tand eller Taand; Den bestaaer af 10. Bønder - Gaarde og 19. Stand - Svends Huse.

Laurids de Thurah - Samsøe 1758

Byens Mark er den slettteste og mavreste af alle her Sønden paa, som og er Aarsag til, at de fleste Bønder der ei kan komme i Stand.

Her fattes ei Bierge og Bakker paa denne Byes Mark, som har nok deraf, de merkværdigste deriblant ere, Bøgebierg, som skilles fra et andet af samme Navn, som er ved Øster - Bye, Kingelbjerg, som ligger i Grændse - Skiellet imellem Onsberg og denne Byes Marker; Derfra udløber i Havet en liden Sand - Bakke, som de Søfarende maa vogte sig for; Hospelhøy strax ved Kingelbjerg, foruden utallige flere af mindre Betydenhed.

Af Kiempe - Begravelser sees mangfoldige Kiendetegn paa denne Mark, da der fast paa hver Plet er en Steen - Dynge hos den anden; Men derom kan ingen Underretning gives.

Sønden for Onsberg en Fierding Mil, og Syd - Ost fra Tannerup, paa en endnu kortere Vei, ligger den Bye Selsing - Gaard, som enten kaldes efter em Mand Selsing, eller og af det Jydske Ord, Selle eller Sølle, som betyder ringe og uanseelig; Byen er ikkun liden, bestaaende, for nærværende Tid, af 2. Bønder - Gaarde, og 7. Stands - Svends Huse; Byens Mark er temmelig god og frugtbar, skjønt der her og der gives lidt maget Jord. Videre er om denne Bye ei værd at antegne.

Sønden for denne Bye en Ottendeel Mil, ligger Pilemark som og i Skrifter kaldes Store Pilemark, til Forskiel imellem Permelille, som tilforn var kaldet Lille Pilemark; Man vil sige, at denne Bye, som af Indbyggerne (maaske efter deres Dialect kaldet Pøle - Mark) skal have sit Navn af en Pøl og Morads i Byen, som siden er opfyldt, og besadt med Pile - Træer, og derefter har givet Byen Navn af Pilemark.

Byen bestaaer af 23. Bønder - Gaarde og 47. Stand - Svends Huse; Men af dette hører ikkun den mindste Deel til Onsberg - Sogn, som er nemlig 4 Bønder - Gaarde og 6. Stand - Svends Huse.

Denne Bye har den Beskaffenhed, at den ligger til trende Kirker, Onsberg, Trandberg og Kolbye; Den Nørre Deel hører til Onsberg, den middelste til Trandberg, og den Søndre til Kolbye; Der er og fast lige langt fra denne Bye til alle disse 3. Kirker, undtagen at Trandberg ligger lidt nærmere, en saa er Veien derimod besværligere; Og det som er mest forunderlig, er, at ofte de, som boe i det ene Sogn i denne Bye, yde Korn - Tiende til Sogne - Præsten af et andet Sogn, ja undertiden kan en Bonde yde Korn - Tiende til trende Sogne - Præster tillige; Aarsagen til denne Confution er, at naar Bønder - Gaarde, beliggende i et Sogn, blive øde, og Jorden fastes til en Bonde i et andet Sogn, da, paa det vedkommende Sogne - Præst intet skal afgaae, saa skal den fæstende Bonde, skjønt han boer i et andet Sogn, dog svare Korn Tiende til den anden Sogne - Præst, i hvis Distrikt den øde Gaard laae.

Altsaa hører til Onsberg - Sogn af Pilemark Bye ikkun 4. Bønder, hvoraf den ene dog svarer Korn Tiende til et andet Sogns Præst; Byens Mark, som er meget vidtløftig, og strækker sig tæt ved Tannerup, Selsing - Gaard, Trandberg, til hen mod Brumbye, og paa den anden Side tæt til Haarmark og Permelille, er vel til Deels mager, men en stor Deel deraf er god Jord.

Der ligger vel ingen Veir - Mølle ved Byen, dog er der en paa Byens Mark imellem Trandberg og Permelille, kaldet Sønner - Marks - Mølle.

Ikke langt derfra paa Veien imellem Trandberg og Permelille, ogsaa paa Pilemarks Mark, har Ting - Huset staaet, hvor Landets Birke - Ting holdtes, men det er nu for 10. Aar siden afbrændt.

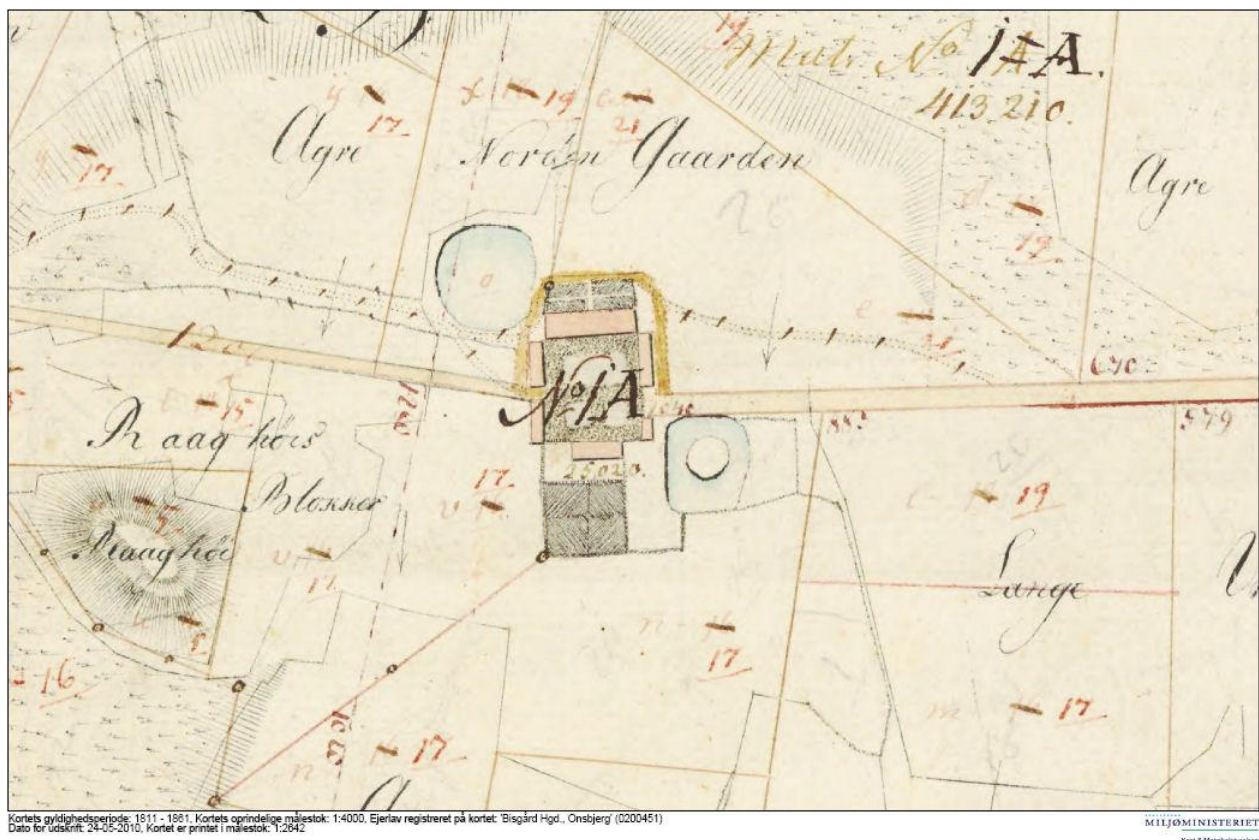
Laurids de Thurah - Samsø 1758

Bakker og Bierge findes her nok af. De merkvaerdigste ere Høstens - Høy, Mølle - Høyen, Lillie - Bierg, Kulle - Høy, Torbjerg, Trælbiergs Høy, hvorpaa findes en Mængde Steen, foruden mangfoldige andre.

Nord - Ost fra Onsberg ligger Sæde - Gaarden Bisgaard, der og i Skrifter kaldes Nye Wisborg er pro pleno Bispe - Gaard og menes, at den Benævnelse kommer deraf, at denne Gaard har lagt til Biskoppen i Aarhus, og at deraf, saavel som af Kaldet, er svaret en vis Afgift.

det ældste matrikelkort over Bisgård er fra 1811, hvor den store firfløjede gård for længst havde afløst borgen. ude i haven ses dog stadig den lille borgbanke, omgivet af en voldgrav. i dag er kun stuehuset tilbage af den store gård. kort- og matrikelstyrelsen.

det ældste matrikelkort over Bisgård er fra 1811, hvor den store firfløjede gård for længst havde afløst borgen. ude i haven ses dog stadig den lille borgbanke, omgivet af en voldgrav. i dag er kun stuehuset tilbage af den store gård. kort- og matrikelstyrelsen.

det ældste matrikelkort over Bisgård er fra 1811, hvor den store firfløjede gård for længst havde afløst borgen. ude i haven ses dog stadig den lille borgbanke, omgivet af en voldgrav. i dag er kun stuehuset tilbage af den store gård. kort- og matrikelstyrelsen.

Af Historierne kan ingen Efterretning findes derom, uden at i den Forlehning som Hertug Christopher fik af sin Broder Kong Erich Mendwed, blant andet siges, at Høibemeldte Hertug skulde nyde Sønder - Halland og

Laurids de Thurah - Samsø 1758

Samsøe, som var bleven ledig efter Erich Knudsen 1304, med alle Kronens Tiender, undtagen Erke - Biskoppen af Lund og Aarhuus Dom - Kirkes Rettighed og Tilhørende; Nu sluttet at Erke - Biskoppen i Lund havde vel ei noget Tilhørende paa Samsøe, men vel i Sønder - Halland, saa har da i den Tid, noget af Samsøe været svaret til Aarhuus Dom - Kirke, maaske til Capitelet; Og det som endnu styrker mest den Mening, er, at den Dag i Dag er ydes en vis Afgift til Stedets Biskop aarlig af Landets Herskab, hvorefter Biskoppens Qvittance lyder, at sligt ydes af Bisgaard, og andet Kronens Gods og Tiender paa Samsøe.

Denne Gaard, hvis Bygninger, man siger, at være af Kong Christian den Fierde opførte, har indtil 1686. været Provsternes Residence; Med ved Biskop Kroghs Forflyttelse til Trundhiem, blev den gjort til en Sæde - Gaard, og Sogne - Præsten fik igien en Bonde - Gaard til Beboelse i Besser.

(Fra bispeborg til Kongeborg - udgravninger ved Bisgaard på Samsø se special Fil)

Den Tid laae og til Kaldet, foruden de endnu dertil henhørende 4re Mensal - Gaarde, ogsaa hele Østerbye - Bye, som Mensal Gods; Til Refusion for saadan Bytte, har præsterne ved Stedet hidintil nydt alle Qvæg - Tiendens tre Dele i begge Sognene, desuden lidet Enge - Slet og Brænde - Ved, med videre.

Ved denne Gaard har været en meget god Skov med mange og store Træer, som man endnu kun erindre sig paa det Sted, som kaldes Bisgaard Skov, men den blev forødt i Provsternes Tid; Siden da Gaarden kom under Herskabet er en ringe Deel deraf indtagen, og med unge Træer besat, som endnu florere, og kaldes sammen liden Skov endnu Egelund, men af den store Skov er fast hverken Rod eller Stub kiendt, uden lidt Krat om Bisgaard og paa Røghøj. Bisgaard Skov tiener nu til Fæe - Drift og Græsning.

Laurids de Thurah - Samsø 1758

Bakker og Bierge er ingen af, uden Røghø, hvorpaa findes lidt Krat, og Bishøj eller Bispe - Høj, i det Syd - Ost Hjørne i Marken.

Der findes paa Gaardens Mark en Steen, hvorudi man vil finde adskillige Spor og Fied af Menneske - Fødder, store og smaa, Kløver og Hover ec., men det synes, at disse Merker ere af Naturen ved Vand og Ælde foraarsaget.

Til denne Gaard hører ogsaa den første Deel af Hiortholm, som ligger i Fiorden, hvor 50. Stude kan vel græsses og fedes om Sommeren, de dertil hørende smaa Holme ligge og dertil.

Hen ved Nord - Ost fra Bisgaard en Fierding Miil ligger den Bye Tofteberg, og efter Dialecten Tafteberg, som har sin Benævnelse af det Ord Tofte, en Ager, som ligger til Gaarden, og som stedse bruges, og Bierg, kaldtes den deraf, at den ligger paa et høit Sted; Der er i denne Bye 9. Bønder - Gaarde og 12. Stands - Svends Huse.

I denne Bye have de Svendske Ryttere i 1658 og 1659. havt som deres Stabs - Qvarteer, og vises endnu på Væggen i en Bonde - Stue i Panelet ved Døren adskillige Huller, skudte med Pistol - Carabin - eller Musqvæt - Kugler, da de fra oven i Stuen diverterede dem med at skyde til Maal paa Panelet ved Døren, over og forbi Hovedet paa en Skræder, som sad paa Bordet og syede; Dette er endnu i frisk Minde.

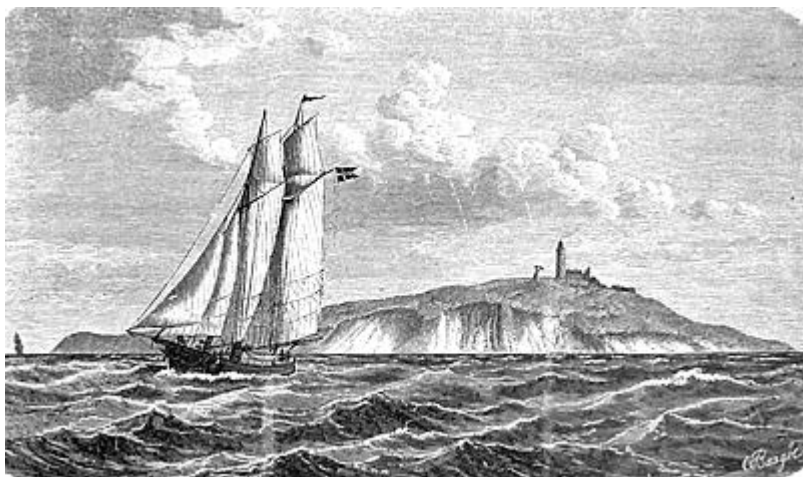
Ved Tofteberg er en Veir - Mølle, som af Bakken, den staaer paa, kaldes Ebeshøys - Mølle.

De Bakker som findes paa denne Mark ere af ringe Betydenhed, og ere: Ildkiershøj, Steensbjerg, Nielshaldshøj, Baunhøj, og i Grændse - Skiellet af Tofteberg og Stavns Marker ved Vester - Havet, ligger Wordbjergene, det store og det lille, og kaldes Stavns - Wordbjerg til Forskiæl imellem et andet Wordbjerg: Disse Wordbierge ere temmelig høje Bakker, noget nær det største her Sønden paa; Det store Wordbjerg hører til Tofteberg; Det lille til Stavns; Stedet, hvor disse Wordbierge ligge, er det smalle Isthmus, som samler den Søndre og Nørre Deel af Landet sammen, og er samme ikkun et got Steenkast bredt, saadom den fra Fiorden løbende Rende næsten der skier Landet igennem. Dette Isthmus er temmelig høit frem for det andet Land, og stenrigt, og synes som endeel deraf ved menneskelig Flid var opkastet; Ved dette Isthmus Østen for Wordbjergene ligger en Maae eller stid Græsgang, som om Vinteren overskylles; Dog hører den Sydlige Deel alene til Tofteberg, den Nordlige til Stavns; I Samme Maae er kiendelig at see adskillige Diger eller Dæmninger, som Indbyggerne sige at være giorte til at holde Hav - Heste fra at gaae i Land; Denne Tradition er urimelig, og er sluttelig, at Dæmningerne ere giorte til at holde Vandet ude, som ellers løb over de omliggende Marker.

Nord - Ost fra Toftéberg henved en Fierding Miil ligger den sidste og Nordeste Bye i Sognet og Sønder - Herred, kaldet Stavns, enten af Stavn og Stevne, Terminus nauticus, at Skibe og Fartøier dertil har stevnet, som den nærmeste Bye ved Havnen, eller af Stavn, Ophold og Føde - Sted, som Love taler om, eller af Stevne eller Sammenkomst, Samling, at Landet her ligefrem har sit Stevne og Samling, den Søndre Deel med den Nørre; Ellers ligger denne Bye ligesom afskilt fra den øvrige af Sognet og Sønder - Herred formedelst Renden, som gaaer fra Fiorden op til Wordbjerg, og er næsten en Ottendeel Miil bred, dog er denne Rende, imellem Stavns og Alstrup, ei dybere, end man kan kiøre og vade derover ved maadelig høit Vand, og undertiden er den fast ganske tør, og da er ikkun en kort Vei imellem Stavns og Alstrup, men naar høit Vand er, maa man omkring ved Wordbjerg forbi Tofteberg derhen.

Laurids de Thurah - Samsø 1758

Byen bestaaer ikkun af 4. Bønder - Gaarde; Dens Marker er ikkun maadelige; ja og meget skarpe; men Seiladsen og Næringen af de Søfarende for Havnens skyld, som er i Nærværelsen, er Beboernes største Herlighed; Man viser i en Bondes Huus i denne Bye et Ege - Brædt eller Plante, som skal have været Marskstig paa Hielm hans Bord eller Retter - Bænk i Kiøkenet, hvilke Ege - Brædt ved Hielm Slottes Nedbrydelse er bleven bragt herhid og siden conserveret.

Hielm 1897

Paa Byens Mark ere endeel Bakker, skiønt ei saa store, dog for de Seilende bekiendte; De fornemmeste ere: Karlshøj, Gryenshøj, Bregenbjerg, og Kiempe - Graven.

Der, hvor Byens Mark endes, er den saa kaldede Kahn - Have, strax derved er en Canal 16. á 20. Fod bred, som gaaer fra det Østre til Vestre - Hav i lige Linie, som giver Anledning til at troe, at der igiennem har været Seilads i forige Tider; Nu er denne Canal ganske tør; Men dens lige Strækning og Dybhed frem for den anden Mark, giver Anledning at slutte, at den er med Flid anlagt.

Til Stavns Byes Marker hører endnu 4. smaa - Holme, som ligge tæt der omkring, Gammel Holm, som ligger tæt ved Landet; Ægholm, Hundsholm, Sverm, og endelig den Pen - Insul Hesse - Holm; hvilke Holme deels pløies og besaaes, deels tiene til Græsgang om Sommeren.

Laurids de Thurah - Samsø 1758

Besser - Sogn

Paa den Søndre Side af Fiorden og Stavns - Rende begynder Besser - Sogn, som strækker sig fra Renden, til hen imod Trandberg, paa den Østre Side af Landet i Sonden, hen ved tre Fierdendeel Miil.

Det Bestaaer af 6. Landsbyer, som er Besse, Langmark, Thorup, Øster - Bye, Agerup, Alstrup, hvorudi 53. HGaarde, og 96 Stand - Svends Huse.

Sognets Marker ere passable, og nogenledes frugtbare, endskiønt deri findes megen skarp og sandig Jord.

Den største Bye i Sognet er Besser - Bye, som har givet Sognet og Kirken Navn, uagtet Kirken ligger ei paa Byens Mark, men paa Langemarks Mark.

Besser Kirke 1874

Laurids de Thurah - Samsø 1758

Martinus Rørbyes høstscene fra Samsø fra 1847 kan identificeres ved hjælp af kirken, hvis tårngavl vender „forkert”. Det er Besser Kirke, og de mange høstfolk på den udstrakte mark må arbejde på avlsgården Vadstrup. Det er hovfolk, der er i gang med høsten – mændene mejer, og kvinderne binder op. Alle var i 1840'rne enige om, at gårdmandshoveriet hørte en svunden tid til. Diskussionerne gik på, under hvilke betingelser og til hvilken pris det skulle afløses ved en pengeafgift. For de unge folk fra gårdene, der blev sendt på hoveri, stod hovarbejdet dog ikke i noget afskrækkende skær. Man mødte andre unge, og hver gård satte en ære i, at deres hovfolk mødte med rigelig medbragt mad og øl.

Hvoraft denne Bye har sit Navn, kan jeg ei paa nogen Maade giette mig til.

I denne Bye ere 19. Bønder - Gaarde, og 9. Stand - Svends Huse; Desuden boer i samme Bye Herredets Provst og Sognets Præst, deri er og Sognets Hoved - Skovle.

Byen Mark er ei af de sletteste, skjønt ei af de beste.

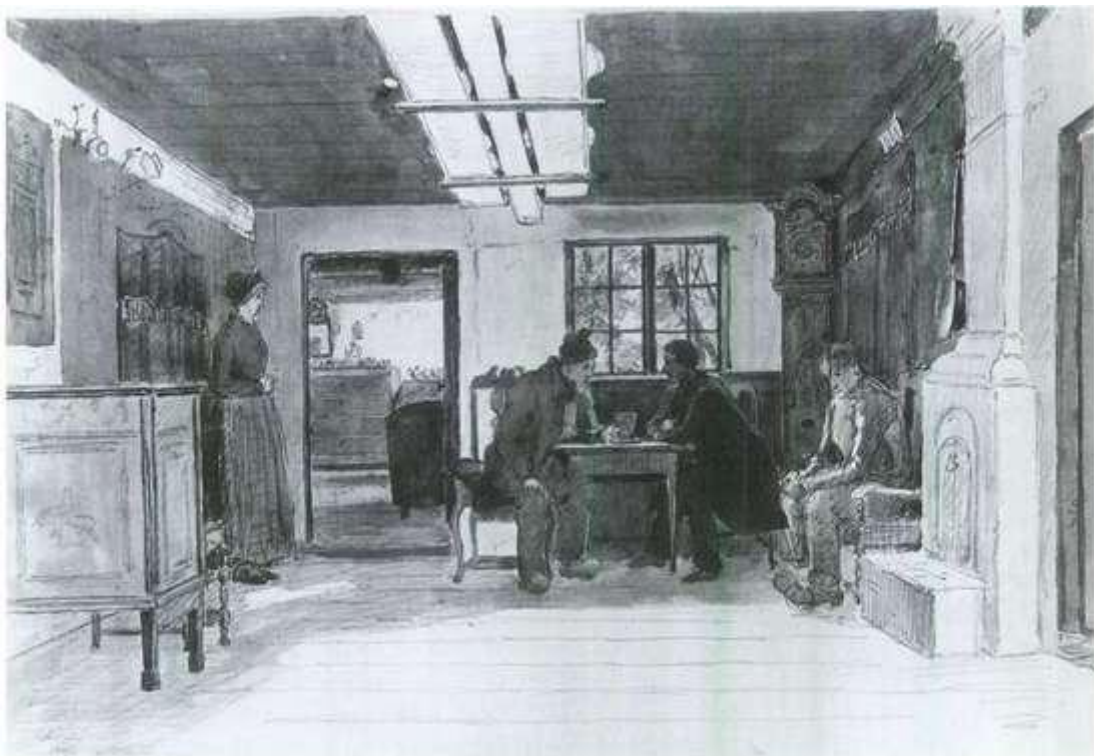
Til samme Bye ligge 2. Veir Møller, Holtofts - Mølle og Tohøys - Mølle; Neden for Byen er den saa kaldede Maae, hvoraft endeel hører til denne Bye, noget til Øster - Bye, og endeel til Alstrup; Igennem denne Maae løber en Rende fra Fiorden, som om Vinteren er vanskelig at komme over; Men om Sommeren, uden ved høit Vande, ganske tør, den strekker sig forbi Tranberg, og siges, at der igiennem har været Seillads; Hvor denne Maae endes mod Sønden, er den saa kaldede Sluse, hvor en Vand - Mølle tilforn har staaet; Stedet kaldes Søren eller Besse - Søe, som dog om Sommeren er ganske tør og god Engbond.

Paa Byens Mark er en og anden Bakke, saasom Besse, Wordbiery, Staalhøy, og saa videre.

Ved den Nord - Ost Ende af Besser - Mark begynder det saa kaldede Besser - Rif, som løber ud i Nord - Ost, dernest Norden, og til sidst i Nord - Vest, og er næsten en Halv Miil eller tre Ottende Miil langt, og ikkun i Begyndelsen 8. til 10. Favne bredt; Det indslutter Fiorden paa den Østre Side, og har derved været i forige

Laurids de Thurah - Samsø 1758

Tider fisket en stor Mængde af Horn - Fisk, dog nu ikkun lidt; Dette Rif er i Begyndelsen ikkun puur Sand og Steen, men noget ud begynder det at blive grønt og bredere; Lidt deruden for ligger den for de Seilende bekiendte Hønse - Pull, som dog ved en saml Rende med Vand er skilt ved Riffet; Samme Hønse Pull er maadelig høj, men ikkun liden i Cirsumserence, den har nok sit Navn deraf, at de herfra først Seilende, eller første gang til Skibs kommende hertil, naar de see Hønse - Pullen, hønse og give Penge til de ældre Søfarende; Men anlangende Navnet Hønse, og hvad Resenius siger om Hønse - Pull, den han forklarer paa Latin, Collis Civiatum Hanseaticarum; Da mener jeg at saavel dette Hønse - Navn, som Verbum at hønse, har sin Derivation af Haand, hvoraf at handle, Mercus tractare, Commutare, og at deraf kaldes Hanse - Stæderne qvasi Handels Stæderne, og Foedus Hanseaticum er Handel - Forbundet, eller Forbund til at holde Handelen og Handel - Stæderne ved lige; og at man ey skal tænke, at denne Derivation er langt fra hentet, da merkes, at Haande, prima Radix, giver Derivatum Handle, som er et Tydsk Ord i Dansken indbragt, og det betyde, Contrectare; Men gamle Ord, som i Norge conserveres, hedder at Handske, Manibus contrectare, og hvorfor ikke og at handle, da vi heraf have det Ord, Handsel, Penge, som først gives paa Haanden; og der paa Norsk, at handle og Danice hønse, at give første Penge paa Haanden; Saa er Hønse - Pull efter denne Derivation en Høj, hvorved man giver Handsel, qvasi Handsel - Pull; Uden for Hønse - Pull bliver Riffet bædre og bestandig grønt; Paa den yderste Pynt deraf Syd - Ost fra Langøre, ligger Besser - Skandse, hvorpaa var i sidste Krig 12. Canoner og Vagt ligesom paa Langøre - Skandse, alt til Havnens og Fartøiernes Beskyttelse; Denne Skandse er endnu ved Magt, dog uden Skydt; Besser - Byes Mænd betjene sig af dette Rif til Græsgang, endskiønt samme er af ringe Betydenhed.

I 1847 besøgte maleren Martinus Rørbye Samsø, hvor han tegnede denne stue hos en bonde. Bønderne her var fæstere under grevskabet Samsø, der ejede hele øen, men de havde fra gammel tid ejendomsret til bygningerne. Stuen med alkoven til venstre og bornholmeruret i baggrunden til højre udtrykker

Laurids de Thurah - Samsøe 1758

soliditet. Under loftet ser man hylder med flade lerskåle, hvor mælken stod, indtil flødelaget kunne skummes af og fløden kæernes til smør. De to stole og det spinkle bord, hvor de to mænd sidder, peger i deres stil og udformning uden for bondesamfundet. Kvinden står op, som det var normalt mange steder i landbosamfundet, mens mændene sidder.

Syd - Vest fra Besser, dog paa Langemark - Mark, ligger Besser - Kirke, som er den næst største her paa Landet, hvis Bygning er ordinair. I Kirken findes følgende Inscriptionen:

Øverst i Choret sees efterfølgende Epitaphium:

"Memoria Eruditissimi Prædecessoris, ac dilectissimæ Uxoris suæ in Templo Besserense hoc erexit Monumentum cum fequenti Inscriptione: Vici.

Hvo som troer paa Sønnen han haver det evige Liv:

De Hæderlige, Høylærdes og nu Salige Mænds M. Elia Eisenbergs. Mag. Hans Jensen Svanes, samt deres Salige Hustrues Hædelig og Gudsfrygtig, Dyderig og Fromme Matrones, Anne Jens Datters Siæle ere i Guds Haand, og deres Legemer sove i Graven under den brune Steen, og forvente derfra Livsens Opstandelse. Joh. Svaningius Ripensis FF.

Qvi vivere cæpit 28. May Ao 1600.

& mori desiit Ao. 1676."

Nedernfor ligger en Liig - Steen med følgende Inscription:

"Herunder hviler sødelig i Hærrer, Ærværdig Hæderlig og Høylærde Mand Salig Mag. Morten Jörgensen, fordum Provst over Samsøe og Thunø - Sogne, Herre til Onsberg og Besser, som var barnfødt i Kiøbehavn Ao. 1638. den 20. July, og salig hensov paa Bisgaard her sammesteds den 18. Febr. 1681, efter ar han i 14. Aar troelig havde forestaaet disse tvende Menigheder, udi hans Alders 45. Aar. Gud give han ec."

Der neden for et Epitaphium af Træe, ziret med Billedhugger - Arbeide, og derpaa læses efterfølgende:

" Den udødelig Gud til Øre og hans Huus til Prydelse haver dette Epitaphium tiligemed Funtens Indlukning ladet oprette og bekoste, den Hæderlige og Høylærde, nu Salig Mand, Magister Erich Slætting, fordum Sogne - Præst til Nordbye - Sogn, og siden Provst og Sogne Præst til Besser og Onsberg - Sogner paa 9. Aar, som døde den 11 Juny Ao. 1697 i sit Alders 43. Aar; med sin Dybædle Kierste Anna Margarete Burenea, som Gud udi 14 #/x Aars Ægteskab med 9. Børn var velsignet. Enke 1½ Aar, i Ægteskab med Mag. Ditmar Bölk 28½ Aar, taalmodig, svag i 18. Aar, levede lovværdig 60½ Aar, døde salig den 12. April 1726."

Der er desuden 2. til 3. mindre Tavler over nogle Degne, og deres Hustruer, men ere af ingen Betydenhed.

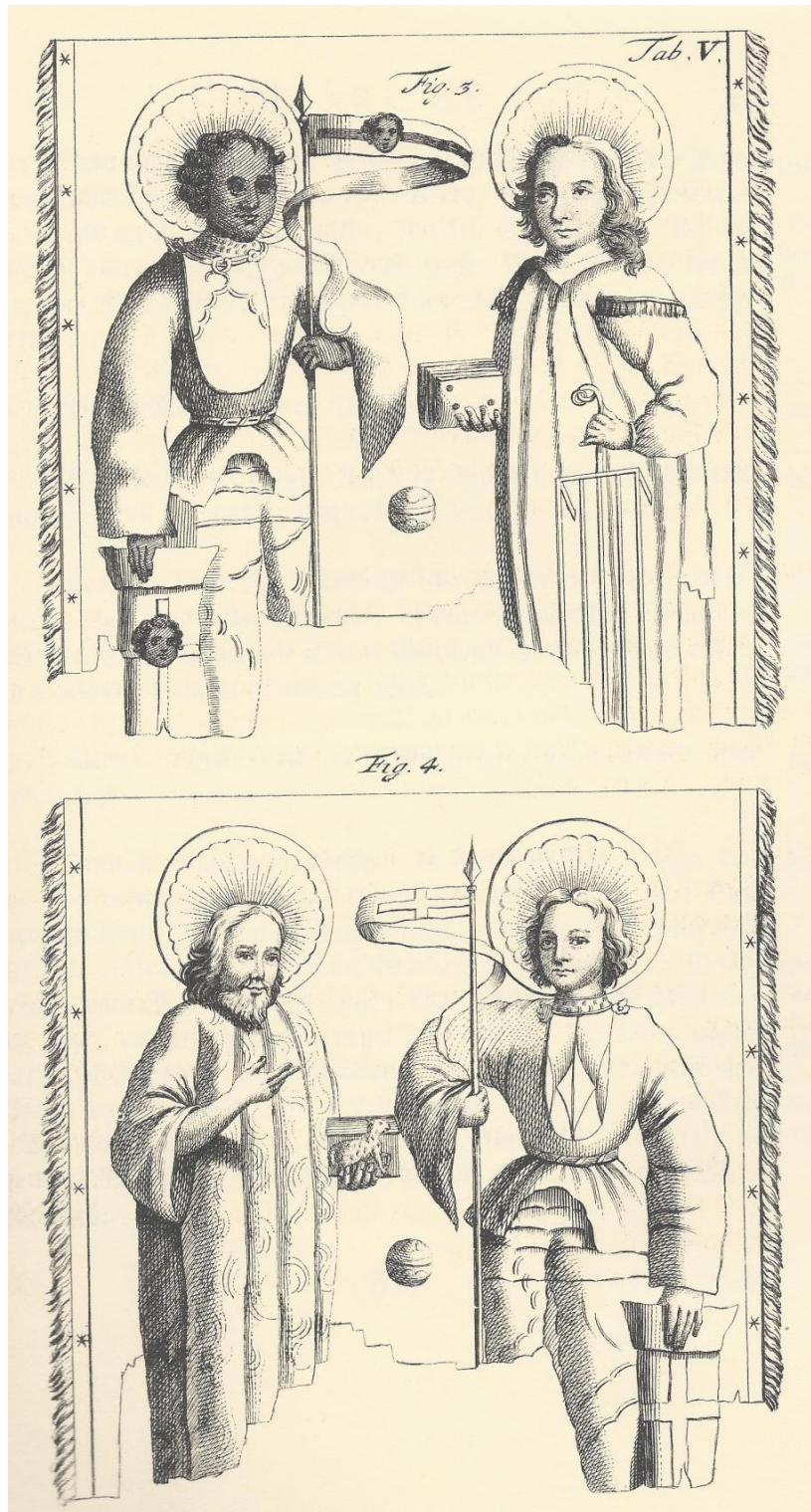
Paa Alter Tavleb, saavel som paa Stolene i Kirken sees det Aars - Tal 1589. Paa et gammelt Skab 1522.

Paa en Lyse - Krone i Kirken læses dette:

Jörgen Jensen barnfødt i Nordbye, Johanne Mads Datter fød i Alstrup Ao. 1695.

Laurids de Thurah - Samsø 1758

I denne Kirke henger en Fane, hvorom ere adskillige Beretninger; Resenius, saavel som gamle Mænd i Sognet, fortæller, at deraf har været 2de, bundne til lange Stange krydsviis, efter den i Resenio udstukne Figur, som jeg paa Tav. IV. ved Fig. 2. har forestillet, med den ene overblevne Fane, ongefær en og en Fierdendeel Allen lang og en Alen bred, er hæftet ved en Rulle uden videre Stage; Hvor den anden Fane er henkommen vides ikke; Den overblevne Fanes Figur med Billeder paa begge Sider, samt og hvorledes den i Enderne er forslidt kan sees af de paa Tav. IV. ved Fig. 3. og 4. deraf forestillede Tegninger.

Laurids de Thurah - Samsø 1758

Der findes paa denne Fane fire Billeder, tvende paa hver Side, det ene skal forestille vor Frelser; Det som derhos staaer, veed jeg ikke hvem skal være; Paa den anden Side er ligesom en Morian, hvis Ansigt og Hænder, samt de tvende Hoveder i Fanen, som den holder, og i Korset nedenfor, ere sorte; Det fiende, som holder en Rist i Haanden, skal nok afbilde St. Laurentium; Resenius skriver, at disse Faneer ere brugte til at indsigne Kornet paa Marken, som og er troeligt; Men Indbyggerne berette, at de ere ophængte ved Begravelsen over en Keiserlig eller Polsk Officier i Krigens Tid; Nogle sige, at disse Faneer ere de Keiserlige fratagne; Hvad deraf er mest troeligt, setter jeg derhen.

Sønden for Besser - Kirke henved en Ottendedeel Miil ligger Langemark - Bye, som har sit Navn af dens Længde i forige Dage, siden den har været større, end den nu er, som kan kiendelig sees, deels af de Steder, hvor Husene har staaet, deels af gamle Jorde _ Bøger, som vise, at der har været 18. Bønder - Gaarde oh 23. Stand - Svends Huse. Byens Mark er den magreste og slettteste i hele Besse - Sogn, meget Skarp og sandig.

Af Bakker og Bierge ere nogle der paa Marken, saasom Stie - Høyen, hvor der er en Kiæmpe - Begravelse, de øvrige ere af ingen Betydning.

Et Bysse - Skud Vesten for Langemark ligger Thorup - Bye, som nok har sin Benævnelse af den gamle Afgud Thor, hvorfra Torsdag og kaldes; Denne Bye bestaaer af 9. Gaarde og 12 Huse.

Tvende Veir - Møller findes paa Byens Mark, nemlig Olshøys - Mølle og Thorup - Bækkes - Mølle. Byens Mark er god og frugtbar, derpaa ere følgende Bakker af Betydning, Kulhøy, Baanhøy og Bredbiørg.

Torup Mølle - Maleri af Frederik Larsen-Særslev

Laurids de Thurah - Samsø 1758

Thorup Mølle nedrevet 1960

Vesten for Besse - Bye en Fierding Miil ligger Øster - Bye, som nok kaldes saa i Henseende til Onsberg, som ligger der Vesten for, derudi ere 8. Bønder Gaarde, foruden Capellannens, som der stedse har boet, og 20 Stand - Svends Huse; Denne Nye har tilforn lagt, som Mensal - Gods, til Provsterne, men nu hører den Herskabet til.

Byens Mark er god og frugtbar

Tæt Norden for Byen, ligger en Bakke hedder Bøgebjerg, samme hører til Bisgaard, uagtet den ei derunder er indhegnet.

Nord - Vest eller Vest - Nord - Vest fra Besser en Fierding Miil, ligger en liden Bye kaldet Agerup, af Ager, som ikkun bestaaer af 2. Bønder - Gaarde, samme Bye er Præstens Mensal - Gods tillige med 2. Bønder - Gaarde i Onsberg - Bye. (Mensal Gods er Gods hvis indtægter går til Gejstlig underhold).

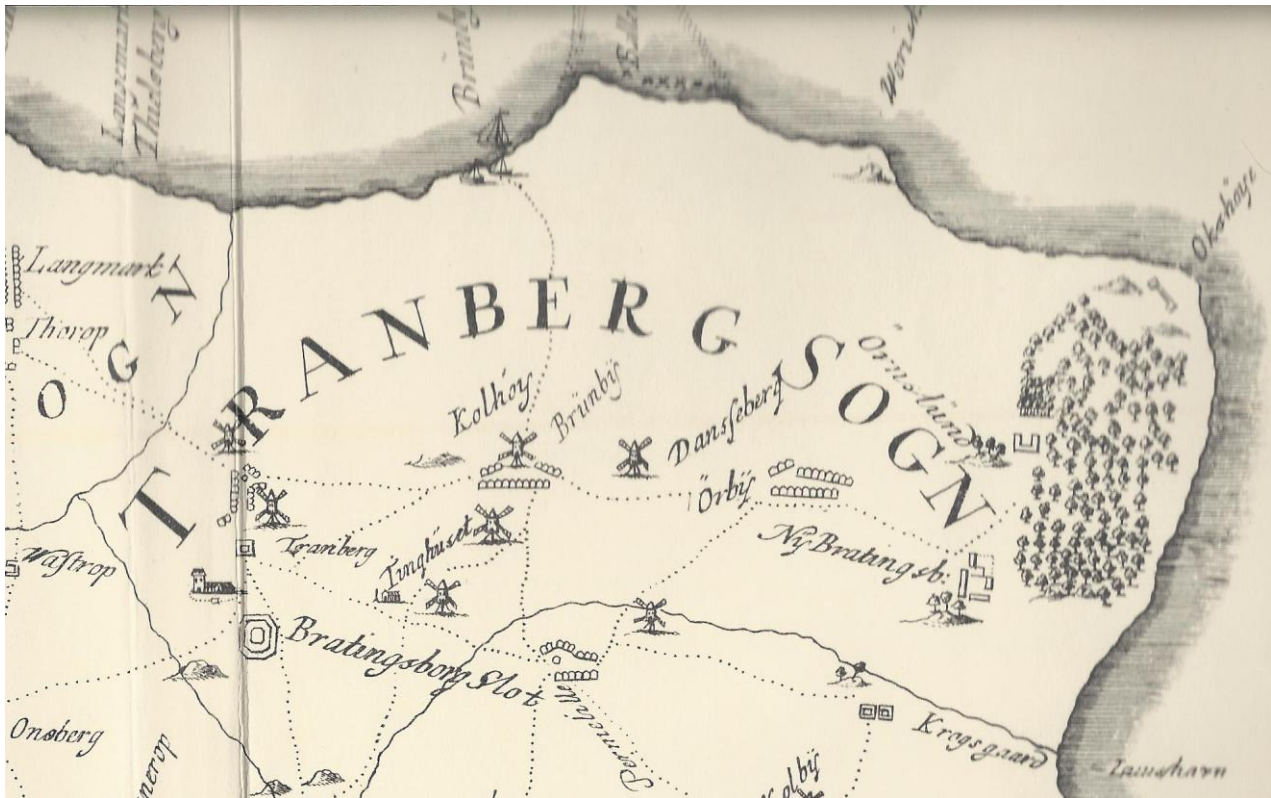
Denne Byes Mark er skikkelig god, og er derved intet merkværdigt.

Omtrent Norden for Besser, en Fierding Miil, ligger den sidste og Nordeste Bye i Sognet kaldet Alstrup, maaske efter Dialecten Aastrup, af Aal og Aale - Fangst; Thi en Rende strax derved kaldes Aale - Kisten; Denne Bye bestaaer af 4. Bønder - Gaarde og tvende Svends Huse; Byens Mark er mestendel mager, dog, ved det Havnen er noget nær derved, har Byen nogen Næring af Seilads. En Veir - Mølle ligger derved, kaldet Alstrup - Mølle, og da man, ikke for megen lang Tid siden satte samme Mølle, og brød nogle Steen op, som der laae, fandtes i Jorden sat, ligesom en Liig - Kiste af flade Stene, hvorudi laae endeel store Menneske - Bene.

Bakker er paa denne Byens Mark ingen af Betydning, uden en kaldet Bøgebjerg.

Laurids de Thurah - Samsø 1758

Trandbiereg - Sogn.

Sønden for Besser, og endeel af Onsberg - Sogn, ligger det fjerde Sogn, som kaldes Trandbiereg - Sogn. Det største af alle disse fem, og ligger just paa det beste Sted, og som i Kiernen af Landet; Dets Strækning er fra Langemark - Mark til Havet, Sønden for Skoven, omtrent en og en Fierding Miil; Dertil ligge fire Landsbyer, nemlig: Trandbiereg, Pilemark, Brumby, Ørby, og Hoved Gaarden Brattingsborg; Derudi ere 73 Bønder og 115 Stand - Svende.

Sognets Marker ere de frugtbareste her paa Landet, saasom det og er Kiernen af Landet, undtagen lidt af Pilemark Bye, som hører til dette Sogn.

Laurids de Thurah - Samsøe 1758

Den Nordeste Bye i Sognet er Trandbiere, hvoraf Sognet og Kirken har sit Navn, Byen er kun maadelig stor, bestaaende af 9. Bønder - Gaarde og 15. Stand . Svends Huse, og ligger Præstegaarden desuden i denne Bye; Byens Mark er meget god og frugtbar, derpaa ligge 2 Vier - Møller, nemlig Sønder - Grafs - Mølle og Lykkebiere - Mølle. Paa samme Mark ligge tvende Bakker, som ere frem for andre anseelige, nemlig Stolphøi og Tyve - Høi, hvor Landets Retter - Sted er.

Vesten i Byen ligger Trandbiere - Kirke, en temmelig stor Kirke, bygt fast sin en Kors - Kirke; Dens Taarn er bredt og stort med mangfoldige Skraae - Huller paa, som siges af have været Skyde - Huller til Defension for gammel Brattingborg - Slot, som ligger strax derved; Taarnet har Seier - Verk med Skive, og Visere derpaa, og er det eneste her paa Landet, som derved er forsynet

I Kirken øverst ved den ene Side af Alter Tavlen er dette følgende malet paa Væggen:

"Anno 1615 28 Juny er denne Alter - Tavle fuldfærdiget efter vor Gunstige Lehns mands Velbyrdige Steen Brahe til Knudstrup hans Befaling."

Paa den anden Side af Alter - Tavlen er ligeledes paa Væggen malet:

"Anno 1678. haver Hans Excellence Statholder Hr. Jörgen Bielke ladet denne Alter - Tavles Zirater stafere og bekoste, og den Tid var Sogne - Præst Magister Jens Mönk, og Hans Kongl. Mayestets Forvalter Mathias Nielsen Fogh."

Neden for findes et Epitaphium af følgende Indhold:

"Er der Udødelighed i Dyds Ikukommelse, har de salige Siæle, som alt har erlanget i Himmelen en Ærens Krone, og vel fortient paa Jorden et ævig Ære - Minde, der ikke kan misundes den Hæderlige og Høylærde Mand, Mag. Jens Borchard, fordum Sogne - Præst til Trandberg - Sogn, fød i Ribe Bispe - Gaard 1635., død i Trandberg 1681, æt. 46 - mindre 17. Dage, med sine tvende Hæderbaarne og Dybædle Hustruer Ingeborg N. Foss, Moder til Døtre Maren og Karen Borchard, fød i Lund 1698 død i Trandberg 1676, med 5 Børn, i sit Alders 38. Aar, Ægteskab 12. Aar; og Elisabeth Margrethe Bartholomæi D., Moder til Ingeborg og Johanne Marie Buchard, fød i Kiøbenhavn Ao. 1653. den 30. September., som med si nu levende Kiæreste Mag. Mathia Ivaro Vellejo Sogne Præst her til Kirken, fød 1653. den 29. Sept i Vejle, haaber i sin Tid at finde hos disse deres salige Mennisker den Hvile, og hos Gud den Ære, som Verdens ufortiente Misgunst dem ikke skal hindre."

Midt i Kirken paa en stor Tavle læses dette:

"Ingen i dette Liv kand see Gud; Men efter Døden skal det skee, da vil Christus vende Deres Sorg til Glæde for dem; Sal. Hr. Sören Nielsen Pind barnfødt i Aarhus 1567, bleven Præst til Trandberg Kirke her paa Samsøe 1601., og kaldede Gun hannem den 28. Sepy. 1611., udi sit Alders 44. Aar; Af hvilke han var Præst i 10 Aar. Sal. Dorte Povls Datter barnfødt i Trandberg Præste - Gaard 1580.; udi Ægteskab med Hr. Sören Nielsen 1602; levede i 9 Aar, avlede 5. Sønner og en Datter: Dernæst udi Øgteskab med Sal. Berthel Jensen 1612.; levede kierlig og vel 40. Aar, avlede 3. Sønner og 4. Døtre, og kaldede Gud hinde 1652, udi hinde 72. Aar.

Sømmeligt er det en Kvinde
Dens Gierning berømmer hinde

Laurids de Thurah - Samsøe 1758

Om denne taler Sandhed ud,
Rigelig velsignet hende Gud
Og ved tvende Mænd i Ægteskab.
Tretten Børn naadelig gav.
Efterlevende Klagen bar,
Af alt Uroe Rolighed har."

Endnu paa samme Tavle findes:

"Sal. Hr. Berthel Jensen Barnfød udi Halten Præste - Gaard 1584, vorden Præst til Trandberg Kirke 1611., Sal. døde 1662. udi sit 78.Aar, af hvilke han var Præst i 51.

Som Tiiden sig skikket, levet han,
Holdt sig Christelig efter sin Stand,
Blev fristet, var tolmodig,
Enten ud eller ind, mild godig,
Raade, forlade og holde god Fred,
Tragte derefter med Lyst og Glæde,
Enhver gav Trøst i Sorg og Møde,
Levede glad, og salig døde;"

Udi den nederste afdeelte Ramme paa samme Tavle findes forbemeldte Mænds 13. Børn anført:

"Anne Sörens Datter barnefødt i Trandberg Præste - Gaard 1602., kom udi Ægtestand med Peder Jensen Snediker i Kolbye 1625., avlede 5. Sønner og 5 Døttre, boede og døde i Kolbye æt. 48.

Poul Sörensens fød 1604., holdt Bryllup med Hustrue Karen Knuds Datter 1639., avlede Sønner og Døttre, boede og døde i Besser i 1679. æt. 75.

Niels Sörensens barnfødt i Trandberg 1606. været hjemme udi 12. Aar, tient Velbr. Hr. Anders Friis udi 12. Aar, Høyløvligheds Ihukommelse Kong Christian den Fjerde som Kiøkken - Skriver udi 11. Aar, Tolder udi Aarhuus i 3. Aar, Ride - Foged over Friderichsborg - Lehn og tillige Canonicus i Aarhuus i 14. Aar, dernest Rente - Skriver og Forstander over Wartou i 5. Aar; Imidlertid første gang 1636. udi Ægteskab med Sitzel Jens Datter, og avlede 2. Sønner og een Datter, 1648. anden Sinde ved Dorthe Anders Datter 2. Sønner og 5. Døttre, boede og døde i Kiøbenhavn 1662. æt. 56 og ligger der i vor Frue Kirke begravet.

Christen Sörensens fød 1606., været hos sine Forældre i 12. Aar, tient Velbr. Hr. Lindenau til Hundslund for Opvarter i 10 Aar, Haand Skriver 4. Aar, Foged over Iversnis og Tybring 6. Aar, Skriver paa Callundborg - Slot 2. Aar, uden Bestilling 6. Aar, Tolder og Raadmand i Aarhuus 13. Aar, havde Hustrue Sidselle Niels Datter og avlede en Søn, boede og døde i Nyekiøbing i Siælland 1659. æt 53

Hans Pind fød 1608., kommen i Ægteskab med Maren Christens Datter 1649., boede og døde i Aarhuus 1659. æt 51.

I hvor vi os i Verden vende,
Efter Døden os ingen kiende

Laurids de Thurah - Samsøe 1758

Sören Pind fød Anno 1611., været hiemme 18 Aar, haft sine Handlinger paa Samsøe, døde i Pilemark 1681. i sit Alders 70. Aar;

Farne hid fra denne Jammerdal
Til glædelig Himmelske Sal

Hr Berthel Jensens ægte Børn.

Mette Berthels Datter fød i Trandberg 1613, Anno 1636. holdte Bryllup med Laurids Poulsen, Anno 1652. med Jens Jensen, boede og døde i Alstrup den 2. Juny 1671. æt. 58.

Mit Levnet fremdrager taalmodelig
Til ævig Salighed kalder Gud mig

Knud Berthelsen fød 1615., Anno 1653 holdt Bryllup med Hustrue Mette Hans Datter, avlede en Søn, boede og døde udi Hillerød ved Friderichsborg 1658. gammel 44. Aar.

Maren Berthels Datter fød 1617; Anno 1639. Holdt Bryllup med Hr. Hans Sörensen, Præst til Terslev og Schielleberg Sogne, og avlede een søn og 2. Døttre, boede og døde udi Slagelse 1659. æt. 42. Aar. Ved hendes Bryllup her, var alle Tretten Sydskenne forsamlede.

Hr. Jens Berthelsen fød 1620, vorden Guds Ords Tienere til Trandberg Kirke, og i Ægteskab med Bodil Hans Datter 1650; boede og døde i Trandberg den 21. Marty 1664, der var 44. Aar.

Karen Berthels Datter fød 1622. den 25. May; Ao. 1648. den 27. Februar. holdt Bryllup med Thomas Thorsmede, Handelsmand ved Friderichsborg, 1667 den 26. Novembr., kommen i Ægteskab og havde ved hannem 5. Sønner og 5. Døttre, Anno 1682. den 8 May ved den timelige Død afført Sielens Klædning til sine i Graven, æt. 60. Aar.

Til Glæde gaar en Krone faar i Hellighed at blive,
Ret vel forstaae ey grunde paa, som ingen kan udsige
Alle da see, vel at kiende, nemlig forfædre alle
Noa der selv, Adam forblev med Eva og Udvalde
Baade Abraham og Saram hans kiere Hustrue Denne
En saadan Færd, hun nu i er, den Hærre Zebaoth tiene
Riget den Arv, Christus os gav sine Udvalde indhegne
Guds Paradis, Himmelske Priis dens Frugter os tilregne.

Kaj Berthelsen fød 1625. den 28. Marty; Anno 1636. den 12. April udi sit Alders 11te Aar tog paa fremmede Steder baade udi Tydskland, Dannemark og Norge udi 49. Aar; Ao. 1654 den 13. Octobr. kom udi Ægteskab med Hustrue Ingeborg Riis af Magdeburg, avlede 2. Sønner og 2. Døttre, er nu dette Aar 1685. død i hans Alders 60. Aar.

Dorthe Berthels Datter fød 1627., kom i Ægteskab med Oluf Povlsen 1649. dernest med Jörgen Mortensen 1683."

Neden i Kirken er et Epitaphium over en Studiosum, som døde i Præste - Gaarden af følgende Indhold:

Laurids de Thurah - Samsøe 1758

Herunder hviler Ædle og Vellærde Mand Oluf Clausen Röyen, Barnefødt 1685., døde Ao. 1704 den 13. Octobr.

Mærk Læser at kun her hans Navn allene regnes,
Men Dyderne er fleer, end at de kand opregnes,
Af Sneese 3. og 4., som trolig opfostet ere
Paa Tandbergs Helicon her en Viser nedlagt at vær
Hver sørger som blev klækket op med ham, nest Faderen,
Til disse mange, hvoriblandt er Wigand Mouridsen.

I Kors - Kirken ved Funten er en Steen i Væggen indmuret med Inscription Ao. 1711.

"Da Ot og Tiv Aar regnes kand
Hans Mouridsen har været
Forvalter her paa Samsøe Land,
Og sig og sine næret
I Nitten Aar han levet har
Med Kierlig Ægte - Mage
Kirstine Anders Datter var
I disse Aar og Dage
Med 15. Børn Velsignet Alt
Gud det Naade giver
I deres Tal de blive talt,
Som vel forsynet bliver,
Saa længe vi derefter skal
Paa Samsøe have Boelig,
Formeere her vor Dages Tal,
Gud lad os leve roelig!
Den nu antændte Pest og Krig,
Gud naadelig bortvende!
Gud skaane os med Naadens Fliig
Gud os for Sine kiende
Der leve maa paa Samsøe Land,
Som Israel i Goosen,
Til bi blir sat i bedre Stand,
I Canaan seer Rosen
Af Sarons Hinde Have breed,
Naar Gud os til sig henter
Gud lad os være da bereed
At finde det vi venter

Continuerede Tiensten i 34. Aar til 1717.

Laurids de Thurah - Samsø 1758

Paa de tvende Klokke, som denne Kirke har frem for nogen anden her paa Landet, ere ogsaa Inscriptioner.

På den store Klokke sees tvende Vaabener, og omkring Klokken læses dette:

"Ao. 1654. udi Ærlig og Velbyrdig og Strenge Herre, Hr. Hans Lindenou til Ivarenes, Dannemarks Riges Raad og Kongel. Majests. Befalings - Mand paa Callundborg Slot, med hans Ælskelige Velbr. Frøiken Elisabeth Agusta, saavel som Hæderlig og Høylærde Mand Mag. Hans Svane Provst paa Samsø, og Hr. Berthel Jensen Galthen forrige Sogne Præst. Hr. Jens Berthelsen nu Sogne Præst til Trandberg Kirke, og Jens Brun i Sylmark Gaard Kongl. Majests. Ride - Foged over Samsø, udi deres Tiid støbt denne Klokke, H. A. A. O."

Her maa erindres, at ved det her nævnes tvende Kirkens Sogne - Præster, da maa der saaledes forstaaes, at Faderen i levende Live havde cederet Sønnen Kaldet, og levede Faderen saa længe indtil 1662. tvende Aar før Sønnens Død; Man sees ogsaa heraf, saa vel som af ovenmeldte Tavle over Hr. Berthel Jensen, at der tages Feil i Catalogo Pasrorum Aarhusiensium, naa der sættes at Hr. Berthel Jensen døde 1653. da han dog levede 9. Aar derefter.

Paa den lille Klokke læses denne Munke - Skrift: JESUS CHRISTUS DEI FILIUS & ST. JOHANNES 1391. Der neden under: MARIA DEIPAR; som nok er Klokken Navn.

Paa en Grund Steen paa Kirkens Nord - Ost Hiørne er indhuggen en Figur, som en Kaarde, en Alen lang, omtrent saaledes;

Paa Kirken - Gaardens Muur paa den Østre Side er i store gamle Tegel udhugget:

Paa den Vestre Side ligeledes i Muur - Steen er dybt udhugget følgende Characterer:

Paa den Kirkes, saavel som paa Besser Kirkes Klokke sees Griffenfelds Vaaden.

Paa en Grund-Steen paa Kirkens Nord-Ost Hiørne er indhuggen en Figur, som en Kaarde, en Alen lang, omtrent saaledes:

Paa Kirke-Gaardens Muur paa den Østre Side er i store gamle Tegel-Stene udhugget **PXXP.E.** 1587.

Paa den Vestre Side ligeledes i Muur-Steen er dybt udhugget følgende Characterer:

IMC.P.29XO.

Paa denne Kirkes, saavel som paa Besser Kirkes Klokke sees Griffenfelds Vaaben.

Vaaben.

Laurids de Thurah - Samsø 1758

Endnu er her ved denne Kirke, saavel som ved Besser - Kirke at observere, at i Kirken ere Stolene inddeelte paa begge Sider, som overalt; Men dog sidde ikke Mands Personer paa sin, eller Fruentimmer paa den anden Side, men den øverste Deel at Kirken paa begge Sider er Fruentimmeret Steder, og den nederste Deel deraf for Mandfolkene.

I Tandberg Kirke - Bog findes, som mærkværdigt antegnet at Anno 1710. frøs Vinen i Kalken paa Alteret.

Et Bøsse - Skud Syd - Vest fra Kirken ligger det gamle Brattingsborg - Slot, hvis Volde og Graver samt lidet af Murene, i denne Time, da dette skrives, endnu kiendes; Man har i vore Tider gravet der, og fundet gamle Nøgler og andet gammelt Jern og et Dødnings - Hoved; Det ligger paa et høit Sted, og har i gamle Dage havt Vand paa de tvende Sider, hvilket nu er fortørret, og tiener til Tørve - Grave; Ikke lagt Nord - Vest derfra har staaet en mægtig stor Skov, hvilken Plads endnu kaldes Snever - Skov, og have Bønderne i Trandberg, i forrige Tider, deraf taget deres Huses Eege - Bielker, som endnu vises; Men af Skoven er hverken Rod eller Stub paa Stedet at see.

Vores Resenius mælder i hans trykte Beskrivelse om Samsø, i Henseende til der gamle Slot Brattingsborg, at det hat havt 68. Fod i Omkreds, som efter det, man endnu deraf kan see, er rimeligt, og snarere har været større end mindre af Begreb, han siger og, at det synes, at slottet har havt sit Navn af Brandero, Kong Frode den Tredies Datter Søn, som levede omtrent Anno Christi 10. og at han havde bygt det; Ligesom man meente, at den, tæt derved liggende Lands Bye Trandberg, havde sit Navn af Trandero, Branderi Broder; Men dette er lutter Gisninger og uvisse Indfald, siden de gamle Historier intet melde derom: Slottet kan snarere og rimeligere have fået Navnet af Brat, Steil, formedelst det laa paa et steilt Sted; eller og af Braut, et gammel Dansk Ord, som betyder en Vej; Overalt er tilforn meldet, at de fleste stridbare Steder i Provintserne førte i gamle Dage Navn af Brattingsborg, eller noget deslige, dermed overensstemmende, som af vore Danske Kiæmpe - Viser noksom kan sees, saa at i Riget vare mange af saadan Benævnelse, som formodentlig ikke af Byg - Herren eller noget Nom. Propr. have baaret Navnene, hvorfors den Kiæmpe - Vise, som Resenius anfører, og vil forstaae om Brattingsborg paa Samsø, som han og vil kalde Brattings - Land, hvilken Vise begynder med disse Ord: De var vel Syv og Syvsinds Tyve der de droge ud fra Hald.ec. ikke vel kan passe sig paa Samsø; Thi Visen taler iblant andet om Holger Danske, og i hans Tid veed man ingen Konge i Danmark, som hedde Nilaus, som i Visen forekommer. langt mindre veed man, at paa Samsø har været Aatte Borge, hvorum tales; Desuden stemmer ei helle Steder og Navnet Hald med Samsø Lands Beskaffenhed overens; Vel findes der en Bakke paa Landet, som hedder Hald, men den ligger ei over en Fierding Miil fra Brattingsborg ved Trandberg; Rimeligere kunne Hald forstaaes om Halland og Virdings - Land eller Brattings - Land, om Bleking; men det ene er ligesaa uvis som det andet.

(Læs mere om udgravningerne af Brattingsborg GI Slot på filen "Kongeborg, Kirke og Borgerkrig" Nationalmuseets arbejdsmark).

Omtrent Ves - Syd - Vest fra Trandberg en Fierding Miil, ligger Pilemark - Bye, om hvilken i Onsbergs Sogns Beskrivelse udførlig er talt; Af denne Bye høre til Trandberg 11. Gaarde og 34. Stand - Svends Huse.

Ost - Syd - Ost fra Trandberg, en Fierding Miil, ligger Brum-bye eller Brunu - Bye, hvis Benævnelse jeg ei veed at udfinde; Den er temmelig stor, bestaaende af 28. Bønder - Gaarde og 35. Stand - Svends Huse; I denne Bye boe Færge - Folkene, som transportere de Reisende til Siælland, og er Færge - Stedet, en

Laurids de Thurah - Samsø 1758

Fierding Miils Vei, Østen for Byen ved Havet, hvorfra man oversættes; I Byen er Sognets Hoved Skole; Byen har tre Veir - Møller, som ere Dansebjerg - Mølle, Bøggebjerg - Mølle og Strandhøys - Mølle.

Bierge og Bakker af Betydning ere Kolhøy og Basse - bierg.

Byes Marker ere mestendel gode og frugtbare, der gives vel lidet skarpt og magert her og der, men det meste er dog got.

Sønden for Brumbye ligger den Syderste Bye i Sognet, kaldet Ørbye, den er temmelig stor, bestaaende af 25. Bønder - Gaarde og 31. Stand - Svends Huse; Byens Marker ere meget Gode; De fornemmeste Bakker ere Egebjerg, Wordhøy, Roshøy, Onshøyene (pro Ørnshøyene) hvor der er opkastet en liden Skandse, som dog ingen lunde har været besat med Skiøt.

Ved Stranden paa denne Byes Markere ere satte 7. store Stene paa Enden, og oven derpaa er lagt en stor breed Steen, og paa den Søndre Side er ligesom en Dør eller Indgang, og kan 8. Mænd der under faae Rum, som ventelig har været et Hedensk Alter.

Syd - Vest fra Ørbye, omtrent en Ottendedeel Miil, ligger Herre - Gaarden Nye Brattingsborg, som i forrige Tider hedde Syllemark Gaard, men da fordum store Canceler Griffenfeldt eiede Landet, forandrede han Navnet, og lod det kalde Nye Brattingsborg, til Erindring af det Gamle.

Syllemarks Navn mener man skal være pro Søndre Mark, in Oppositione af Nordbye, da Gaarden ligger Sønderst paa Landet; Denne Gaard har altid været en Sæde - Gaard, og Opholds Sted for Kongens Fogder.

Af gammelt Document, som findes i Kolbye Præstegaard, sluttes, at denne Gaard har været en Lade - Gaard under Wisborg - Slot, og at den i forrige Tider har lagt til Koldbye Kirke, hvilket gamle Papirer vil bevise (1.) deraf, at samme Gaard ligger nærmere Koldbye end Trandberg Kirke, (2.) at Kongens Forvaltere, for Jens Brun, havde deres Begravelser i Koldbye Kirke, og at (3.) Kongens Gaards Forvaltere have i samme Kirke paa Mands og Qvinde Siden havt deres Stole - Stader øverst, og at Syllemark - Gaards Forvaltere holde sig dertil, indtil denne Dag.

Laurids de Thurah - Samsøe 1758

Til Brattingsborg Hoved - Gaard ligge og efterfølgende smaa Øer og Holme: (1.) Veirøe, som den største, ligger 1. Miil fra Landet, hvor der om Sommeren kan græsses 80. Fæes Høveder; Paa samme Øe har tilforn været Skov, men nu er intet deraf; (2.) Kyeholm, hvor 18. Høveder kan gaae. (3.) Lindholm har Græsgang for 10 Høveder, og endelig lidt af Hiortholm til Græsgang for 20. Høveder. Item (4.) Edske - Holm.

Til denne Gaard hører og et Skov - Huus, som ligger strax derved, kaldet Ørnslund; (*i dag kun vejen Ørnslund og forvalter bolig*) Paa Gaarden har det Høi - Grævelige Herskab sin Sommer - Sejour, hvortil ogsaa bekvemme Logementer ere indrettede.

Paa Gaardens Mark ligge adskillige Bakker, de fornemmeste ere Mayhøy tæt ved Gaarden, med Træer rundt om besat, Ræv - Bakken og Veir - Bierg.

Strax Østen for Gaarden er en Moese, hvorudi groer Rør - Tag, og kaldes Tag - Søen, samme har tilforn været en dyb søe, hvortil har været Seillads fra Havet, og igjennem Skoven, og den saa kaldede Skov - Dam; I denne Søe ligger en liden Øe eller Holm, kaldet Basser - Holmen, hvor omkring sees tvende dobbelte Volde og Graver; Denne Holm kan være 30. Alen i qvadrat, der skal have staaet et Huus eller Slot i gamle Dage, beboet af en Jomfrue; Man seer der endnu en Kiæmpe - Grav, indtil besat med flade store Stene paa Kandten, ligesom en Liig - Kiste.

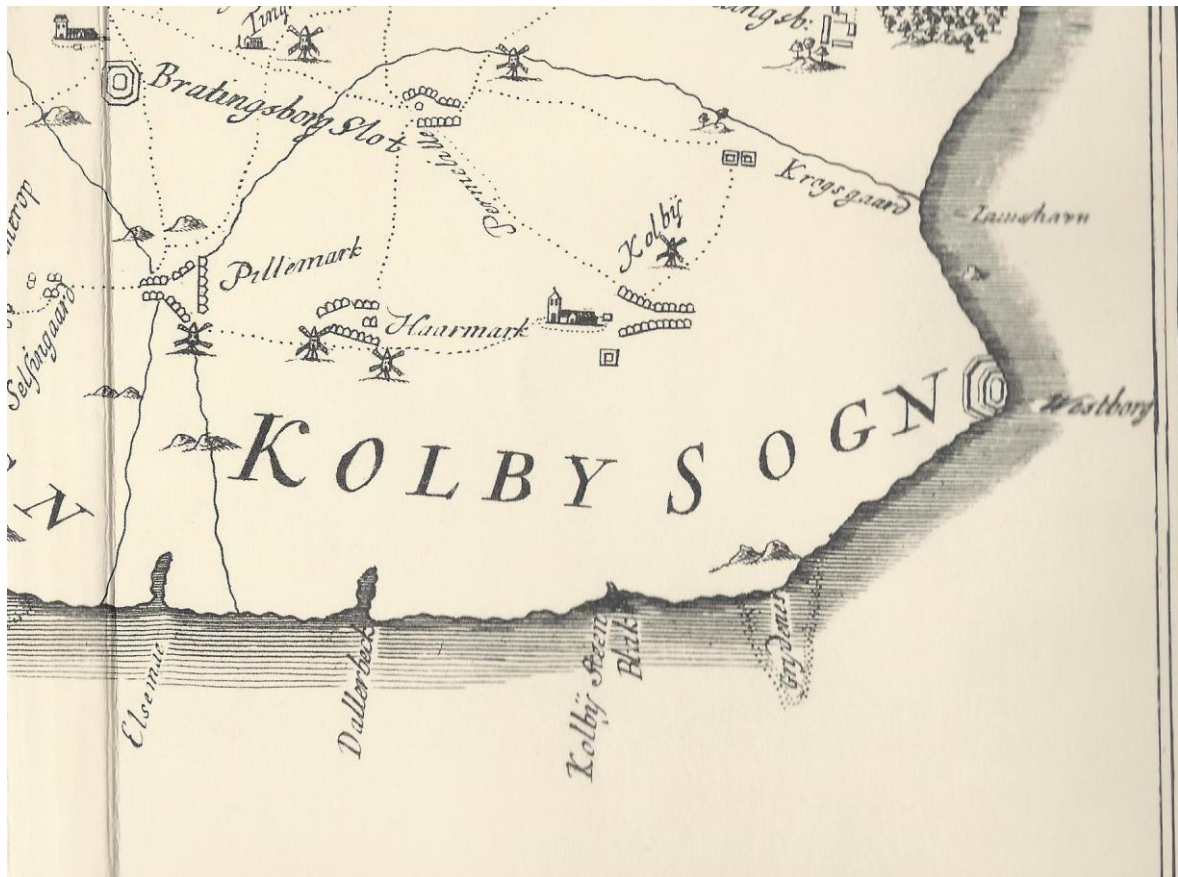
Gaardens Mark er temmelig god og frugtbar, undtaget lidt her og der.

Strax Sønden for Gaarden ligger Brattingsborg - Skov, en Fierding Miil lang, og en Ottendeel breed; vel besat af store og tykke Træer af Eeg, Bøg, Riis-Eeg, Eldig og saa videre.

Ved Stranden, Sønden for Skoven, er Flyve - Sand, som nu tager af, men igien tager til, og spreder sig vidt ud; Ved samme Skov med Stranden, sees de tolv Kiæmpe - Begravelser, hvorom Vellejus taler, og hvordan her neden vidtløftigere skal blive meldet, og kan de Kiendetegn endnu tælles alle tolv, anlagde ret som i en Circul.

Laurids de Thurah - Samsø 1758

Kolbye - Sogn

Paa den Vestre Side af Trandberg - Sogn ligger det femte og sidste Sogn paa Landet, som er Koldbye - Sogn, hvilket strækker sig fra Pilemark til Wisborg eller Vest - Borg omtrent en Miil, det bestaaer af 50. Bønder Gaarde og 75. Stand - Svends Huse.

Sognet har fem Landsbyer, nemlig Kolbye, Krogsgaard, Permelille, Haarmark og Pilemark; Sognets Marker ere vel til deels gode, men den største Deel deraf er skarp og Mager.

Den største Bye i dette Sogn, hvoraf baade Sognet og Kirken har sit Navn er Kolbye, som enten kan nævnes af Karle, qvasi Karlbye, og efter Dialecten Kaalbye, eller og af Kol eller Kul, er høyt Sted, siden Byen ligger til deels noget høit.

Byen bestaaer af 19. Bønder - Gaarde og 49. Stand - Svends Huse; Sogne Præsten boer her paa Stedet, hvor tillige Sognets Grundmurede Skole befindes.

Tæt ved den Nørre Ende ligger Kolbye - Kirke af ordinair Bygning.

I Kirken er aldeles ingen Epitaphiun; Men paa Liig - Stene læses dette:

"Paa en Liig Steen: (1) Saxo sub hoc jacet' Mouritius Johannis Filiam Ao. Christi 1651. 20. Novembr. Conjugii 36. Æt. 69." Det øvrige er udslidt.

Laurids de Thurah - Samsøe 1758

(2) "Til en Christelig Amindelse over den Hæderlige og Vellærde nu Salig Guds Mand Hr. Niels Jensen Bryde, forrige Sogne - Præst ril denne Kirke fød i Callundborg 1623. de 17. Juny, som døde den 14. Juny 1675. i sit Embedes 23de i sit Ægteskabs 20½ og Alders 52 Aar, med sin Kiæreste den Hæderbaarne og Dybædle nu Salige Matrone, Kirstine Jörgens Datter, fød paa Endelove 1636. den 2. Novembr., som døde med sit 8de foster den 31. Decembr. 1670 i sit Ægteskabs 16. Aar og Alders 34. Aaar. samt 2. Sønner og 1. Datter. Gud give dem ec."

Denne Hr. Niels Bryde siges at have lidt meget af de Svenske, som i hans Tid havde Landet inde, fordi han tiltalte dem haardt paa Prædikestolen, og ei vilde bede for Kongen af Sverige og hans Vaabens Fremgang; Desuden, da de Svenske totaliter vare slagne i Fyen, paa Prædikestolen ligesom instigerede Almuen til Opstand, blev derfor bragt fangen til Bastrup, hvor en Svensk Officier havde sit Qvarter, og da han kom til Døren at gaae ind, skiøde de Svenske igiennem Døren, hvis Tegn endnu sammesteds vises, men da Præsten kom inden for, holdt han dem den Uvillighed for, at de vilde skudt hannem ihjels, hvorpaa de undskyldte sig, at de ikkun skiøde til Maals ad Døren; Saasnart de Polske og Brandenburgske komme herover, skede et Opstand af Almuen, da de sloge de Svenske ihjel for Fode, hvorover endeel af Fienden retirerede sig i Kolbye Kirke - Taarn, hvor de bleve tagne; Eller var her ved samme Tid en Bonde i Tofteberg af stor Styrke, som hemmeligen, hvor han kunde, slog de Svenske, og endelig da det blev aabenbart, blev 12. Svenske Folk antastet, som maatte give ham sit Bane - Saar i Tofteberg, førend de kunde faae fat paa ham, siden lagde de ham paa Steile ved Brattingsborg.

(3) Nest Gud er min Hustrue og Børn min ypperste Skat; imo, Anna Nielsdatter Bryde fød i Colbye - Præstegaard 10. Marty 1656., gifft 1677. den 11 Juny, Moder til 5. Børn, døde den 7 January 1686, udi sit Alders 30. Ægteskabs 9. Aar.

2do. Maren Sörens Datter fød i Vegerslef Præstegaard den 1. April 1661. gift 11. Sept. 1690. Moder til 6. Børn, døde den 6. May 1747. udi sit Alders 86. Aar, og Ægteskab 22. Aar.

Jeg selv Ole Christensen Clementinus fød paa Herlufsholm den 4. Aug. 1638. blev Præst her paa Stedet 1675. den 3. Septembr. døde 16. Marty 1712. udi mit Alders 74. Aar, og Embedes 34. Aar; forventede alle en glædelig Opstandelse.

Paa Kirkens Klokke sees Grævinde Samsøes Vaaben, og at den efter hendes Ordre er bleven omstøbt.

Byens marker ere ikke kun magre og ringe; Bakker og Bierge ere Tranebjerg, Dyrebiergene, to smaa Bakker; Grydenæs, en høi Klindt, som aarligen meer og meer udskyldes af Havet, Grettebjerg, Vanhøy og Møihøy ere af ingen Betydning; Men Syd - Vest fra Byen, nesten en halv Miil, ligger en høi Bakke kaldet Vest - Borg, hvor det gamle Wisborg - Slot har staaet, deraf staaer endnu kiendeligen et lidet Stykke Mur; Men Indbyggerne berette, at for 50. Aar siden var samme Muur meget større, og at baade Bakken og Muren aarlig bertslikkes og bortskyldes af Havet; Nu er Wisborg, eller som Indbyggerne det udtale, Westborgs - Volde og Graver, der kiendelig paa nogle Sider sees, inddelte til 4. Mænd i Kolbye til Græsgang.

Man har i vore Tider gravet og fundet der adskilligt gammelt Jern og deslige, men intet af Betydenhed.

Der er ved denne Syd - Vest Side af Kolbye Mark ligesom en forfalden Havn, kaldet Kaasen, hvor uden for ligger den bekiendte Kolbye - Steen, hvor man kan lande, og derfra til Fyen og Horsens transporteres.

Laurids de Thurah - Samsø 1758

Endnu er der ved Stranden Vesten for Koldbye en forfalden Havn, kaldet Dalebech, hvorudi ved lavt Vand kiendelig sees 24. til 26. afbrudte Eege – Pæle, hvilke ere deals af Vandet, som kommer fra Landet, fortærede, dels af andre afbrudte; Og kunde der gives en god liden Havn for den Side ad Landet, som ellers er ganske aaben for Havet, dersom man derpaa anvendte en ringe Bekostning.

Østen for Kolbye ligger Krogsgaard, som nok saa kaldes fordi den ligger som i en Krog afsides fra de andre Byer, den bestaaer ikkun af 2de Gaarde.

Byens Mark er god og frugtbar; De fornemmeste Bakker derpaa ere Elenshøj, hvor der er en Kiæmpe – Begravelse, og Laushøj.

Nord – Ost fra Kolbye ligger Permelille, qvasi Pilemark lille, i Henseende til den store Pillemark, den bestaar af 10. Gaarde og 6. Huse, dertil ligge 2. Veir – Møller, dog noget fra Byen, nemlig Rørhøys – Mølle og Høytofts – Mølle.

Høtofte Møllen - påbakke ØST for den nu nedrevet
gdr. Høtofte .Årstal ukendt .

De største Bakker der paa Marken ere: Høj – Saz- Lykke, Saallem, Tulliesbjerg og Langberg. Byens Marker ere de feedeste og beste her paa Landet, saa ikkun ganske lidt deraf er skarp.

Laurids de Thurah – Samsø 1758

Norden for Kolbye, en Ottendedeel Miil, ligger Haarmark, qvasi Haremark, som bestaaer af 11. Gaarde og 13. Huuse.

Byens Marker ere ei af de beste, men en stor Deel skarp og sandigt.

Derpaa ligge tvende Veir – Møller, begge ligedan kaldte, nemlig Bodshøys – Mølle.

Der findes nok af Bierge og Bakker her paa Marken; De merkverdige ere: Eegebjerg, Trollebjerg, Artebjerg, Føllebjerg, hvor der er en Kiæmpe – Begravelse.

Endelig den sidste Bye i Sognet er den ofte nævnede Pilemark, tre Ottendedeel Miil, Norden for Kolbye, og af denne Bye hører til Kolbye Menighed, 8. Gaarde og 7. Huse, hvad videre om denne Bye er at sige, Er forhen meldt ved Onsberg Sogn.

Yderst i dette Sogn er det Sted at see, hvor de gamle Slot Wisborg eller Vestborg har staaet, samme skal i forige Tider have været temmelig anseelig, men nu omstunder er intet deraf tilbage uden det blotte Navn, og nogle faa Rudera.

I Henseende til Navnets Oprindelse vil nogle troe, at Wisborg og Wigsborg skulde være et og det samme, og at Navnet saaledes stammede ned fra den bekjendte Nordiske Afgud Viig, og at det skulde være Afguden Viigs Borg eller Bolig; Denne er Resenii Mening; I Historien tales om en Viderich Wiss, som boede paa Høyriis, og ligger begravet paa Vegel – Høy, af hvilken Stedet med lige saa stor Rimelighed kunde bære Navnet; Andre sige, at det havt Navnet af det Danske Adjectivo vis, Certum eller Tutum; ligesom man vilde sige: Arx Tuta, hvilket Navn det skulde have bekommet af en Adelig Frue, der havde Øen og Slottet i Forlening af Kongen; Hvilken, da Slottet engaang af Lübekkerne var beleiret, selv med en bevæbnet Magt ankom til dets Undsætning, hvorudover Fienden med uforrettet Sag forlod der; Hun vilde derfor at Slottet efterdags skulde kaldes med det Navn Wisborg, som et Sted, der uagtet fiendtlig Anfald, skulde blive for hende og hendes en sikker, vis og tryk Bolig; Andre paastaae at Stedet har havt sit Navn af de Vitis eller de Combrer, og at Wisborg skulde være det samme som Witeborg, Arx Vitarum, af hvilke Vitis Øerne i det Baltiske – Hav, Viteslett, Ligeledes skal være kaldede.

Dersom Gisningerne kunde gielde, da kunde man og falde paa de Tanker, at dette Slot havde sit Navn af Biskop Absalons Stamme – Navn Hvidem qvasi Hvidsborg, og kan man ledes til denne Gisning af det, som Saxo melder om en Besætning, som Biskop Absalon lod opbygge paa en af smaa Øerne til et Værn imod Søe – Røverne, da Vellejus in Margine gjør den Anmerkning, at det synes at denne omtalte Besætning var opført enten paa Sproe, Samsø eller Hielm, Denne Gisning bestyrkes saa meget mere af Slottes Lage ved Hav – Bredden.

Andreas Vellejus in Cantilenarum Danic. Argum. Giver Stedet et andet Navn, og kalder det Vestborg, hvilket synes at være det allerrimeligst Navn, siden Stedet ligger paa den Vestere Kant af Landet, dog er det klart, at dette sidste Navn er allerførst i de nyere Tider opkommen.

Men i hvad Oprindelse Navnet end har, saa er det vist, at det Wisborg Navn er meget gammelt, og at Stedet i kong Waldemari Tertii Tid allerede har baaret det samme; Thi Hvidtfeld viser af gamle Documenter, at paa den Tid har været en Befalings – Mand paa Wisborg – Slot paa Samsø, Navnlig Henrich van der Osten.

Laurids de Thurah - Samsø 1758

Ellers er mærkelig, at i Store – Canceler Griffenfelds Epitaphiv, i Bære – Kirke ved Steenballe – Gaard, nævnes den Salig Herre, Herre til Brattingborg og Wisborg, ligesom Resenius og paa TiteTunø

len af Descriptio Samsoæ; kalder ham Dominus Samsoæ Brattingsburg & Visburgi, saa at jeg maa slutte, at han tillige har taget sig Titul af dette ældgamle Slot; Thi ved det Navn Wisborg kan ei forstaaes det foran meldte Bisgaard, som nogle, skjønt urettelig, tillægge Navn af Nye Wisborg, som paa Samsø Land, aldeles, som før er sagt, er ubekjendt, allerhelst denne Bisgaard, allerførst i Grævinde Mothes Tid Aar 1689. er indrettet til en Sæde – Gaard.

Videre veed jeg ikke om denne Provints at melde, vil derfor begive mig til et –ar andre smaa Øers

Beskrivelse, som i dens Nærværelse befindes, som ere: Tunø og Hielm.

Tunnø

Er en Insul, henhørende under Samsø.

Oprindelsen til samme Øes Navn er meget vanskelig at udfinde; Vores gode Resenius, som lader i alle Tilfælde at vilde give Kong Frode den Tredje og hans Afkom første Prioritet i alle forekommende Derivationer, siger i hans Samsøes Beskrivelse at Øen Tnuø Tveen, Toens, Tunia eller Tunonis vel Tiruingari Insula, har sit Navn af Tiruingaro, som var en Sønne - Søn af Kong Frode den Tredie.

Andre sige at Landet har havt sit Navn af en Adelig Frue, som det i fordom Tider har opholdt sig og hedde Thune.

Laurids de Thurah - Samsø 1758

Videre veed jeg ikke om Navnets Oprindelse at melde, men overlader til enhver Lysthavende sig nøiere derom at lade underrette,

Landets nu værende Tilstand angaaende, da befindes samme at være en Fierding Miil i Længde Øster og Vester, og en Ottendedeel Miil i Breden Sønder og Nør; Dog siges, at af Landet er nu en kiendelig Deel bortskyllet, og at det tilforn var større.

Paa den Vestre Side deraf er Jylland, paa den Østre Nordbye Land, en halv Miil derfra; Landet bestaaer af en Bye og et Sogn, som forsynes med en dertil forordnet Sogne - Præst, som nyder i Henseende til Kaldets Ringhed alle Tiendernes 3. Dele, og kaldes han dertil af Kongen.

Nogle holde for, at Øen tilforn har lagt til Nordbye Sogn paa Samsø, hvilket de slutte deraf, At Nordbye Nørre Kirke – Dør kaldes, endog endnu i vore Tider, Tunøe Kirke – Dør.

Landet har imod 200. Indbyggere ad begge Kiøn, men omtrent for 100. Aar siden vare ikke over 100. Indbyggere her paa Landet, nu er Landet saa peupleret, at hvor i Begyndelsen ikkun vare én, ere komme tre, ja sex Beboere.

Landet, skjønt det er noget skarp er dog temmelig frugtbar, og voxer her i Særdeleshed god reen Rug, saa og anden Sæd.

De nære sig meget af Fiskerie, dog nu ei saa meget som tilforn, af Aarsag, at Fiskene ei nu omstunder gaae saa vel til, som i forige Dage; Der farer og endeel af Indbyggerne til Søes, dog langt fra ei som tilforn; Thi man kan og her paa Samsø erindre sig, at til Tunøe hørde 10. til 12. Fartøier af maadelig Størrelse, hvis Handel saavel som i Nordbye var saa betydelig, at man fra smaa omliggende Kiøbsteder Callundborg, Grindaae (Grenå) og Kierteminde søgte dertil, om hvad man behøvede; Men i Krigens Tid bleve næsten alle Fartøier af Fienden borttagne; Nu findes der ikke et Fartøj, ja nepper en maadelig stor Baad.

Indbyggerne ere skikkelige, høflige og omgiengelige, dog ere de meget fattige, og mesten Parten forarmede; Deres klæde – Dragt er ved som Bøndernes i Almindelighed, dog ligner og efteraber de meget end og i deres Fattigdom Kiøbsted Moder og Dragt.

De ere alle som Selv – Eiere, ei alene af deres Gaarde, Huse og Grunde, som paa Samsø; Men endog af deres Jorder, hvilke de ved Arv, den ene efter den anden faae og skrifte imellem sig; Sælger og pandtsætter samme efter Behag; Dog svare de tilsammen en vis Afgift til Aarhus Dom – Kirke, af det Land, om jeg ret mindes, er det 24. Rdlr.

De staae under Stiftbefalings – Manden i Aarhuus, som den nærmeste Øvrighed, dog har Aarhuus Magistrat, som Dom – Kirkens Værger, tilegnet sig at holde Stiftet iblandt dem, ellers ligge de under Hasserrids Birke – Ting.

Paa Landet er aldeles ingen Øvrighed, uden deres Sogne – Præst, som af Vedkommende er befuldmægtiget til at forrette Skifterne, og afgjøre andre smaa sager iblandt dem; De sige, at i forige Tider havde de deres Sogne - Foged, som med tiltagne Mænd dømte i alle sager.

Skov og Træer er nu intet af undtagen lidt krat ved den Nord – Vest Ende af Landet; Der skal i forige Tider have været en skøn Skov paa Landet, hvoraf deels Dom – Kirken i Aarhus, deels adskillige Gaarde paa

Laurids de Thurah - Samsø 1758

Landet, og særdeles Præste – Gaarden skal endnu vise endeel Eege – Bielker. Marskstig siges at have afbrændt den med omliggende Øers Skove.

Bakke og Bierge ere ikke paa denne Øe, uden at Landet er paa tvende steder noget høiere end andre Steder, især synes Øen deelt ved en Dal, Den ene Deel imod Syd – Ost, den anden imod Nord – Vest.

Her er og en Veir – Mølle, som ligger paa den Nord – Vestlige Deel af Landet.

Ved den Nord – Vest Ende af Tunø Bye ligger Kirken, som ikkun er liden, men vel vedligeholdt, og derover seer vel ud; Denne Kirke har tilforn ei været saa stor, som nu, men dertil er bygt siden, maaske den halve Deel.

Kirken haver ingen Tiende, men vedligeholdes alene af godvillige og frivillige Gaver, dels af Sogne – Mændene, dels af Søfarende, som til Kirken have givet, og endnu give adskillige andre Ornamentter og andet deslige.

Ingen Epitaphia findes i Kirken uden et, malet med Vand – Farve paa Væggen over en Præst ved Navn Jørgen Hansen, som Aar 1640. den 3. juni i sin egen Gaard blev stanget til døde af en Tyr.

Men paa Alterets Stager læses følgende Inscriptioner, som vise, at i Krigens Tid 1658. de Svenske og have været paa Tunø.

Paa den ene Stage læses dette: Joh. Wolff. Blanselder. Reg. Eqv. Illust. Mun. Hoc. Alt. Exorn. Caroli Gustavi Pinc. Pal. Ad Rhenum P.

Paa den anden Stage læses dette: Mun. Sac. Hoc. Alt. Exorn. Daniel Souer Brilliv. Reg. Eqv. P.

Paa et Stykke af en Fane af hvidt Atlask, ziret med Guld – Kniplinger, sees dette:

Laurids de Thurah – Samsøe 1758

Paa den ene Side er malet et strandende Skib, hvorfra tages ved Hals og Haar et Fruentimmer, som slæbes i Land; Dette betegner et Fartøj, der 1713. strandede, hvorpaa iblant andre var en Capitains Frue fra Norge, som af Tuenboerne blev reddet, dog ei uden største Livs – Fare, hvorfor hun 21. Aar derefter nedsendte fra Norge dette Erindrings Tegn med Inscription:

Til en Erindring for Guds beviste Hielp i Nøden, gives dette til Tunøe Kirke af Dorothea Sivartz Ao. 1734

Paa Altar – Klædet, som er gjort af rødt Damask er fæstet disse lange støbte Sølv – Bogstaver C. S. S. A. M. D. T. 1731., som skal betyde Christen Sörensen Gulding, og Anna Michelsdatter Tunboe, begge fødte paa Tunøe.

For Resten findes ingen Antiquitet ente i Kirken eller Byen, uden alene Præste – Gaarden, der kiendelig viser sin Ælde.

Hvad Inscription der er paa Kirkens Klokke, har jeg ei kundet faae at vide.

Af Kiæmpe – Begravelse skal der findes en Vesten paa Landet, som siges at være en Kiæmpes ved Navn Khunes, som ag en anden navnlig Valle blev ihjelslagen for et Fruentimmers Skyld, og ligger der begravet, deraf skal komme den Jule – Leeg, som af Peder Syv anføres i hans Danske Ordsprog: Balder Rhune og hans Vif, Ypped dem en Grote Kif, Grote Kif i Tunøe, der slog Balder Rhune ec. Men herom maatte Peder Syv nøiere efterlæses.

Hvad nu Landets ældre Historier angaaer, da findes derom i de trykte Skrifter fast intet, uden i Hvidtfelds Biske – Krønike dette, at Ao. 1216. har Biskop Peder Vogensen i Aarhus skienket denne Øe til Aarhus Dom – Kirkes Bygning; og er derfra endnu uden Tvivl den Rettighed at regne, som Aarhus Dom – Kirke her dertil.

Hvad nogle mene, at sligt skulde forstaaes om Skoven alene, har ingen Grund, det er slutteligt, at denne Biskop Peder Vogensen enten ved Arv eller ved køb har faaet denne Øe, siden han kunde skienke den bort; Men om paa den Tid har levet den før omtalte Frue Thun, kan jeg ei sige; Man kan og let slutte, at der er bleven gjort et Reglement, hvad Indbyggerne skulde give i Arbeide, Ægte, Land – Gilde ec., og det er den Afgift, som endnu af dem svares; For Resten, siden de laae saa langt fra Aarhus, er dem bleven tilladt at dele Jorden imellem sig, som de best kunde.

Man vil sige, at ved samme Tid har ikkun været 4. til 6. Gaarde paa Landet, og at de første 4re Gaardes Eiere, har heddet Rasmussen, alle Brødre; Og af dem ere alle de andre forplantede, saa at en sådan Gaard er bleven 4. til 6., og al deres Jord har været en Eiendom.

Landet har ofte været udplyndret af Fienden, i sær af Marskstig, som skal have afbrændt Skoven, og sees der kiendelig Fiendens Hug og Stik paa et Skab i Kirken, hvor dens Ornamente forvares udi.

Der skal have staaet et Slot i forrige tider paa Tunøe, som skal have været Frue Thuns Residens, og har lagt Vesten for Byen, hvorfra Rudera og andre Tegn af Bygning skal kunde erindres af den gemene Mand; Endnu sees deraf en gammel opstøbet Kilde eller Brynd.

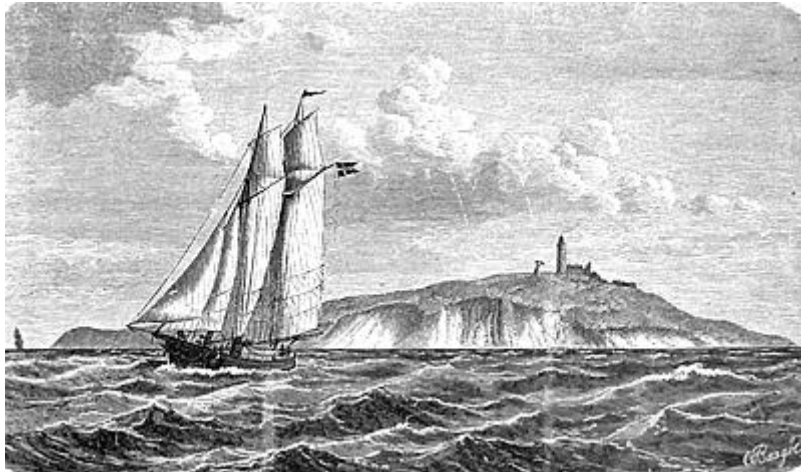
Ellers nævner Historien intet om denne lille Øe uden et Sted, per bonam Consequentiam i Saxone udi Kong Valdemari I. Historie, hvor det hedder, at da Kong Waldemar den Første var i Aarhus at forhøre Magni,

Laurids de Thurah – Samsø 1758

Kong Erich Lams Søns Forræderie, Saa reiste han ud paa Øen i Nærværelse, paa Jagt, som var fuld med mange Slags vilde Dyr; Det synes sluttelig, at da ingen saadan Øe ligger Aarhuus nærmere, end Tunø, saa var det ventelig paa denne Øe Kongen holdte Jagt. Videre veed jeg intet af Historien at anføre herom.

Her er en god Deel Harer og Fugle – Vildt paa dette Land, som alt hører til Aarhuus Stift – Befalings – Mand. Her findes og de artige Peder Oxes Frøer, som meldtes om at være paa Samsø.

Hjem

Denne liden Øe eller Holm er fast rund, omtrent efter Gisning en Fierding Miil omkring; Midt derpaa er den Høi, som har en stor Bakke, hvor Hielm – Slot har staaet.

Navnet har denne Øe enten af et Nom. Propr. Viri, eller og af dens Figur, eller og maaske af de mange smaa Torne, som derpaa voxer, kladet Hieleriis; Den beboes nu af en Mand, som har Opvagt med de der gaaende Stutterie Heste.

Hvidtfeld skriver i Kong Erich Menveds Historie, at denne Øe er vel ikkun liden, men er fast af Naturen, og beqvem for alle dem, som løbe igiennem Beltet til Norge, da der er en god Havn og fersk Vand derpaa.

Anno 1289. begyndte Marskstig Andersen først at befæste Hielm og Sprøe.

Anno 1290. blev samme Befæstning og Huus fuldkommet, og tiente samme i nogle Aar til et Røver – Næs, hvorfra skede stor Skade paa de omliggende Lande, som Hvidtfeld sammesteds skriver.

Udi den Stilstand, som 1295., næste Søndag efter Matty. Apost. Dag, blev holdet imellem Høibemeldte Kong Erich Menved og Kong Erich af Norge, skulde han i samme Stilstand beholde Hielm og Hune Hals, som imidlertid ei af de Danske skulde angribes, og skulde paa samme Steder ei nogen Mynt slaas, hvorved Kongens Mynt kunde forverres.

Videre vides ei om denne lille Insul af de gamle Historier.

Den ligger Nord – Ost fra Samsø 3. Miile, og fra Ebeltoft hen ved en Miil.

Laurids de Thurah – Samsøe 1758

Paa Landet er lidt Krat af Træer, og i Særdeleshed adskillige Frugt Træer, som maaskee er en Levning af Marskstigs Beboelse. Ligeledes er en stor Deel Fugle – Vildt, ja, som mig er sagt, endog Harer. Videre Underretning veed jeg ei om dette lidet Land.

Hvad Samsøe Lands merkværdige, gamle og nyere Historie angaaer, saa finder jeg, til dette Skrifts desto mere Fuldkommenhed, fornøden deraf at anføre, hvad mig er bekiendt, og kan da med Føie til de allerældste bekiendte Ting henregnes hvad Saxo fortæller i Kong Frodes Regierings Tid, blant andet, der at have tildraget sig, Historien er denne:

Omtrent Aar Christi X. da Kong Frode, med Tilnavn Frede – Gode, regierede i Danmark, kom Kongens Datter Osuræ Sønner, som vare Tolv i Tallet, nemlig Brander, Biarke, Broder, Hiarand, Tander, Tiruingar, tvende som hedde Hading, Hiotnar, Hiartvar, Rani, og Angantir, som alle vare Søe – Røvere, og havde deres meste Lyst med Seilads, engang frem under Samsøe, og funde der tvende Hialmars og Arvarades Skibe, hvilke de indtog, og sloge Folkene alle sammen ihjel; Men efterdi de tvivlede, om de havde ogsaa dræbt Høvedsmændene, satte de hver død Krop i sit Sæde, og til sin Aare; Deraf fornumme de, at Høvidsmændene var ikke selv tilstæde; Thi bedrøvedes de imod de Fare, som dem forestod af dennem; I det kom Hialmer og Arvarode fra Skoven med et nyt Roer paa Ryggen, som de havde hugget til et af Skibene, i Steden for et andet, som de havde mist udi en stor Storm og Havs – Nød: De viste ikke endda hvorledes det var gaaet deres Staldrødre, førend Osuris Sønner komme mod dennem med deres Vaaben og Verie; Det var ulige Kamp og tolv Hænder stridde imod tvende; Hialmar miste Liver; Men Arvarode hevned hans Død, og med store Roer slog han dem alle tolv ihjel tillige paa en Tid, vid. Saxo p. 107.

Alle disse Brødre bleve der paa Øen begravne i store Høie, tillige med Deres vaaben, vide Hervarar Saga p. 72.; Og skal, efter gamle Relationer, de tolv Begravelse – Høie, hvorom heroven er meldet at de endnu kiendelig sees ved Stranden, og ere i en næsten Cirkulrund Form anlagde, være disse tolv Brødres Leiersteder.

I DE Hedenske Tider har i en Skov paa Samsøe staaet et stort Træ – Billede, 40. Alen, eller 80. Fod høi, som Kong Regner Lodbrogs Sønner, der havde oprettet, som en Gud, at gjøre deres Offringer til; Det Billede har længe derefter en fornemme Høvding, Ogmund den Danske, og hans Følgeskab, da han engang med fem Skibe landede ved Samsøe, fundet gammelt og med Mos bevoxet, og samme med Forundring beseet, vide. Rein. Lodbrogs Saga, i Biörners Samling, pag. 64.

Aar 1048. da Kong Magnus den Gode, som regierede over Danmark og Norge var død i Jylland, og hans Liig skulde til Skibs overføres til Norge, løbe de underveis ind i en Havn ved Samsøe, hvor Kongen alle Tider paa sine Reiser mellem Rigerne pleide at lande; Hvad i denne Anledning fortælles om en blind Mand, som altid fik Almisser af Kongen, og nu ved hans sidste Ankomst fik sit Syn igien, kan enten henregnes til Munke – Fabler, eller og have havt naturlig Aarsager. Vid. Torsæi Hist. Norveg. P. III. P. 286.

Omtrent Aar 1160. var Kong Waldemar den Første selv paa Samsøe for at fornøie sig med Jagten, og forskrev samme Tid derhen Erke – Biskop Absalon, for at handle med ham om merkelige Sager, som Riget var saa stor Magt paaliggende, vid. Sax. Gramm. P. 514.

Omtrent Aar 1184. lod Kong Knud den Slette, Waldemari I. Søn holde Herre – Dag paa Samsøe, som var forskrevet af den Menige Adel, hvortil fremmede Gesanter mødte, vid. Sax. P. 529.

Laurids de Thurah - Samsøe 1758

Aar 1215. holdte Kong Waldemar II. En Herre – Dag paa Samsøe med sin Adel, der lod han hans Søn Waldemar hyldes, for Herre og Konge at blive efter hans Død, vid. Arild. Hvits. P. 183.

Aar 1288. i Kong Erich Menvedfs Tid lod Marskstig plyndre Samsøe, og nedbryde Brattingsborg sammesteds, vid. Hvitf. P. 299.

Aar 1307. forlenede Høibemeldte Konge, hans Broder Hertug Christopher, som tilforne var forlenet med Samsøe, Holbek og Callundborg, med det Hetugdom Estland, vid. Hvids. p. 321.

Aar 1318. i samme Konges Tid, pantsatte Hertug Christopher, som kaldtes Hertug af Halland of Samsøe, Til Erke – Biskop Esgerd af Skaane, Halm – Sred Herred for 1500. Mark Skaanske, vid. Hvitf. Pag. 404

Aar 1323. ophøiede Kong Christopher den Naden en Hallandsk Herremand, Hr. Knud Porse, til høiere Stand, og gjorde ham til Hertug, og indgav ham Sønder – Hallind, Samsøe og Holbek; Paa hvilken forlening, Hertugen fik Kong Christophers Brev, vide Hvitf. Pag. 423.

Dette Samsøe Land er i disse Tider (1449) givet Dronning Dorothea, Kong Christian I. Enke - Dronning, til Liv - Gedinge, tillige med Callundborg, vide Hvits. pag. 848. og 1237.

I dette Aar (1546) er Kong Christian den anden paa hans Lives Tid bleven forlenet med Samsøe og Callundborg, deraf at nyde alle Indkomster og videre, som sees hos ofanførte Hvits. pag. 1539.

Videre veed jeg ikke om Landets gamle Historier at berette; De nyere findes til deels i foregaaende Landets Beskrivelse selv, hvoraf erfares, at det siden den Tid har været overdraget, i Kong Christiani Vti Tid, til den gang værende Landets Store Canzler, Græve af Griffenfeldt, og dernæst til Grævinde Moth, hvis Grævelige Patent, som Grævinde af Samsøe, er dateret Kiøbenhavn den 5. Jannarij 1679, og hvis høie Afkom det endnu har i Besiddelse.

Ellers er under 7. Februarij 1744. udfærdiget en Missive til Hans Excellemce Hr. General - Admiral - Lieutenant, Græve af Danneskiold Samsøe, angaaende Rangen imellem Høibemeldte og det Høie Grævelige Danneskiold Laurvigske Huus.

Endelig maa jeg her til slutning indføre et ziirlig Vers, som den Høiberømmelige Danske Poet, Doctor Thomas Kingo, Biskop over Fyhns Stift har efterladt og skrevet i bemeldte Græve og Store Canzler Griffenfelds Tid, da han endnu eiede Landet, og horudi meldes om Samsøs Historier, og ellers om adskilligt til Landets Berømmelse, hvilket Vers, i Resenii Beskrivelse af Samsøe, trykt i Kiøbenhavn Ao. 1675. er indført, og maatte for dem, der ikke have bemeldte Resenii Samsøes Beskrivelse i Hænde, være behageligt. Verket er som følger:

Vandfaste Samsøe, du ældgamle Fyrste - Sæde,
Vær gunstig ig tillad jeg paa dit Land maa træde,
Imedens jeg om dig med Lyst optegne kand,
Hvad priseligt jeg veed for vores Eftermand.
Tael med din Broder Velt, som med de vaade Arme
Dig favner rundt omkring, veed hannem ey at larme
Udaf sin Skryde - Vom, jeg frygter kun for Belt,
Det mangel haver fra sin gode Daure velt.

Laurids de Thurah - Samsøe 1758

Hviil vidtberømte Belt, Vand - Fyrste, tør dit Øye
Fra stolte Bølge - Skum, lad ingen Vinde kroye
Da Bølge - Bierge op, som du i Tusind Tal
Mod Himlen velte kand, og ned i Helved - Dal.
Lad Solen ingen Sky op fra din Vanding drage,
Som med urolig Vind kand i dit Fortou age,
Og giv dig dog til Taals Graaherdet Danske Flood,
At et paa dine Vand mig iisne skal mit Blood.
Lad Himlen runden om forsølve dog og slette
Med en blianted Blik, lad Soolen oversette
Dit store Speile - Bryst med gyldne Straaler, saa
At du mod Himlen og mod Landet smile maa.
Saa vil jeg vove det mig ud til Seyls at give,
At jeg til Samsøe- Land lykkelig opdrive,
Man og vel finder der, saa vel i fordums Tiid
Som end paa denne Dag, det som er værdt med Fliid.
O store Gud, jeg maa dit Vunder - Verk først kiende,
For jeg min Tanke maa til nogen Fyrste vende,
Som haver aat det Land der jeg ny sigter til,
Du, du den største Roos, som billigt, have vil.
Du, der du Verden først af ganske intet gjorde,
Og bød det første Lyes fra Mørket skilt at vorde,
Derpaa du da blev ved at skabe disse Ting
Vi med Forundring seer i hele Verdens Ring.
Mens paa den tredie Dag i Verdens Almankke
Du bød at Vandene sig sammen skulde pakke,
At Jorden som da var et Flyde - Dynd og Klump
Den kunde reyse sig af Vandets dybe Sump.
Flux paa dit ord det skeer, at alt det store Vaade,
Som Havet kaldes nu, i underlige Maade
Sin Sted vg og Losseament i Jordens Indvol fik,
Ompælet ved din Magt at ey gaee af sin Skis.
Herpaa da kiged frem vor store Foster - Moder,
Og fik Ansigt tørt fra hine Hvege - Flooder,
Som sig paa Timen ud i Tusind Arme stak,
Men hum de lønlig Vand i sine Aarer drak.
Da fanged Klippen an sin horned Kam at reyse,
Og Bierge - Toppen da mod Himmelen et kneyse,
Her blev saa rag en Klint, og der en lystig Dal,
Men hidset blev en Skov og frydig Fugle - Sal.
Her skiød sig Jorden ud i mange Miles Lengde,
Sit Kryderies Tappet mod Soolens Ansigt hengde,
Hvor Folk i Tusind Tal sig kunde nære paa,

Laurids de Thurah - Samsøe 1758

Og udi hendes Skiød Livs Op- og Nedgang faa.
Mu tog hun Grendse - Maal, til Land og Konge - Riger
Udaf det stoore Hav, nu lod hun bugted Viger
Indkrumme sig udi sin Grøde - fulde Faun,
Til Seylings Mandens og til hver Mands Tarv og Gaun.
Nu lod hun Elv og Aae til Lande - Deling glide,
Og paa sin sorte Ryg med ævig Fart omride:
Nu blottet hun en Steen, et Mærke - Tegn og Pæl
For land og Land, og for en Jord - Begierig Siæl.
Nu axled hus sig op, midt i de dybe Strande,
Og lod sit Hoved see udi de vilde Vande
Med Øer her og der, som Ynglinger udaf
Den stoore Lif, midt i Afgrundens Grav.
Du, Samsøe, kom og frem tillige med de andre,
Der Vandets Herskab fik sit Herre - Bud at vandre
Bort til sin Grense - Sted, dit Hoved frem du skiød,
Og dine Skuldre af den vaade Dynge brød.
Du ey den ringeste blandt Havvets Øer findes,
Hos dig er og de Ting som Verden bør at mindes,
Vor Norden Søe den ey saa liset er og kold,
Ophæv dig, Samus, i de Verdens Middel - Strande,
Tag krumme Knæfald af Ægeums Seyle Vande,
Roos af Pythagoras den viise Heden - Mand,
Og af Sybilla din, som fødtis paa dit Land.
Vort Samsøe spotter dig med sine Helt og Herrer,
Ja hindes Fyrster dig med ald din Ære bærer:
Vor Dronning Dorothe, som Samsøes hafd at aae
Kand meer end slet og ræt mod din Spaakone staae!
Vor Danske Griffenfeld din Lærde Græker skiæmmer,
Med Pythagoriske Stiltenhed ham klemmer,
Hans Himmel høye Vid i Christi reene Troo,
Kuldkaster Hedningen udaf sin Pramme - Broo!
Er der stor Frugtbarhed! her voxer Korn og Kierne!
Her, her er Flesk og Kiød, det Dansk Mand æder gierne!
Kand Hønen malke der (a), (som Thomas ey kand troe,)
Her fraader Malke - Spand af den Nye - bære Koe!
Kand Hun af Naboe - Lau og Gienboe - Øer prale!
Vort Samsøe kand med Roos om sine ogsaa tale,
Seer Hun til Tenedo, hvor Grækerne de stood,
Der de Hel - Hesten sig for Troja efterlod.
Vil hun til Lesbus og til Chio Øyen sette;
Nicaria ogsaa Palossa Vand - besprette!
S. Hans paa denne Øe Guds Aabenbaring faae!

Laurids de Thurah - Samsøe 1758

Men Samus vilde dog Guds Kundskab ikke faae!
Vort Samsøe derimod af Christi reene Lære
Og af S. Hansis Bog har lært sin Gud at ære,
Og hvor hun vender sig, da har hun Broder - Land
Som dricker hindis Skaal i Beltis salte Vand.
Vort Kroned Siælland hun som Over - Herre kiender
Det Frugte - siine Syn med Hav - Hest hun oprender,
Den store Cimber Øe nafnkundig Jydske Land
Sin gamle Naboe hun vel snart besøge kand.
I Callundborg hun sig med verdslig Ret forsvare,
Mens udi Aarhus hun de Geistlig Sager klarer,
Saa er hun Lenke - Knyt med Rettens sterke Snoor,
Til begge Naboe - Land, som hun imellem boor.
Men siig mig, Samsøe, siig, om du kand ellers minde,
Hvoraf du har dit Navn, hvor skal jeg det vel finde?
Det er (dis vær), forvist at megen gammel Drift
Er skreven op udi Forglemsels Bog og Skrift.
En part mene at det Naun du haver taget
Af Samling, og fordi at Kongerne har draget
Sit store Danne - Hof i gamle Dage did
Og huldet Herre - Dag paa Dig i fordum Tiid.
Men andre synes det meer rimeligt være,
At udaf Samo du dit Naun skal bære,
Han som var Fader til de stridbar Cimber - Mænd
Derymped fra hans Liv og stærke Kiempe - Lænd .
Thi som at Verdens Folk fik Vaader lært at følge
Med Himlen runden om, oopaa den slibrig Bølge,
Da hvor de fandt en Øe, Vandsvælged runden om
Den strax i deres Magt og Herre dømme kom.
Thi der var Leylighed at søge Rov og Bytte,
Og Snekken Fulge - snar med Seyle Vinger slytte,
Der var man mined om af Bølgens Løbe - Grav,
Og deelt fra andre Folk ved det u - tømde Hav.
Af dem fik Stæderne og Øer deres Navne,
Ja Skove, Mark og Eng og Haveds bugted Haune,
Saa er og (uden Tvist) med Sams hendet sig,
Hvoraf man Samsøe end i Dag maa næfne dig.
Og det er uden Ney, at mægtig Mænd og stoore
De har behærsked dig og dine Tanged Fiore,
Forfalden Herre - Slot af Tide - Kræften ædt
Vil til den sidste Steen ey have det forgiæt.
Det vidner Brattingborg, hvor Danske Kiæmper stode
Der de reed ud fra Hald, og huldte deris Moode,

Laurids de Thurah - Samsøe 1758

Et Ord jeg røre maa hvorledes da gik til
I dette selsom Tog og strenge Kiæmpe - Spil.
En Sigvard Snavensvend fik Ordre fra sin Herre,
Som Samsøe havde da i Haande at regiere,
At see hvad Væbned Mænd og Kiæmpe Sønner der
I Hu saa dierfve var hans Borg at komme nær.
Han, uforsagt i Mood, med Sverdet sig ombelter,
Og triner skrunke i Sind udi de Jette - Telter,
Han finder dennem ved de Græs - omgroode Bord,
Han hilser hver for sig, og saa fik han til Oord:
I Vaaben færdig Mænd, Strid kiere, klippe haarde,
Kamp - brydere, Bryst - Værn og Vold i Kongers Gaarde,
I Løve - Hjertede og usky Kiæmpe - Sæd
Som jeg i Brymier og Jern her finder klæd.
Hvad er dog Eders Værk? Hvorfore vil I gieste
Vort faste Brattingsborg, det viitberømte Fæste?
Er det fordi I vil Lands - Høfdingen betee
Den ydmyg Ære, som ham med rette skee?
Er og I komme hid at Gunst og Ære vinde
Med Dyst og Ridder - Spil? Vil I og Eder finde
Som Fiender paa vort Land? Et Ord! saa er det klart
Her staaer jeg' møde sig, hvo der tør møde, snart.
Det Ord er neppe talt for Tærninger de rinde,
(Med hvilke Guderne særdeles plejr at vinde)
De Slumpe Øyen skal paa Manden felde Dom,
Der skal med Snaren Svend i Marken dyste om.
Det lodner Humble paa, han strax en Hest maa laane
Af Vidrich Villandsen fød i de Danskes Skaane,
Han dermed færdiggjør og lar ad Marken staa
I Haab og Frygt at hand den Seyer - Krands skal faa.
Saa mødes disse too, de fyrig sammen rende
Og Ilde - Funker af hinandens Harnisk tende
Hver vender Brystet til, hver holder Stand og Form
Som tvende Klipper i en mægtig Himmel - Storm.
Omsider kneb det saa at Humbles Sattel- Ringe
Og Skiold i Marken fløj, og selv han maatte springe
Fra sin saa raske Hest, der Sigvard Seiren saae,
Da blev han vel til Mood, og saa tog han oppaa:
Forsag en Kiempe - Søn, omskiønt din Hest er vunden,
Den Sool er dog ey spændt der lidet ned er runden,
Den Bølge reyses tiit som legges ned i Strand,
Der tabes ey med Skam for Ædel - hiertet Mand.
Siig mig dog hvo du est, hvad ædel Slegt og Stamme,

Laurids de Thurah - Samsøe 1758

Din Ære jeg her i skal vide vel at ramme!
Den anden vider strax sin Seyer - Herre Bøn,
Hvoraf han merker at han er hans Syster - Søn.
Her gaaer han med sig selv til værks hvad han skal gjøre,
Om han skal Seyren hiem, som han har vundet, føre<+
Han slutter ved sig: Ney! det gaa med eller mood,
Jeg Vinder, taber dog udi mit eget Blood!
Kom, Humble, siger hand, tag Palmen jeg har vundet,
Og lad den være dig omkring dit Hofved bundet,
Her staaer jeg af min Ræt, vær du min Ofver - Mand,
Og bær den Priis hiem til dit Folk og Føde - Land.
Tag sterken Sattel - Giord, tag seye Skiolde - Remmer,
Henst Bast i næste Bye, og bind mig saa jeg klemmer
Optil den Riise - Eeg, og riid saa til din Trop,
Og siig du Seyren vandt og her du bandt mig op.
Det skeer: Han Skimming om i Marken modig tumler,
Og af den laante Seyer ret som en Humle brummer,
Men Vidrich Vallandsøn vil det ei troe, men see
Om det var mueligt at dette kunde skee.
Der Sigvard blifver var hin væbned Kiæmpe ride,
Hand haanis ved sig selv, hand krymped da sin Side,
Han skudder hid og did, hand vrikke op og ned,
Omsider paa sig selv og Eegen blifver vreed.
Han spender Belte med hin seye Eege - Vulle,
Som Eeg - sterk Amorit, den Roode - Hefted Kulle
Men hundred Arme sig i Jorden holder fast,
Dog for hans Hiempe - Ryg og sterke Sener brast
Saa blev den enkeld Seyr til dobbekt Priis og Ære,
Mens Eeg i grønne Skov sin hættet Frugt kand bære,
Heraf det Ordsprog er, som bruges end iblandt,
Det var med Ville at Humle Sigvard bandt.
End falder det mig ind, hvad Kong Frodes Tiider
(Det Sexten Hundred Aar og flux derover skrider)
Som af hans Datter Børn paa Samsøe der blev skeed,
Hvorom vor Saxo os god Underretning veed.
Tolv Sønner afled hun, dem jeg vil ey opregne,
Mit Riim ey taale vil dem hver i sær at tegne,
Af Berns Been vandte de sig til Søe - Røfverie,
Og giord i Hafvet vel saa megen blodig Sti.
En Dag for Samsøe de med deres Snekke landet,
Hvor Arvarodis Skib og Hialmers var indstrended,
Maaskee to Lige - Mænd, af lige Kiøbmands - Told,
Der tog hvad forekom med Herre - Værck og Vold.

Laurids de Thurah - Samsøe 1758

Som Høgen (Fugle - Tys) faar intet Rof i Sigte,
Det hand til døde jo Lyst agter at besigte,
Saa disse deres Blod det pikker i dem fast
At de med Morder - Sverd kand gjøre Ofverlast.
De falder Folket an i disse tvende Skibe,
Hvis Klæder Blodet strax begyndt at over - stribe,
For hvert et Smæk de gjør en Døding kand de faa,
For hvert et Hug en Siæl sin Bolig rømme maa.
De dermed Mantal gjør paa de til Døde saare,
Hver Døding reyser de op til sin platte - Aare,
Hvoraf de sluttede, det som de siden fandt,
At Høfvismændene var selv der ei iblandt.
Dismidler Hialmer kom og sterken Arvarode
Fra Skoven gangendis, og ingen Fare trode,
En Styre de i Skofven hugged da,
I sted for den som Storm og Uveyr tog dem fra.
Dem møder hine Tolv, Blood sudlede, puskiæfted,
Gniist - øyet, Gaste bleg og hver med Sverd omhæfted,
Det rand dem strax i Sind, urrad de tænkte strax,
De ympted ved sig selv, her vil vist vanke Lax.
Men hvad er her for Raad, her er de ganske dyre,
Dem sattes Vaabeb - Tøy, dend eene har en Styre,
Den anden vid sit Laar en skafted Øxe bær,
Han miste første Hug sit Lif og sit Gevær.
Sig Arvadrode da begyndte lit at skubbe,
Hand intet har i Haand kun den u - samme Klubbe,
Der skulde til et Roer, han tænkte; Frisk derpaa!
De ældste Vaaben mand og ikke skal forsmå.
Thi føren Jernet blev af Jordens Aarer taget,
Og ved Ild - Ormen til sin Forme fatning baged,
Og siden hamred ud i Sverd, i Spyd og Dolk,
Man da paa Bonde - viis kun vist at myrde Folk.
Da saa man daglig hvor de knogled Kiempe - Dreng
Af Liv of Styrke paa hinanden kunde denge,
Rapiired Franske Put var ikkun da beleet,
Figtmester (Føyte - Gomp) var da ret aldrig seet.
Den Haande - lette Steen, den seye Rønne Stage,
Hin baged Knorte - Pog kom Ryggen til at knage,
Hvor sligt var ey til Haabds, naar man var ond og vreed,
Da brugtes kradse - Negl og Tanden om sig beed
Det, tænkte Arvarod, tør vel endnu gelinge,
Mit Roor er vel saa bruut, som nogen disses Klinge,
Saa den breed - Hærder Mand løst op sit plumpe Træe,

Laurids de Thurah - Samsøe 1758

Og fik dem alle Folk for Hell at gaae i Knæe,
End har du Borge too, een paa din Vester Side,
Sim Vestborg der udaf er kaldet paa de tide,
Da den blev bygged først, nu er den ey meer
End Aadsel - Steenen som man endnu daglig seer.
Det tredie udaf de Herre - Slot og Fæste,
Var kaldet Hiortholm, nu kand ingen Herre gieste
I dets affaldne Vrag thi Tidens aadig Tand
Har ædt og jevnet dend just med det slette Land.
Sligt gjør alt Ledings Tog, thi der sig Merstig rørde,
Og bloodig Avindskiold imod sin Herre førde,
Hand plyndret Samsøe og hand Brattingsborg medref, hvis brudne Vold og
Muur ey siden bygged blev.
Mens Erik Menved gav sin Broder Herr Christoffer,
Den syndre Hallands Part og Samsøe, som et Offer Udaf sin Naadis Haand og
Broder Kierlighed.
Der han til Kronen kom, blev og slig Gunst beteed
Imod Knud Pors som hand af Dyd og Troeskab kiendte
Saa tryg og trøst en Mand, han Synder Hallands Rente
Og Herredømme fik, og der til Samsøe Land
Saavel kom Holbeks Læn, ja Fyrste - Naun og Stand.
Dit Land blev og forundt Kong Christian den Anden,
Til Lyst og Tidsfordrif af Landet og af Stranden,
Hvormed hand skulde da sin Sorrig lit forslaae,
Der ham hans riigis Spiir var ganske tagen fra.
Hand næfnis ofte vrangt Kong Christian den Onde,
Dog kand ey sige det, Klerk, Borger eller Bonde,
Men meere slutte: Hand saa stor ey hafde Skyld,
Jeg vi ey røre meer ved den tillegte Byld.
Af din Indbyggere, af Frugten du kand bære,
Af Hafvits rige Vand du bør og prised være,
Man Kirke - Sogne fem kand tælle paa dit Land
Og Lifsens Floder saae midt i hin slate Strand.
En Herre Gaard der er, som og dit Land bepryder,
Den kaldis Syllemark, fem hundred Bønder bryder
Med Jerne Næsed Plov dir frugtbar Sæde - Land,
De odsaa Kiøbmandskab tør drifve paa dit Vand.
For Østen Syllemark er en liden Skov opstikker
Sin Olden kroned Top, og Skyens frugter drikke,
Den Vrikke - rumped Raa hun føjter der omkring,
Hiert - Kipped Hare gjør her sine Spoor og Spring:
Den lure - Mikkell Ref sig veed at undergrafve
Og Bondens Gaase - Been saa hemmelig at gnafve.

Laurids de Thurah - Samsøe 1758

Der sees hin stolte Ørn og Røfver - arted Høg
Slae Vinger i hin Løv - og Greene - fulde Bøg.
Af Jordens Rug og Byg sig Landets Bonde glæder,
Hvis Skaller meget tynd frem for paa somme Stæder,
Der høstis Hafre til hans Bidsel - vandte Hest,
Og Erter til hans Flesk, naar Kaalen skorter mest.
Saa hafver Brugen og Naturen vist at lære
Hin flittig Bonde - Mand, hvor han sige best kan nære,
Muld - Fielen især i Jord, Beeg - Fiælen især i Hav,
Brød, Klæder, Penge, Guld han faaer i begges Grav.
Vil ikke Landets Skov hans Kakkell Ovn optende
I Vinters Frost og Kuld, han især sig Tørfve - Brende
I Moosens svamped Bug, og hvad han der ei faar,
Han derom med sit Skib til næste Lande gaar.
Omskiønt ey striden Aae sig giennem Landet slyder
Omskiønt ey fersken Søe sit Fiske - Fang opbyder
Til Bondens Mad og Bord, Belt giver eene nok
Til meer end deres Traf udaf sin Fiske - Flok.
Der seyler runden om de Fisk - Aemeer mange
Som udi Sætte - Garn sig lader Bærsv og fange,
Dog ey for Kongens Guld, men paa sin Kongis Grund
Cil tien et nære hver hans Undersaattis Mund.
Den lekker spettet Torsk, den føde - kiøded Hvilling,
Dend Bliant klædde - Sild, som gavner daglig Skilling,
Blød, feed og fiin Markreel og Krabben Harnisk klæd
Den smudrig haled Aal og flade Flynder med,
Ja tusin fleere der af Finde - Vinged Fiske
Stiltiendis omkring i Belte - Fiorde liste,
Blandt dem omflyder den Høj - halset Svan i Strand
Graa - Vildgaas, Dykkeren, den sluge - næbbed And.
Dend loyen Sæle - Hund sig tit mod Soolen bager
Og tiit sin egen Død i sin Forløsning tager
Hand skydis, fangis og aftrekkis Skind og Huud,
Og af hans fede Spek man syder Trannen ud.
O Belt, Skib - Høfding Belt, som Landet ey allene
Med Bølge - Vogn omfar, men og i trende Greene
I Landet skyder dig, at Kiøbmands Flyde - Kar
Sin Haun kand søge der, og ikke ilde far.
Men dyben Weyrøe - Sund de største Kongens Skibe,
De Vande - flakke - Slot, naar som det gaar i Knibe
Forunder sikker Havn og trygge Lossament,
At ey af Himmel - Storm de vorder skad og skiændt.
Fer hermed, Belt, far vel, nu maa jeg Afsked tage,

Laurids de Thurah - Samsøe 1758

Hav Tak du gunstelig og vel lodst behage
At ingen svouled Storm opsnurrede dine Vand,
Imens jeg skialdrede om voris Samsøe Land.
Far Samsøe, far og vel, Fred, Frugtbarhed og Lykke
Hver Sted omkrone dig, dit fremad Pryde - Smykke
Din Fremtarf og dit Gafn, dit ævig Navn og Held
Nest Gud skal være dig din Herre Griffendeld.

Th .Kingo.

Jeg maa nu melden noget om de Privilegier og Benaadninger, som Samsøe- Lands UIndbyggere Tid efter anden, af Kongerne har erholdet, og derudi taget min Tilflugt til oftommeldte Resei Skridt, hvor han, som det ældste Document samme Privilegier angaaendes, anfører et af Kong Christian den Tredie af Aar .; Og dernæst endeel flere af efterfølgende Konger, indtil Aaret., i Høilovlig Kong Christian den Femtes Regierings Tid, hvilke Ord efter andet, og efter deres Orden og Dato, som han dem anfører, ere saaledes lydende:

I.

Vii Christian med Guds Naade, Danmarkis, Norgis, Wendis og Gottis Konning, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stromarn og Ditmarsken, Grev udi Oldenburg og Delmenhorst, Giøre alle vitterligt, at vor kiere Undersatter, Bønder og meenige Almue, som paa Samsøe boende og besiddende er, hafver nu ladet berette for os, at dennem skal legges u-vanlig Besværing paa med Told og anden Deel dersom de genter deres Tømmer oc Ildebrand, som dennem behø giøris, ydermere end som af Arrilds Tiid sedvanlig været hafver, dennem til stor Skade og forfang. Thi forbiude vi alle, hvo de helst er eller være kunde, ferdelis vore Fogeder, Embedsmænd og alle andre fornesnde vore Undersaatter med Told eller nogen anden U - vanlighed at besværges, ydermeere end som af Arrilds Tid været hafver. Under Vor Hyldist og Naade. Gifvet paa Vort Slot Kiøbenhafn Tiirzdagen nest efter Vor Frue Dag Visitationis 1550.

2.

Vi Friderich den Anden zc. Giøre alle vitterligt, at eftersom Vore Undersaatte, meenige Bønder og Tienere paa Vort Land Samsøe, hafver underdanigst ladet gifve og tilkiende, hvorledis dennem til des af Arrilds Tiid hafver været frit fore oc u-behindret tilladt, udi Vort Land Nørre Jydland, og synderlig udi Vor Kiøbsted Aahuus at kiøbe Kul, Wed og hvis sligt de til Ildebrand behøff hafver; Sammeldis Hiul, Fender, Biugnings - Tømmer oc andre saadanne Bønder - Vahre, som dennem til deris Huusis Ophold kunde behof giøris; Og beklage at dennem nu skal være formeent samme Kiøb og Handel udi Aarhuus, hvilket dersom det skulde hafve Fremgang vilde være dennem til stor Skade, Forderf oc Undergang, efter at de der paa Landet icke hafve nogen Skofve, deraf de det til deris Nødtørst kunde hafve. Da haffver vi af voris synderlig Gunst og Naade, undt oc tilladt, oc nu med dette vort aabne Brev unde og tillade, at det skal være vore Undersaatter paa Samsøe, herefter frit fore og u - behindret tilladt, at mue kiøbe og dennem tilforhandle, udi Vort Land Nørre Jydland udi vor Kiøbstad Aarhuus, saa oc udi alle andre Kiøbsteder eller paa Landet sammesteds, hvor deris Leylighed sig begifver, Biugnings - Tømmer, Wed, Kul, Ildebrand, Wender, Hiul og slige Bønder - Vahre, som de til deris Huusis Ophold behof hafve, oc det u - formeent oc u - besvæget at skulle mue føre af Landet til fornesnd Samsøe; Dog hvad rette Kiøbmands Vahre ere, som til Kiøbsted føris oc til Borgerne bør at sælgis, som Korn, Smør eller andet saadant, det eller nogen anden slige Kiøbmands Vahre, skulle

Laurids de Thurah - Samsø 1758

fornefnde Vore Undersatte af Samsø udi Kiøbstederne af Bønderne ikke mue kiøbe, men dersom de noget saadant behøfve, skulde de det kiøbe a Borgerne, som det haver tikiøbs, oc ivke bruge nogen Forprang, Borgerne til Skade oc imod deres Privilegier. Herefter sig alle oc enhver saavel Borgemestere oc Raadmænd udi i Kiøbstederne, som Vore Undersaatte paa Samsø vilde oc skulde vide at forholde. Cum inhibitione solita, Actum Ausven - Søe den 22 July Aar 1582.

3.

Friderich den Anden med Guds Naade ec. Giøre alle vitterligt, at eftersom Vore Undersaatte, vore oc Cronens Bønder oc Tienere, oc Meenige Almue paa Vort Land Samsø hafver underdanigst ladet give os tilkiende, hvorledis til des af Arilds Tid skal hafve været sædvanligt at hvis Sager som sig der paa Landet hafvet begifvet, endten imellem denne indbyrdis, eller om Manddrab, oc andre slige Sager, som med Loug skulle forfølgis, skal der hos dennem paa Landet være Ordelit, og hvis de udi de Maade med Domb oc Ret der paa Landet ikke kundis foreenis, det at skulle hafve været indført for Vor Leensmand paa Vort Slott Calundborg, som dennem udi Befalning haft hafver, at han dennem derom skulle adskille, saa de til videre Omkostning og Reyse, icker haver været foraarsaget, oc underdanigst hafver for os beklaget, at de derover oc imod samme gamle Sædvane, nu nogen tid Hafver maat med deris Sager søge til Wiborg Landsting, synderlige naar nogen Tpug om Manddrab eller andre saadanne Sager skulle fuldgjøris; Hvilket de berette, dennem at være meget besværligt, efterdi e derover maa giøre store Omkostninge oc Fortæring, oc komme Tiid den eene Part af Modbyrd forholdis, oc den anden derofver forhverfver Dom, Retten til Forkrenckelse: Da hafver vi den deris Leylighed Naadigst betæncket, ofvervejet og anseet, oc paa det Vore Undersaater, som paa fornefnde Vort Land Samsø hafver nogen Sager at udføre til Rette, maa med des mindre Besværing og Omkostning komme til Ende, hafver vi derom besluttet, og endelig dermed saa forordnet, at hvis Sager som fornefnde Vore Undersaatte paa Samsø med hverandre hafver, være sig imellem denne self indbyrdis, eller oc om Mandrab, om Troldoms Sag, eller slige Sager, som med Nefn oc Toug skulle forfølgis og hvad Maade det sig begive kand, det skal først til deris almindelig Herrids - Ting der paa Landet Ordeelis, dømmis og til Rette forbandlis, og hvis Toug som enten om Drab eller andre Sager, skulle fuldgjøris, skulle det til Tinget affigis, og dersom nogen Siide Skader paa Herrids Tinge Domb, eller paa nogen Sandemænds eller Nefningers Toug, som der til Herrids Ting giort og afsagt er, Da skulle de samme Sager ivke til Wiborg - Lands - Ting, men for vor Lensmand paa Vort Slot Calundborg, som nu er eller herefter komendis vorder, indstefne, oc fornefnde Vor Lensmand paa Vor Slot Calundborg, Fuldmagt hafve derom at dømme, Ordeele, adskille og afsige, hvis Jyske Lov og Ret er, eftersom hand vil ansvare for Gud, og være bekiendt for os. Oc dersom Sagerne hafve noges Besverlighed med sig, eller det er nogen Drab Sag, eller Troldoms Sag, hvorudinen Vor Lensmand paa Vore Vegne, bør og skal hafve synderlig Inseende, da maa oc skal hannem være frit fore at tage til sig flere gode Mænd af Adel eller andre Dannemænd, oc med dennem Sagen forfare, oc forordne, afsige oc forhielpe hver hvis derudinden Loug og Ret er, dersom oc nogen siden formeener sig at hafve at beklge, imod vor Lensmands Domb, da skal den være friit fore samme hans Domb, som Lands - Dommers Domb at indstevne for os, oc vore Elskelige Danmarks Riigis Raad, til almindelige Herredage, oc der sin Ret at forsøge oc udføre, oh icke paa andre Steder eller videre idi sagen at appellere. Her efter sig nu Vore Undersatte paa fornefnfte Vort Land Samsø, skulle vide at rette oc forholde, bedendis oc biudendis Vor Lensmand paa Vort Slot Calundborg, som nu er, eller herefter komendis vorder, at hand retter sig herefter, hvis Sager som sig der paa Landet begifver, efter at de til Herrids Ting hafver været til Domb forhandler, siden paa tilbærlig Anfordring for sig at indstefne, oc

Laurids de Thurah - Samsøe 1758

forhielpen hver udi hvis Sager som hender for hannem at indkomme, hvis Laoug og Ret er, ladendis det ingenlunde. Actum Aufven - Søe den 22 de July Aar 1582.

4.

Vi Christian den Fierde ec. Giøre alle vitterligt eftersom meenige Vore Undersaatter paa Vort Land Samsøe, hafver underdanigst ladet gifve Os tilkiende, hvorledes de af Arilds Tiid hafver Frihed at udføre dereis Gods oc Vahre, ligerviis som vore Undersaatterufi Kiøbstederne, her udi Vort Rige Danamrk, oc igien at indføre hvis de til deris daglig Nødtørft og Huusis Behof fornøden hafve; da hafve Vi af Vor synderlig Gunst bevilget og tilladt, oc med dette Vort Obne Brev bevilge oc tillade, at fornefnde, meenige Vore Undersaatte paa Vort Land Samsøe, mue endnu freemdeles herefter lade udføre, hvis Vahre de hafver aflende, oc igien indføre, hvis de til deres Huusis daglig Nødtørft oc Behof fornøden hafver, ligerviis som de af Arilds Tiid giort hafver, dog skal hermed ikke være meent de Vahre som Vi ved Vore Obne Brev oc Mandater lader forbinde at udføris, meden dennem saadane Vahre at udføre aldeelis oc strengeligen være forbøden, efter samme Vort Obne Brevs Lindelse, de skulle oc udi ligemaade, gifve til os oc Cronen den sædvanlig Told oc Rettighed af hvis Vahre de udførndis vorder som der bør at gange under Straf som vedbør. Thi forbiude Vi ec.

Drotningborg den 2. February Anno 1591.

5.

Vi Christian den Fierde ec. Giøre alle vitterligt, efter at Vi forfare, den store U - rictighed oc U - Skikkelighed som tildrager og begifver sig paa Vort Land Samsøe, af den Aarsag at efterdi, Biugningen, som Bønderne føre paa Gaardene der sammensteds, høre Bønderne selv til, saa at naar nogen med Døden afgaaer, skal den som vil fæste nogen Jord og Eigendomb der sammensteds, af den Dødes Arfvinger, kiøbe sig Biugningen til paa Gaardene, oc da anslais den hannem saa højt og dyrt, saa hand dermed icke kand blifve ved. Da paa det saadan U - Skickelighed og Uricthighed maa forekommis og askaffis, oc altingest dermed maa gaa Christeligen oc vel til, hafve Vi den Leylighed naadigst ofvervejetm betenckt, oc for got oc raadeligt anseet, oc forordnit, at naar nogen af Vore oc Cronens Bønder paa fornefnde Vort Land Samsøe, herefter med Døden afgaar, oc en anden vil fæste nogen Jord oc Ejendom efter hannem, oc af den Dødis Arfvinger tilforhandle sig, hvis Biugning paa Gaarden er opsat, da skal der til Tinge uftagis oc opkræfv is fiire u - vildige Dannemænd, som skulle taxere vurdere hvis Biugningen paa samme Gaard kand være værd, oc efter samme Vurdering og Taxt, skal den fornefnde Dødis Arfvinger, blifve betalet oc afkiøbt, thi bede Vi og biude Vor Embeds Mand paa Vort Slot Callundborg, dend som nu er eller herefter komendis vorder at hand sig udi alle Maader viider her efter at rette, og Biugningen paa Gaardene paa fornefnde Vort Land Samsøe, Bønderne imellem saaledis lade vurdere og taxere, eftersom forskrevet staar; Sammelledis oc strengeligen biude og befale Vi alle Vore og Cronens Bønder og Tienere, paa fornefnde Vort Land Samsøe, at de sig og udi alle Maade derefter viide at rette og forholde, saafremt nogen befindis herimod at giøre, da skal ham derfor taltis og straffis som bedbør, ladendis det ingenlunde. Actum Hafniæ 26. February Anno 1595.

6.

Vi Christian den Fierde ec. Giøre alle vitterligt, at eftersom Vore Undersaatter oc meenige Almue paa Vort Land Samsøe, hafve for nogen Tiid siden forleden forhvervet Vor Kiere Hr. Faders Sl. ochøyløflig Ihunkommelse oc siden Vores Bref og Benaadning ay maa ubehindret udi Vort Land Nørre Jylland, udi Kiøbsted Aarhus oc udi andre Kiøbsteder, eller paa Landet, hvor deris Leilighed sig begifver, kiøbe og dennem tilforhandle, Biugnings - Tømmer, Ved, Kul til Ildebrand, Vender, Hiul oc slig Bønder Vahre, som de

Laurids de Thurah - Samsø 1758

til deris Huusis Ophold kunde hafve fornøden, oc det u - formeent oc u - besværget at skulle maa føre af Landet til fornefnde Samsøe, dog hvad rette Kiøbsteds Vahre er, som til Kiøbsted føris oc til Borgerne bør at sælgis, som Korn, Smør, eller andet saadant, det eller nogen anden slig Kiøbmandsvahre, skulle fornefnde Vore Undersaatter af Samsøe udi Kiøbstederne af Bønderne icke mue kiøbe, oc udi saa maade bruge nogen Forprang, Borgerne til Skade, eftersom samme Benaadnings Brefve videre formelder. Da hafver Vi af Vor synderlige Gunst oc Naade, samme Benaadnings Brefve confirmeret oc stadfæst, oc nu med dette Vort obne Brev confirmerer oc stadfæster, at fornefnde Vore Undersaatter paa Samsøe mue efter samme Benaadnings Brefvs Liudelse udi fornefnde Vor Lands Nørre - Jylland, udi vor Kiøbstad Aarhus, saavelsom udi andre Kiøbsteder eller paa Landet sammesteds, hvor deris Lejlighed sig begifver, kiøbe og dennem tilforhandle, Buignings Tømmer, Ved, eller Kul til Ildebrand, Vender, Hiul og slig Bønder - Vahre, som de til deris Husis Ophold kunde hafve Behof oc det u - formeent oc u besværget at mue skulle føre af Landet til fornefnde Samsøe; Dog hvad rette Kiøbmands Vahre er anlangendis, som til Kiøbsted føris, og til Borgerne bør sælgis, som Korn, Smør, eller andet saadant, skulde fornefnde Vore Undersaatter af Samsøe udi Kiøbstederne af Bønderne icke mue kiøbe, mens dersom de noget saadant behøfve, skulle de det kiøbe af Borgerne som det hafver tilkiøbs, og icke bruge nogen Forprang Borgerne til Skade imod deris Privilegier, oc fornefnde Benaadning at niude, bruge oc beholde til saalænge Vi anderledes derom tilsigendis vorder, foriudendis Vores Fogeder, Embidsmænd, Borgemestere, Raadmænd, oc alle andre fornefnde Vore Undersaatter af Samsøe, her imod eftersom skrevet staar at hindre eller nogen Maade forfang at giøre, under Vor Hyldist og Naade. Givet ec. Hafn. die 7. July Anno 1632.

7.

Vi Friderich den Tredie af Guds Naade ec. Giøre alle vitterligt, at eftersom Vore Undersaatter meenige Bønder og Almue paa Vort Land Samsøe, hafver for nogen Tiid siden forleden forhverfvet Vor kiere Hr. Farfaders og Faders Sal. oc. Høyløflig Ihukommelses Bref og Benaadning, at maa ubehindret udi Vort Land Nørre Jylland, udi vor Kiøbstad Aarhus, oc udi andre Kiøbsteder eller paa Landet, hvor deris Lejlighed sig begifver, kiøbe og dennem tilforhandle, Buignings Tømmer, Ved, Kul til Ildebrand, Vender, Hiul og slig Bønder - Vahre, som de til deris Huusis Ophold kunde hafve fornøden, oc det u - formeent oc u - besværgit at skulle maa føre af Landet til fornefnde Samsøe, dog havd rette Kiøbsteds Vahre er, som til Kiøbsted føris oc til Borgerne bør at sælgis, som Korn, Smør, eller andet saadant, det eller nogen anden slig rette Kiøbmands Vahre, skulde fornefnde Vore Undersaatter af Samsøe udi Kiøbstederne af Bønderne icke maa kiøbe, oc udi saa maade bruge nogen Forprang, Borgene til Skade, eftersom samme Benaadnings Brefve videre om formelde; Da hafver vi af vor synderlige Gunst og Naade paa deris underdanigste Ansøgning, samme Benaadnings Brefve confirmeret oc stadfest, oc nu med dette bort obne Breffv confirmerer og stadfester, at fornefnde vore Undersaatter paa Samsøe, maa efter samme Brefvs Liudelse, udi fornefnede vort Land Nørre - Jylland, udi vor Kiøbstad Aarhus, saavelsom udi andre Kiøbsteder eller paa Landet sammesteds, hvor deris Leilighed sig begifver, kiøbe og dennem tilhandle, Biugnings Tømmer, Ved, Kul til Ildebrand, Vender, Hiul og slig Bønder - Vahre, som de til deris Huusis Ophold kunde hafve behof, oc det u - formeent oc u - besærget at skulle maa føre af Landet til fornefnfte Samsøe, dog hvad rette Kiøbmands Vahre er anlangendis, som til Kiøbsted føris, og til Borgerne bør at sælgis, som Korn, Smør, eller andet saadant skulde fornefnde vore Undersaatter af Samsøe udi Kiøbstæderne af Bønderne icke mue kiøbe, mens dersom de noget saadant behøfver, skulde de det kiøbe af Borgerne som der hafver til kiøbs, og icke bruge nogen Forprang, Borgerne til Skade imod deris Privilegier oc forbemeldte Benaadninger at niude, bruge og beholde, til saa længe vi anderledie derom tilsigendis vorder, forbiudendis ec. Hafn. 11. July 1648.

Laurids de Thurah - Samsøe 1758

8.

Vi Friderich den Tredie af Guds Naade ec. Giøre vitterligt, at eftersom meenige Voris oc Cronens Bønder, paa Vort Land Samsøe, for os underdanigst hafver ladet andrage, hvorledis af dem skal fordris fiire Aars resterende Penge for Baadsmænds Udskrifvelse, nemlig for Ao. 1643. 1644 oc 1646. da dog til Voris oc Cronens Fornødenhed i forleden Fejde, icke allerniste der af Landet skal være udskrefven, men endocsaa adskillig Proviant, saavelsom Ryter - Heste oc anden Skat oc Tyngde Udgifter, med underdanigst Begiering derfor, at de for benefnde resterende Baadsmænds Skatter maatte forskaanis, som de nu krævis for: Da efterdi Vi af os Elskelige H. Hans Lindenow & c. hans underdanigste Erklering, Naadigst erfarer, bemeldte deris Angifvende Sandfærdig oc dem stor Behielpning at være, om de derfor maatte forskaanis, efterdi Udskrivelsen efter Naadig Befaling dog var skeed, for hvilken Pengene var udlfvet, oc dersom de pengene skulde udgifve, en stoor Deel af dem da gandske at skulle blifve forarmede; Da hafver Vi Naadigst bevilget oc tilladt, saa oc hermed bevilger oc tillader, at bemeldte Meenige Samsøe Bønder og Almue maa forbemelte Resterende Baadsmænds Skatter, saa lenge Krigen varede, og for Udskrifning (hvorfor Pengene skulle udgifvis) jos dennem skeede blifve forskaanir, dog skal der imod tiltænckt være forbemeldte 250. Rixdlr. de Aaringer ingen Udskrifning hos dennem skeede, her efter saavelsom tilforne for Baadsmænds Udskrifvelse Aarligen at udgifve, og derimod indtil anderledis vorder forordnet for Udskriffvelse fri forbliver, foriudendis ec. Hafniæ die 28. Juny 1650.

9.

Wii Christian den Femte af Guds Naade & c. Giøre alle vitterligt, at Vi synderlig Kongl. Naade og Bevaagenhed imod Voris Undersaatter paa Vort Land Samsøe, efter deris derom allerunderdanigste giode Ansøgning og Begiering Allenaadigst hafver confirmeret og stadfæst, saa og hermed confirmeret og stadfæster, alle de saavel Geistlig som Verslig der sammensteds i Almindelighed af Voris Elskelige kiere Hr. Fader, og andre Voris forfædre Sal. og Højloflig Konger, Allernaadigst forundre Privilegier, Friheder og Benaadinger, saa vit de ey mod Voris Jura Majestatis, absolutum Dominium, Soverainitet og Arfve Rettighed befindis at stride, forbydendis & c. Hafn, die 30 July Anno 1671.

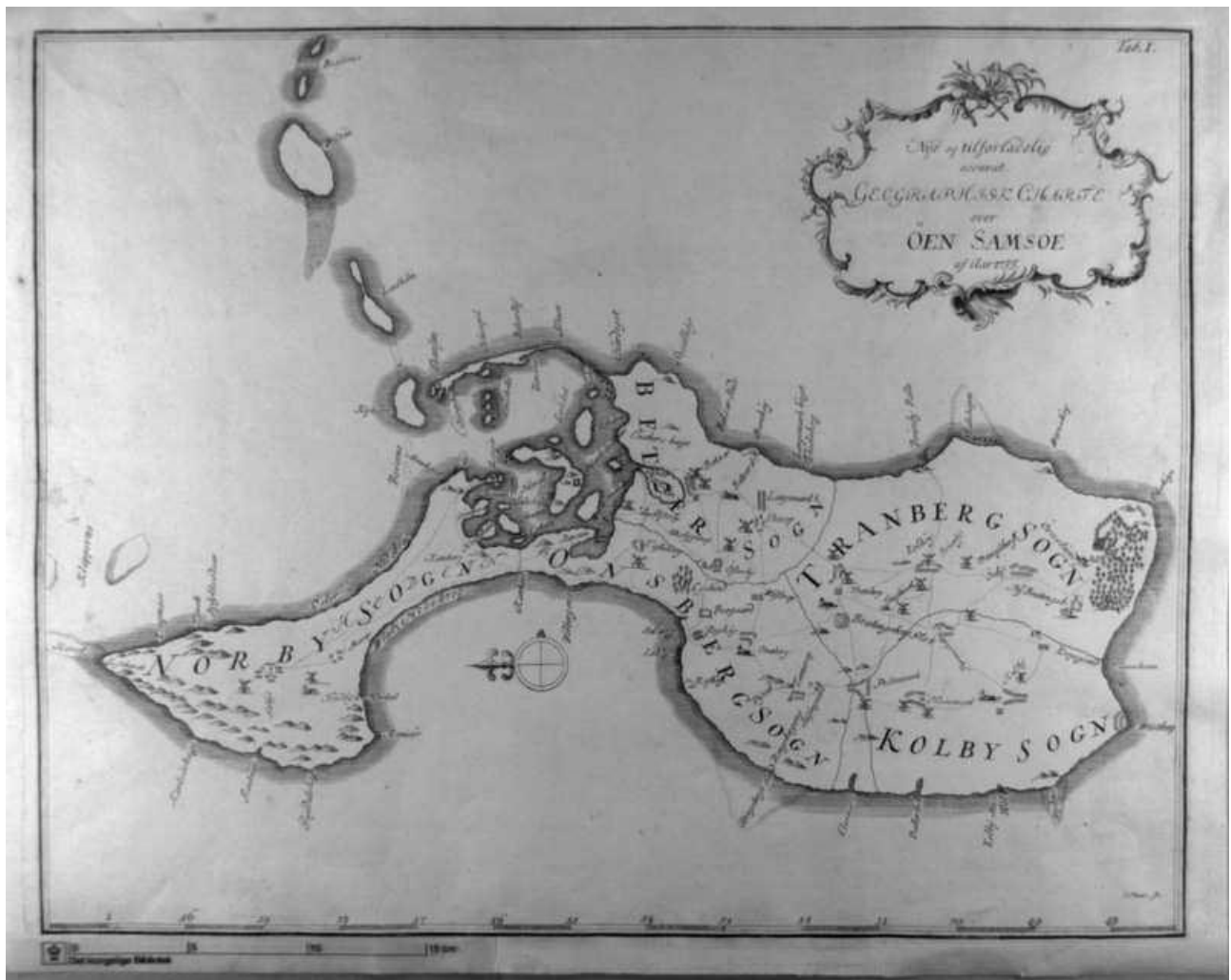
10.

Wii Christian den Femte af Guds Naade , & c.

Til Cammer - Collegium.

Wor synderlig Gunst tilforne. Voris Allernaadigste Villie og Befalning er, at udi de Poster, hvorom I Eders allerunderdanigst Erklæring af Dato den 3. Marty sidstafvigst hafver indgifvet, saaledis indtil Vi anderledes tilsiger, skal forholdis, nemblig hvad den frie Søfart angaar, ville Vi den samptlig Indbyggerne paa Samsøe Allernaadogst indtil paa videre Anordning forundt hafve, eftersom deris herom allerunderdanigst gjorde Ansøgning befindis af samme Beskaffenhed, og derforuden endda dette dertil kommerk at hellers ej nogen Kjøbsted paa Landet er, dog skulde de saavel paa Langeland som paa Samsøe sig fra alle forbødne Vahre at udføre entholde, saavelsom Voris Toæd og Rettighed tilbørligen og uden nogen Undersleb under samme Privilegiers Fortabelse erlegge. Derefter I Eder allerunderdanigst hafver at rette, og om alt foreskrevet tilbørlig og fornøden Anstalt at lade giøre, dermed & c. Hafn. d. 26. Marty 1673.

Laurids de Thurah - Samsø 1758

Samsøe 1755